

Gazi

Gazi İktisat ve İşletme Dergisi

Gazi Journal of
Economics and Business

Yıl/Year: 2025 Ay/Month: Şubat/February Cilt/Volume: 11 Sayı/Issue: 1

ISSN: 2548-0162

Yıl/Year: 2025 Ay/Month: Şubat/February Cilt/Volume: 11 Sayı/Issue:1

e-ISSN: 2548-0162

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gjeb>

Sahibi / Owner

Yayıncı / Publisher

Prof. Dr. Aydın Karapınar

Dergi İletişim / Journal Contact

Elektronik posta / E-mail

editor.gjeb@gmail.com

Web sayfası / Web page

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gjeb>

Makale Gönderimi / Submit a Manuscript

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gjeb>

Yayın Merkezi / The Publication Centre

Gazi Akademik Yayıncılık
35. Cad. No:24/8 Bahçelievler,
Çankaya, 06500 Ankara, TÜRKİYE

Tel: +90 312 231 61 11

Fax: +90 312 231 61 16

Yayın Türü / The Type of Publication

Uluslararası Süreli Yayın

International Periodical Journal

Hakemli Dergi / Refereed Journal

Yayın Periyodu / Publication Period

Yılda üç sayı (Şubat-Haziran-Ekim)

Tri-annual (February-June-October)

Yayın Dili / Publication Language

Türkçe ve İngilizce / Turkish and English

Tasarım / Designed by

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Ankara, Türkiye

Tel: 0312 223 77 73

Faks: 0312 215 14 50

www.gazikitabevi.com.tr

Yıl/Year: 2025 Ay/Month: Şubat/February Cilt/Volume: 11 Sayı/Issue:1

e-ISSN: 2548-0162

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gjeb>

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Baş Editör / Editor in Chief

Figen Zaif (Ph.D., Prof., Ankara HBV University, Türkiye)

figen.zaif@hbv.edu.tr

Editörler / Managing Editors

Oğuzhan Yavuz (Ph.D., Assoc. Prof., Ankara HBV University, Türkiye)

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Murat Atan (Ph.D., Prof., Ankara HBV University, Türkiye)

Teknik Editör / Technical Editor

Abdulkadir Köroğlu (Ph.D., Asst. Prof., Ankara HBV University, Türkiye)

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Zülfi Umut Özkara (Ph.D., Assoc. Prof., Ankara HBV University, Türkiye)

Tuba Yumuşak (Ph.D., Asst. Prof., Ankara HBV University, Türkiye)

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Mustafa Mehmet Bayar (Ph.D., Research Assistant., Ankara HBV University, Türkiye)

Kısım Editörleri / Section Editors

İşletme / Business Administration

Mehmet Yeşiltaş (Ph.D., Prof., Girne American University, Cyprus)

İktisat / Economics

Jülide Yıldırım Öcal (Ph.D., Prof., TED University, Ankara, Türkiye)

Göktuğ Şahin (Ph.D., Assoc. Prof., Ankara HBV University, Türkiye)

Maliye / Public Finance

Fatih Sarıoğlu (Ph.D., Prof., Istanbul Medeniyet University, Türkiye)

Ekonometri / Econometrics

Erginbay Uğurlu (Ph.D., Prof., Istanbul Aydın University, Türkiye)

Yayın Sekreteri / Editorial secretary

Ayşegül Nurbanu Köroğlu (Research Assistant, Ankara HBV University, Türkiye)

Yıl/Year: 2025 Ay/Month: Şubat/February Cilt/Volume: 11 Sayı/Issue:1

e-ISSN: 2548-0162

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gjeb>

DANIŞMA KURULU /ADVISORY BOARD

- Aiheng Zhang (Ph.D., Assoc. Prof., Guangdong University of Foreign Studies, China).
Arif Hartono (Ph.D., Prof., Universitas Islam Indonesia, Indonesia).
Belgin Aydıntan (Ph.D., Prof., Ankara HBV University, Türkiye).
Ceyhun Çağlar Kılıç (Ph.D., Assoc. Prof., Akdeniz University, Türkiye)
Dilaver Tengilimioğlu (Ph.D., Prof., Atılım University, Türkiye)
Eray Çelik (Ph.D., Prof., Yüzüncü Yıl University, Türkiye)
Erdal Tanas Karagöl (Ph.D., Prof., Yıldırım Beyazıt University, Türkiye)
Esin Cakan (Ph.D., Prof., University of New Haven, USA)
Fatih Sarıoğlu (Ph.D., Prof., İstanbul Medeniyet University, Türkiye)
Fernando Polo Garrido (Ph.D., Prof., Universitat Politècnica De Valencia, Spain)
Francissa Blasco Lopez (Ph.D., Prof., Universidad Complutense de Madrid, Spain)
Jülide Yıldırım Öcal (Ph.D., Prof., TED University, Türkiye)
Latif Öztürk (Ph.D., Prof., Ankara HBV University, Türkiye)
Marino Bonaiuto, (Ph. D., Prof., Sapienza University of Rome, Italy)
Metin Toprak (Ph.D., Prof., İstanbul University, Türkiye)
Mehmet Altınöz (Ph.D., Assoc. Prof., Hacettepe University, Türkiye)
Mehmet Yeşiltaş (Ph.D., Prof., International Cyprus University, Cyprus)
Murat Atan (Ph.D., Prof., Ankara HBV University, Türkiye)
Veysel Yılmaz (Ph.D., Prof., Osmangazi University, Türkiye)
Violeta Madzova (PhD., Prof., International Balkan University, Macedonia).
Yıldız Ayanoğlu (Ph.D., Prof., Ankara HBV University, Türkiye)

Gazi İktisat ve İşletme Dergisi / Gazi Journal of Economics and Business

Gazi Akademik Yayıncılık çatısı altında internet ortamında açık erişimli ve yılda üç sayı olarak yayımlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide ileri sürülen fikirler makalelerin yazarlarına ait olup Gazi İktisat ve İşletme Dergisinin görüşlerini yansıtmaz.

Gazi Journal of Economics and Business is published by Gazi Academic Publishing and it is a peer reviewed, online and open access journal which is published 3 times a year. The Gazi Journal of Economics and Business does not necessarily agree with the arguments adduced by the authors.

Taranan İndeksler/Indexing

Yıl/Year: 2025 Ay/Month: Şubat/February Cilt/Volume: 11 Sayı/Issue:1

e-ISSN: 2548-0162

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gjeb>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma makaleleri/Research article

- 1. İşletmelerde ilişki yönetimi: Bir ölçek geliştirme çalışması**
Relationship management in businesses: A scale development study
Ali Şükrü Çetinkaya, Umut Yavuz, Shafiq Habibi 1-29
- 2. Do capital controls help to manage capital flows in developing countries? Evidence from linear and nonlinear panel estimations**
Sermaye kontrolleri gelişmekte olan ülkelerde sermaye akımlarını yönetmeye yardımcı olur mu?
Doğrusal ve doğrusal olmayan panel tahminlerinden elde edilen kanıtlar
Büşra Kuzucu, Zühal Kurul..... 30-46
- 3. Devlet kırılabilirliği ekonomik büyümeyi etkiler mi? Kırılabilir Sekizli ülkeler üzerine ampirik bir çalışma**
Does state fragility affect economic growth? An empirical study on Fragile Eight Countries
İlyas Bayar 47-64
- 4. Türkiye’de enflasyonun kalıcılığı ve uzun dönem hafıza**
Persistence of inflation and long term memory in Türkiye
Ömer Tanju Durusoy..... 65-78
- 5. Online seyahat sektöründe nitel video analiz yöntemi kullanılarak reklam stratejilerinin incelenmesi: NVivo 15 örneği**
Examining advertising strategies in the online travel industry using qualitative video analysis: An NVivo 15 example
Onur Türker 79-104

İşletmelerde ilişki yönetimi: Bir ölçek geliştirme çalışması

Ali Şükrü Çetinkaya^a, Umut Yavuz^{b*}, Shafiq Habibi^c

^aProf. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye. E-posta: alisukru@selcuk.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8815-7165>

^bAraş. Gör. Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye. E-posta: uyavuz@selcuk.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3681-704X>

^cDr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye. E-posta: shafikhabibi89@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4642-7849>

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 18.09.2023
Kabul: 12.02.2025
Çevrim içi kullanım
tarihi: 28.02.2025
Makale Türü: Araştırma
makalesi

Anahtar Kelimeler:
ilişki yönetimi, işyeri
iş ilişkileri, ölçek
geliştirme, sanayi
işletmeleri

ÖZ

İşletmelerde her seviyede çalışanlar arası ilişkilerin yapısı ve işleyişi oldukça karmaşık bir yapıdadır. Sürdürebilir sağlıklı ilişki yönetimi; doğru teknik ve yöntemlerle çalışanlara etkili iletişim bilgi, beceri ve yetkinliği kazandırmayı gerekli kılmaktadır. İş yaşamındaki önemine rağmen bu alanda yazında doğrudan pratik uygulamaya hizmet eden yeterli çalışma olmadığı gözlenmiştir. Karma araştırma deseninde gerçekleştirilen bu çalışmada, işletmelerde ilişki yönetimini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada öncelikle detaylı literatür taraması yapılmış ve ardından, hedef kitle temsilcileri ile yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri gerçekleştirilerek sektör uygulamaları bağlamında konu hakkında derinlemesine bilgi edinilmiştir. Sonra, literatürde yer alan çalışmalardan ve nitel araştırma bulgularından yararlanılarak ölçek oluşturulmuştur. Sanayi işletmelerinden tesadüfi yöntemle belirlenmiş çalışanlardan 500 geçerli anket geri dönüşü elde edilmiştir. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analiz teknikleri kullanılarak önerilen ölçek test edilmiştir. Araştırma bulgu ve sonuçlarına göre ortaya konulan ölçek sektörde tekrar test edilerek önerilen modelin geçerliliği sağlanabilir. Araştırma bulgu ve sonuçlarının sektör uygulayıcılarına yol gösterici yararlı sonuçlar sunacağı düşünülmektedir.

* Sorumlu yazar.

Doi: <https://doi.org/10.30855/gjeb.2025.11.1.001>

Relationship management in businesses: A scale development study

ARTICLE INFO

Received: 18.09.2023

Accepted: 12.02.2025

Available online: 28.02.2025

Article type: Research article

Keywords:

relationship management, workplace business relations, scale development, industrial enterprises

ABSTRACT

The structure and functioning of the relationship between employees at all levels in the enterprise are quite complex. Sustainable healthy relationship management makes it necessary to gain effective communication knowledge, skills, and competence to employees with the right techniques and methods. Despite its importance in business, it has been observed in the literature that there are limited research in this field that serves directly to the practitioners. The aim of this mixed designed research is to develop a scale for determining the relationship management in businesses. In the research, first, a detailed literature review has been made and the proposal of the theoretical model has been clarified. Next, semi-structured interviews were conducted with the representatives of the target sample to get in-depth knowledge about how it takes place in practice. Then, the scale was created using studies in the literature and qualitative research findings. 500 valid survey responses were obtained from randomly selected employees of industrial enterprises. The proposed scale was tested using exploratory and confirmatory factor analysis techniques. The validity of the proposed model can be ensured by retesting the scale put forward according to the research findings and results in the sector. It is evaluated that the research findings and results will provide useful results that will guide industry practitioners.

1. Giriş

İşletmelerde insanlar arası ilişkiler örgütün işleyişinde kilit rol oynamaktadır (Johnson, Geroy, ve Griego, 1999) ve günlük yaşamla ortak özellikler taşımaktadır (Dutton ve Heaphy, 2003; Edela, 2003). İşyerinde birey veya örgüt düzeyinde bir bilgi alışverişi sözkonusudur (Ferris, Liden, Munyon, Summers, Basik ve Buckley, 2009). İş ortamında ilişkiler resmi veya gayri resmi (Edela, 2003), kişisel veya profesyonel (Wall, 1999), akranlar arası (Colbert, Bono, ve Purvanova, 2016), yönetici - işgören arası (Bernierth, Armenakis, Feild, Giles ve Walker, 2007) veya mentor - çalışan arası (Ragins ve Kram, 2007) şeklinde gerçekleşebilir. İş ortamındaki bu ilişki biçimlerinin işletmenin çıktıları üzerinde doğrudan veya dolaylı etkisi olmaktadır (Dutton ve Heaphy, 2003). Örgüt içinde farklı alanlarda ve farklı biçimlerde gerçekleşen ilişkiler bireyin aslında yaşamına da anlam katmakta ve bireylerin yaşam kalitesi üzerinde etkili olmaktadır (Dutton ve Ragins, 2017; Ferris ve diğerleri, 2009).

Araştırmada, işletmelerde ilişki yönetiminin belirlenmesine yönelik bir ölçek önerisinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma ile işletmelerde bireyler arası etkin ilişki yönetiminin temin edilmesine, bireylerin sürdürülebilir ilişki yönetimine dair bilgi, beceri ve yetkinlik düzeylerinin belirlenmesine katkı sağlayacak bir ölçek önerisi geliştirilmeye ve nihayetinde bu alanda literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma sanayi işletmelerdeki sahip ve ortaklar, yöneticiler ve iş görenler arası insan ilişkilerini kapsamaktadır. Araştırma üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda kavramsal çerçeve ve teorik modele, ikinci kısımda araştırma yöntemi, analiz ve bulgulara, son kısımda tartışma, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. Literatür özeti

Araştırmada geniş kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda işyerinde ilişki konusuyla ilgili olarak literatürdeki farklı yaklaşımlar, işyeri ilişkilerinin sınıflandırılması, işyerinde insan ilişkilerine teorik yaklaşımlar ve işyeri ilişkilerinin temel boyutları farklı başlıklar altında ele alınmıştır.

2.1 İşyerinde insan ilişkileri

İlişki kavramı genel olarak insanları bir araya getiren bir bağlantı (Edela, 2003) ve bireyler arasında karşılıklı çıkarların korunması ve iletişimin kurulması olarak tanımlanmaktadır (Dutton ve Ragins, 2017). İnsan sosyal bir varlıktır ve bu sosyalleşme diğer bireylerle ilişki kurarken gerçekleşir (Fiske, 1992). Kişiler arası ilişki; bir tarafın diğerine cevap verdiği, tarafların sosyal ya da duygusal hedeflerine ulaşmayı amaçladığı gönüllü veya sınırlandırılmamış karşılıklı etkileşimlerdir (Caillier, 2017). İlişkilerin duygusal ve psikolojik yönü kişiler arası iletişimin, davranışsal yönü ise örgütsel iletişimin konusu olmaktadır (Ledingham ve Bruning, 1998).

İlişkilerin özü iletişime dayanmaktadır. İletişim kısaca insanların semboller aracılığı ile bilgi, düşünce, tutum veya duygu aktarımı olarak tanımlanabilir. İletişim bireyler için bir nevi temel ihtiyaç olup karşılıklı anlayış ve davranış oluşumu sağlamaktadır. Sağlıklı bir iletişim için iki tarafın da mesaj alan ve veren olarak karşılıklı etkileşim halinde olması gerekmektedir. İletişim sürecinde gönderici ve alıcının birbirlerine karşı davranışları birbirine bağımlıdır ve karşılıklı etkileşimi gerektirir (Anıl, 2010, ss. 7-10).

Bireylerin davranışları diğerleri üzerinde etkili olduğunda ya da diğerlerinin davranışları bireyler üzerinde etkili olmaya başladığında ilişki de başlamaktadır. İlişki başladığı andan itibaren sözkonusu ilişki, içinde bulunulan ortamın kültürel normları, ekonomik koşullar, politik yapı vb. koşullardan etkilenmektedir (Berko, Wolvin, ve Ray, 1997).

Fiske (1992) sosyal ilişkileri; toplumsal ortak paylaşım, yetki sıralaması, eşitlik eşleştirilmesi ve piyasa fiyatlandırması olmak üzere dört temel modelin bileşimi olarak açıklamıştır. Ortak paylaşım modeli, birbirine eşdeğer davranan bir grup insanı içerir. Bu model insanlar arası farklılıklardan çok bireysel benzerliklere odaklanır. Bu modele göre insanlar aynı özellikleri paylaştığı bireylere daha fazla eğilim gösterirler. Yetki sıralaması modeline göre grup içindeki ilişki insanların statüsüne, sıralamasına ve hiyerarşideki konumuna dayanmaktadır. Üst düzey yöneticiler, astlarına kıyasla prestij ve ayrıcalıklara sahipken, astlar sürekli olarak korunur ve desteklenir. Eşitlik eşleştirme modeli, ilişkinin eşitlik, karşılıklılık ve dengeye dayandığını açıklar. Bireyler adil olduğuna inanılan aynı hak ve özgürlüğe sahip olan kişilerle daha fazla ilişki kurma eğilimindedirler. Piyasa fiyatlandırma modeline göre, ilişkiler bireyler arasında karşılıklı bir işleme dayanmaktadır. Bu modelde ilişki; orantı, alış-veriş ve eşitlik duygusu ile karakterize edilir.

İşletmeler için çalışanlar çok değerlidir ve bir nevi işletmelerin varlık nedenidir. İşletmeler arasında artan rekabet işletmeleri hem iç hem de dış ilişkilerinde daha hassas davranmaya yöneltmekte olup bu durum örgütlerde insan ilişkilerinin önemini artırmaktadır (Dutton ve Heaphy, 2003). Araştırmalar, çalışma arkadaşları ve yöneticileri ile iyi ilişki içinde olan çalışanların işlerinde daha verimli olduklarını ve motivasyonlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2019). Diğerleri ile uyum içinde çalışmak, iş gören ve yönetici diyalogunu yükseltmekte ve verimliliği etkilemektedir. İş görenlerin motive olmaları ve verimliliklerinin artması işletmelerin rekabet gücüne doğrudan olumlu etki yapmaktadır (Dutton ve Heaphy, 2003).

İlişki yönetiminde karşılıklı taahhütler önemli bir role sahiptir ve ilişkinin alt yapısını oluşturmaktadır. Böylece işletmelerde çalışanlar arasındaki ilişkilerin uzun ömürlülüğü sağlanmaktadır. İlişki yönetimi; işletmenin bütün sosyal yeteneklerini ortaya koyarak çalışanlarını, iş ortaklarını, müşterilerini ve hedef kitlesini kendine bağlama stratejisi olarak tanımlanabilmektedir. Bu strateji işletmenin tüm çevresiyle olan ilişkilerini kapsamaktadır (Yozcu, 2010, s. 124).

İşyerinde ilişkiler faaliyetlerin gerçekleşmesinde bir çeşit araç olma özelliği taşımaktadır. Örneğin, bireyler bir işi yapmak için etkileşimde bulunur ve iletişim kurarlar. Söz konusu ilişki sadece iş odaklı kalmayıp kişisel de olabilmektedir. Kişisel ilişkilerde samimiyet, kendini ifşa etme eğilimi ile

ölçülür. Örneğin, özel yaşam konularının bireyler arasında açıklanması, bireyler arasındaki yakınlığın boyutunu gösterir. Ancak, kişisel bilgileri işte bir işyeri ilişkisinde pek de yaygın bir davranış değildir. Bu durum profesyonel tutum, duygu ve değerler gibi işle ilgili konuları içerir (Mikkola ve Valo, 2019).

Saygı, sadakat ve güven, yüksek kaliteli bir lider-üye ve iş arkadaşı ilişkisini temsil eden temel özelliklerdir (Li ve Hung, 2009). Akran ilişkileri bağlamında karşılıklı bir ilişki, zor dönemde akran tavsiyesi yoluyla destek alma, akran karşılıklı onayı, işyeri ihtiyacının ötesinde akran geri bildirim ve son olarak iş kaygılarını aşan akran arkadaşlığı ilişkisi ile karakterize edilir (Kram ve Isabella, 1985).

Dutton ve Ragins (2017) ilişkinin yaşam tatmini, gelişme ve bireyin büyümesinin merkezi olduğunu savunmaktadır. Colbert ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmanın bulguları, işyeri ilişkilerinin çalışanın kişisel gelişimini ve performansını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Yüksek kaliteli iş arkadaşları ilişkisi sayesinde çalışanlar duygusal destek, işin yapılması için yardım, kariyer gelişimi için fırsatlar ve profesyonel olarak büyüme fırsatı elde ederler. Çalışanlar bir işi iyi yapmalarını sağlayan kişisel ve teknik bilgileri ilişki sonucu almaktadırlar. İlişki sayesinde bireyler kariyerlerinde ilerlemek için işlerini ve çalışma ortamını daha iyi anlamaya çalışmaktadırlar. Ayrıca, daha iyi bir ilişki, çalışanların geri bildirim mekanizmasıyla birbirlerine destek ve güven duygusu vermelerini sağlamakta (Kram ve Isabella, 1985) ve iş stresini azaltmaktadır (Caillier, 2017).

İlişkiler örgütte birçok işlev yerine getirmektedir (Colbert ve diğerleri, 2016). İlişkiler sayesinde gerçekleşen işlevler; başkalarına yardım etme, arkadaşlık, kariyer gelişimi, duygusal destek, kişisel gelişim, görev yardımı vb. birçok başlık altında gruplandırılabilir. Başkalarına katkı verme işlevi; destek, yardım fırsatları, mentorluk ve başkalarıyla ilgilenmeyi kapsar. Arkadaşlık işlevinde iş arkadaşları arkadaş olurlar, kişisel ve iş yaşamları hakkında birçok şeyi paylaşırlar. Kariyer geliştirme işlevi, bireylerin kariyerlerinde ilerlemelerinde tavsiyelerde bulunulmasını (Colbert ve diğerleri, 2016) ve bireylerin kişisel ve teknik bilgilere ulaşmasını içerir (Kram ve Isabella, 1985). Duygusal destek işlevi, bireylerin sorunları hakkında destekleyici bir şekilde tavsiye almasına yardımcı olur. Kişisel gelişim işlevi, bireylerin kişisel yaşamlarında ilerlemelerine yardımcı olan bir desteği içerir. Görev yardımı işlevi ise, çalışanların geri bildirim ve soruları yanıtlayarak işlerini yapmalarını sağlar (Colbert ve diğerleri, 2016).

Çalışanlar kişisel ve profesyonel yaşamlarında sürekli bir gelişme beklerler. İşyeri ilişkileri, bireyleri danışmanlık, mentorluk, onaylama, bakım, bilgi ve arkadaşlık gibi farklı alanlarda destekler (Allen ve Eby, 2007; Kram ve Isabella, 1985). Bu nedenle, işyerinde olumlu ilişkiler beslemek ve sürdürmek hem bireyler hem de kuruluşlar için gelişme fırsatları sağlar.

İlişkiler sosyal bir bağlamda gerçekleşirken, bir birey diğer bireylerle tekrarlayan etkileşimler başlatır ve geliştirir (Mikkola ve Valo, 2019). Çalışanlar, rastgele veya önceden bir plana dayalı olarak birbirleriyle etkileşim kurdukça, ilişkiler çalışanlar arasında sağduyu, şakalar ve samimiyetle büyür (Wall, 1999).

Bireyler arasında devam eden etkileşimler, çalışma ortamında ilişki kurma fırsatı sağlar. Çünkü ilişkiler karşılıklı beklentilere dayalı olarak büyümektedir (Mikkola ve Valo, 2019). Çalışanlar, kişisel ve özel olarak kariyer yaşamlarında başarılı olmak için kişisel ve teknik bilgilerinin ikili olarak paylaşılmasını isteyebilirler (Kram ve Isabella, 1985). Diğer bireyler de iş arkadaşlarından destek bekler, bu durum ilişkilerin gelişmesi için bir fırsat yaratır (Colbert ve diğerleri, 2016). Sonuç olarak, ilişkiler sosyal olarak gelişmiş beklentilere dayalı olarak gelişir ve bu beklentilere göre hareket eder (Mikkola ve Valo, 2019). Gelecekte teknolojinin kullanımları hakim olduğundan, bu gelişmeler yeni işyeri ilişkilerinin geliştirilmesi için uygun bir koşul yaratmaktadır. Örneğin, yüz yüze etkileşimin yanı sıra dijital bir ortam aracılığıyla etkileşime geçmek mümkündür (Mikkola ve Valo, 2019).

2.2 İşyeri ilişkilerinin sınıflandırılması

İlişkiler, farklı bakış açılarına dayalı farklı tipolojiler içerir. İlişki tanımına dayalı olarak, resmi ilişkiler örgüt yapısı içinde zaten tanımlanmıştır. Bu arada, örgütün değişen ve beklenmedik ihtiyaçlarına cevap vermek için gayri resmi ilişkiler de mevcuttur (Edela, 2003). İşyerinde kişisel ve profesyonel ilişkiler ilişkilerin karışması örgütte sorunlar oluşturmaktadır (Wall, 1999).

Örgütte ast-yönetici, akran-akran ve mentor ilişkileri mevcuttur (Allen ve Eby, 2007; Colbert ve diğerleri, 2016; Ragins ve Kram, 2007). İnsanlar birbirlerini etkileyebilir ve bu etkileşimler fiziksel ve duygusal boyutlarda gerçekleşebilir. İlişki anlık bir karşılaşma ile başlar ve uzun bir süre devam eder. İlişki kalitesine bağlı olarak olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabilir. Olumlu ilişkinin hem çalışanlar hem de örgüt için yararlı sonuçları olmaktadır. Buna karşın toksik, aşındırıcı ve düşük kaliteli bağlantılar çalışanlar ve örgüt için olumsuz sonuçları olmaktadır (Dutton ve Heaphy, 2003).

Edela (2003), örgüt kültürünün ve yapısının çalışma ortamındaki arzulan ilişki tipini ve oluşumunu etkilediğini savunmaktadır. Yönetici-ast veya akran ilişkisi kuruluş tarafından ilgi ve değer görürse, diğer ilişki türleri kuruluşta baskın olamamaktadır (Mikkola ve Valo, 2019). Dolayısıyla, örgüt kültürü ve yapısı, çalışma ortamında belirli bir ilişkinin yaratılmasını ve gelişmesini etkileyen önemli bir faktördür.

Örgüt içinde, resmi ve gayri resmi (Edela, 2003), kişisel veya profesyonel (Wall, 1999), akran-akran, yönetici-ast, ast-mentor, duygusal (Putnam ve Mumby, 2013) gibi birçok türde ilişki biçimi mevcuttur. Her ilişki türünün altında yatan temel özellikler onları birbirinden ayırmaktadır. Yönetici-ast ilişkisinde, dengesiz bir güç vardır ve atanan amirin astlar üzerinde tanımlanmış bir gücü vardır. Ancak, bir akran-akran ilişkisinde, bireyin diğerleri üzerinde resmi ve tanımlanmış bir yetkisi yoktur (Mikkola ve Valo, 2019). Ast-mentor ilişkisinde işletme kıdemli olanları görevlendirerek genç çalışanların iş ortamında gelişmesi sağlanmaktadır (Ragins ve Kram, 2007). Kişisel ilişki, kişisel veya profesyonel yaşamda gerçekleşir; burada bireyler birbirleriyle kişisel bir yakınlık kurmaya çalışırlar (Wall, 1999). Duygusal bir ilişkide, görev odaklı ilişkinin yanı sıra, çalışanlar iş arkadaşlarıyla özel ilişkiler geliştirirler (Mikkola ve Valo, 2019). Resmi ve gayri resmi ilişkiler, örgüt yapısı içindeki tanımlarıyla bağlantılıdır (Edela, 2003).

Resmi ve gayriresmi ilişkiler: Küçük örgütlerde ilişkiler daha basittir ve insanlar birbirleriyle doğrudan ilişki kurma şansına sahiptirler. Büyük örgütlerde ise ilişkiler daha karmaşık olup resmi ve gayri resmi olarak ikiye ayrılmaktadır. Resmi ilişkilerde emir komuta zinciri zaten tanımlanmıştır ve ilişkiler nispeten statiktir. Gayri resmi ilişkiler ise bir örgütün değişen ihtiyaçlarını karşılamak için dinamik olmak durumundadır (Anıl, 2010, ss. 68-70).

Resmi ilişki; hat, kurmay, işlevsel ve matris ilişkileri içermektedir (Güleç, 2008, ss. 42-46). Hat ilişkisi, her bir astın bir üstü olduğu ve astların üstler tarafından yönetildiği anlamına gelmektedir. Üst olarak adlandırılan yönetici aynı hatta bulunan ve ast olarak adlandırılan çalışanların faaliyetlerini yönetir ve yönlendirir. Kurmay ilişki, hat birimdekilere destek hizmeti veren veya yöneticilere danışmanlık yapanlarla ilişkiler olarak tanımlanır. Bu kişiler genellikle hat biriminde olanlara destek verir ve tavsiyelerde bulunur. İşlevsel ilişki; bölüm yöneticileri, insan kaynakları görevlileri, muhasebeciler ve güvenlik görevlileri gibi işlevsel faaliyet yürütenlerin görevlerini yerine getirmeleri için oluşan ilişkilerdir. Örgütte birimler işlevsel ilişkiler yoluyla birbirine bağlanır. Matris ilişki, bir çalışanın birden fazla üste rapor vermesi temelinde oluşturulan yapılarda söz konusudur. Gayri resmi ilişki ise örgüt şemasında tanımlanmayan ancak bir örgütün farklı seviyelerinde insanların kendi aralarında yaptığı her türlü etkileşimle oluşan ilişkidir (Edela, 2003).

Kişisel ve profesyonel ilişki: İşyerinde ilişkiler karmaşıktır çünkü insanların iş arkadaşlarıyla kişisel ve profesyonel ilişkileri vardır. Bireyin kişisel yaşamında hakim olan ilişki kişisel ilişki olarak tanımlanmaktadır (Papatraianou ve Le Cornu, 2014; Wall, 1999).

İşyerinde iletişim, bireyler arasında güveni temin etmekte ve işyerinde profesyonel ilişkilerin gerçekleşmesini sağlamaktadır (Marr, 2009). Kişisel ilişki, kişisel veya profesyonel yaşamda gerçekleşebilir. Bu tür ilişkiye giren kişiler; bir tür kişisel yakınlık yaratmaya çalışırlar. Örneğin ortak ilgi alanları vardır, birbirleriyle konuşmaktan zevk alırlar, iletişimde kendilerini rahat hissederler ve birlikte vakit geçirirler. Bazı insanlar işyerinde birbirini tanır ve bu ileride evliliğe dönüşebilir. Kişisel ilişkiler, bazı durumlarda çalışanların birinden hoşlanmadığı durumlarda olumsuz bir biçim alabilir.

Çalışanlar, özel yaşamlarında belki de hiç ilişki kuramayacakları kişilerle aynı ortamda çalışmaktadırlar. Bu durum, yapılması gereken iş için çalışanları profesyonel ilişki olarak adlandırılan ikinci tür bir ilişkiye zorlamaktadır. İş yerinde profesyonel ilişki işin tamamlanması için vardır. Kişisel ilişkilerde, insanlar ilişkilerini reddetme veya derinleştirme seçeneğine sahiptir; ancak profesyonel bir

ilişkide bir yönetici veya iş arkadaşı seçmek için çok az seçenek vardır. İşyerinde örtüşen kişisel ve profesyonel ilişkiler, örgüt için kafa karışıklığı ve olumsuz sonuçlar yaratır. Örgüt yöneticileri, çalışanlarla olan ilişkilerini kişisel ilişkilerine göre geliştirirse, çalışanlar arasında beklentiler yaratır. Çalışanların kişisel beklentilerini karşılamayan örgüt tarafından alınan bir karar, çalışanlar arasında olumsuz bir örgüt resmi oluşturur. Öte yandan kişisel ilişkilerde en azından eşit gücün var olduğu varsayılır. Ancak profesyonel bir ilişkide gücün derecesi insanların konumu tarafından belirlenir (Wall, 1999).

Aynı örgütte çalışan insanlar arasında kişisel ve profesyonel ilişkiler olabilir. Her ilişkinin amacını ve iletişim yöntemini anlamak, örgütlerde bu ilişkilerin birbirine karışmasını engeller. Kişisel ve profesyonel ilişkiler farklı amaçlar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Çalışanların kişisel ilişkiyi profesyonel ilişkiden ayırması; ilişkilerinin amacının kişisel mi yoksa profesyonel mi olduğunu anlaması gerekir. Kişisel ilişkiler yakınlığın amacıyla da bağlantılı olduğundan, ilgili insanlar hissettikleri hakkında konuşarak ilişkilerini güçlendirirler. Profesyonel bir ilişkide ise amaç yapılması gereken işi tamamlamaktır (Wall, 1999).

Akran ilişkisi: İş arkadaşı, birlikte çalışılan ama bir üst konumda olmayan kişidir (Colbert ve diğerleri, 2016). Akran, aynı sosyal grubun üyesi olan, genellikle aynı yaş, sınıf veya statüye sahip kişiler olarak tanımlanır (Reitz, Zimmermann, Hutteman, Specht, ve Neyer, 2014; Tran, Nguyen, Dang, ve Ton, 2018). Benzer şekilde Kram and Isabella (1985) akranları aynı örgüt düzeyinde aynı işe, aynı maaş ve sorumluluğa sahip olan kişiler olarak tanımlamaktadır.

Akran ilişkisi, işyerinde bir tür gayri resmi ilişkidir. İş arkadaşlarının resmi bir yetkisi yoktur, ancak birbirlerini etkileme gücüne sahiptirler. Bu, işyerinde önemli bir duygusal destek kaynağıdır çünkü çalışanlar, örgüt dışındaki insanlardan daha fazla akranları ile ortak anlayışa sahiptirler. Ayrıca akran ilişkileri, ilişkilerin kalitesine göre farklılık gösterir. Aynı medeni duruma ve aile statüsüne sahip çalışanlar birbirleriyle etkileşime girmeye daha meyillidir. Arkadaşlık derecesi de iletişime göre değişir, yakın arkadaşlıkta olduğu gibi, çalışanlar tanıdıklardan daha fazla meşgul olurlar ve açık iletişim kurarlar (Sias, 2005).

Çalışanlar amirlerine kıyasla genellikle daha fazla akrana sahiptir. Benzer şekilde, akran ilişkilerinde daha az hiyerarşi farkı vardır. Çalışanlar birbirleri ile kolayca iletişim kurar, destek alır ve işbirliği yaparlar (Kram ve Isabella, 1985). Akran ilişkileri; kariyer geliştirme işlevi, psikososyal işlevler ve özel nitelikler gibi bazı işlevleri yerine getirir. Kariyer geliştirme işlevi, çalışanların yapılacak iş için bireysel ve teknik bilgi almalarını sağlayan bilgi paylaşımını kapsar. Kariyer stratejisi, çalışanların kariyerlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olur ve kariyer ikilemelerini tartışabilir. Kariyer geliştirme işlevinde akranlar performanslarını değerlendirmek için geri bildirim alır ve verir. Psikososyal işlevlerde çalışanlar, yüksek düzeyde güven, açıklama ve samimiyeti yansıttığı için iş arkadaşlarına güven ve yeterlilik duygusu verir (Kram ve Isabella, 1985).

Mentor İlişkisi: Mentor ilişkisinde, deneyimli olan mentor daha az deneyimli olan (çırak) bir kişinin (menti) kariyerini geliştirmesinde rehberlik etmekte ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Mentor, kuruluş içinden veya dışından olabilir, ancak menti aynı kuruluşta istihdam edilmektedir. Mentor ilişkisini diğer ilişki türlerinden farklı kılan kariyer bağlamının özelliklerini de taşımasıdır (Ragins ve Kram, 2007).

Mentor ilişkisi, kuruluş şekline dayalı olarak resmi ve gayri resmi ilişki şeklinde ikiye ayrılır. Resmi mentorluk ilişkisi örgüt yapısı içinde tanımlanır ve örgüt üyeleri için mentorluk işleri yapmak üzere birinin atanması ile kurulur. Buna karşın gayri resmi mentor ilişkisinde herhangi bir dış müdahale olmaz, mentor – menti ilişkisi doğal olarak gelişir (Allen ve Eby, 2007).

Mentorlar, daha az deneyimli kişileri destekleyerek bazı kariyer ve psikososyal işlevleri yerine getirirler. Kariyer işlevi, mentilere örgüt hiyerarşisi içinde kariyerlerini ilerletme fırsatları sağlar. Bu işlev koruma, koçluk, sponsorluk ve kişileri geliştirmeyi içerir. Psikososyal işlev, örneğin danışmanlık, kabul, arkadaşlık ve mentilere yeterlilik ve kimlik hissi veren doğrulama gibi mentilerin kişisel ve mesleki gelişimini destekleyen davranışları da içerir (Allen ve Eby, 2007; Ragins ve Kram, 2007). Mentor ilişkisinin kariyer ve psikososyal işlevleri, kariyer gelişimini ve mentiler arasındaki ilişkiden duyulan memnuniyeti belirler (Ragins ve Kram, 2007). Scandura (1992) ve Scandura and Ragins

(1993)'in bulguları, rol modellemeyi mentor ilişkisinin üçüncü bir işlevi olarak görmektedir. Mentoru rol model olarak kabul etme, mentorları bir motivasyon kaynağı olarak algılama, mentinin mentorun bilgisine saygı duyulması gerektiğini hissetmesi ve mentinin başkalarına öğretme yetenekleri sebebiyle mentorlara saygı duyması gibi davranışları içerir.

Mentor ilişkileri sadakat, güven, esneklik, hesap verebilirlik ve destek boyutlarını içermektedir. Sadakat, bireylerin birbirlerinin eylemlerini ve karakterlerini doğrulamak için sağladıkları karşılıklı desteğin boyutudur (Liden ve Maslyn, 1998). Güven, insanların ihtiyaç ve beklentilerine karşı olumlu bir tutum olarak tanımlanmaktadır. Bireyler birbirlerinin beklentilerini karşılamaya karşılıklı olarak önem verirler (Ferris ve diğerleri, 2009). Esneklik, sorunları çözmek için önemli bir fırsat sağlar ve sağlıklı bir ilişkiyi sürdürmek için önemli olarak görülür; bunun yanı sıra, bilişsel ve sosyal inovasyonla karşılanabilecek uzlaşmanın bir boyutudur. Hesap verebilirlik, kişilerarası ilişkilerin baskın bir boyutudur. Karşılıklı beklentilerin karşılanıp karşılanmadığının değerlendirilmesini sağlar. Sosyal sistemi bir arada tutmak için gereklidir; bireyleri kararlarından ve eylemlerinden sorumlu kılar, ortak beklenti sağlar ve işyerinde sosyal düzeni korur (Frink, Hall, Perryman, Ranft, Hochwarter, Ferris ve Royle, 2008). Destek, bireylerin duygusal, psikososyal veya finansal olarak desteklenmesi eylemidir. Örneğin, inanç aşılama, işyerindeki insanları onaylamak ve kaynakların sağlanması yoluyla insanların desteklenmesi bunlar arasındadır. Johnson ve diğerleri (1999) daha genel bir modelde, mentorluk ilişkilerini sosyalleşme, görev geliştirme ve yaşam boyu geliştirme boyutuyla açıklanmaktadır. Sosyalleşme, bireyin kendi toplumlarındaki yerleşik davranış kuralları hakkında öğrendikleri kültürel bilgisine dayanırken, görev geliştirmede verilen göreve dayalı bir ilişki ortaya çıkmakta, yaşam boyu geliştirme boyutundaysa mentorun desteklediği bireyle ilgili uzun dönem katkıları öne çıkmaktadır.

Mentorluk, bireyin kariyerine ve sosyal yaşamına olumlu yönde etki eder (Noe, Greenberger, ve Wang, 2002). Nemanick Jr (2000) tarafından yapılan araştırma bulguları, gayriresmi mentorluğun resmi mentorluktan daha etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, gayriresmi mentorluk programlarına göre resmi karşılaştırmanın, mentorluk yapılan kişi için daha olumlu ve verimli sonuçları olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra, Allen, Eby, Poteet, Lentz, ve Lima (2004) tarafından yapılan araştırma bulguları, mentorluk alan çalışanların, mentorluk almayanlara göre kariyerlerinde ilerlemek için daha fazla fırsata sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca mentorluk daha fazla iş tatmini, işe bağlılık ve terfi beklentisine yol açmaktadır. Mentor ilişkileri, mentorlarda tatmin duygusu, kariyer başarısı, ilerleme, sadakat ve yüksek performans sağlamaktadır (Ragins ve Kram, 2007).

Akran mentorluğu ilişkisi: Bazı örgütler karmaşık hiyerarşik yapıya sahip olmak yerine daha düz bir yapıya evrilmektedir. Bu durum bireylerin kariyerlerinde büyümenin yollarını bulmalarını ve işyerinde başarı için destek almalarını sağlar. Akran mentorluğu, iş ortamında bireysel gelişimin önemli bir kaynağı olarak kabul edilir (McDaugall ve Beattie, 1997; Ragins ve Kram, 2007).

McDaugall ve Beattie (1997) akran mentorluğunu aynı hiyerarşik statüye sahip akranlar arasında, çalışanları öğrenmeye ve kariyerlerinde gelişmeye motive eden karşılıklı bir etkileşim süreci olarak tanımlamaktadır. Ekip üyeleri, iş arkadaşları ve uzman kuruluşlar yatay ve hiyerarşik bir ilişki içinde mentorluk sağlarlar. Böylece bireylerin kariyerlerinde ilerleme beklentilerini yerine getirmelerine yardımcı olunmaktadır. İşle ilgili destek, bireylerin kariyerlerinde ilerlemelerine, öğrenmelerine ve gelişmelerine yardımcı olur. İş ortamında bireylerin gelişimine yardım ve destek sağlamanın ana kaynağı iş arkadaşları ve amirlerdir (Ragins ve Kram, 2007). Aslında, kariyer ve psikososyal işlev bağlamında akranları ve mentorları karşılaştırmak, akranların mentorları psikososyal işlevde karşılayabileceğini ancak kariyer işlevlerinde bunu başaramadıklarını ortaya koymaktadır. Akranlar, geleneksel mentorların bazı mentorluk işlevlerini sağlayabilir (Ragins ve Kram, 2007).

McDaugall ve Beattie (1997) akran mentorluğunu, iş arkadaşı akran, faydacı akran akıl hocaları ve bütünsel akran akıl hocaları olarak sınıflandırmaktadır. İş arkadaşlığı, kişiseldir ve düşük öğrenme odaklıdır. Günlük işle ilgili konular ve sorunlar hakkında yüzeysel düzeyde konuşurlar. Bu nedenle, doğrudan mentorluk ilişkisini karşılama durumu şüphelidir. Faydacı akran danışmanları, düşük ve orta düzeyde öğrenmeye yönelik kişisel odak ve orta ile yüksek derecede iş odağına sahiptir. Akran mentorluğu, iletişim, bilişsel, duygusal ve öğrenme davranışları içerir. Ayrıca buna işyerinde daha fazla destek, güven, dostluk ve neşe eşlik eder. Bütünsel akran mentorluğu, öğrenme için orta ile yüksek düzeyde kişisel ve iş odağını kapsar. Bu mentorluk iletişim, bilişsel, duygusal davranış, öğrenme ve

öğrenme için soru sorma gibi davranışları içerir. Ragins ve Kram (2007) davranışın hem işe hem de kişisel gelişime odaklanmayı sürdürme zihniyetini içerdiğini belirtmektedir. Bütünsel akran mentorluğu, güven, destek ve dostluk gibi faydacı bir akran akıl hocası ilişkisinde var olan nitelikleri içerir, ancak aynı zamanda bireyler arasında kişisel ve profesyonel savunmasızlığın paylaşıldığı duygusunu da besler (McDaugall ve Beattie, 1997).

Akran mentorluğunun bireysel etkileşim, arkadaşlık ve duygusal destek gibi faydaları vardır. Öğrenme faydaları, öğrenme becerilerini, bireylerin başkalarından öğrenmelerine yardımcı olmayı ve nihayet öğrenmeyi içerirken, karşılıklı fayda, fikirleri, içgörüler ve kaynakları paylaşmayı içermektedir (McDaugall ve Beattie, 1997).

Yönetici – ast ilişkileri: Yöneticiler astlarıyla benzersiz ilişkiler geliştirir (Bernerth ve diğerleri, 2007), her bir astıyla aynı davranış tarzını kullanmazlar (Liden ve Maslyn, 1998). İlişki düzeyi düşükten yükseğe değişen kalitede gerçekleşebilir (Bernerth ve diğerleri, 2007).

Lider-üye değişimi teorisi, yönetici-ast ilişkilerinin farklı yönlerini inceler. Yöneticiler açısından astlarına yaklaşmanın yolunu bilmek önemlidir. Özellikle etkileşim biçimleri, ilişkinin kalitesini etkiler. Yönetici-ast ilişkisinin işleyişi, iki taraf arasındaki ilişkinin kalitesine bağlıdır (Hampton Jr, 2019). Yüksek kaliteli bir yönetici ast ilişkisinde, çalışan kendini daha rahat hisseder ve yöneticilerle açık bir şekilde iletişim kurar. Astlar, düşük kaliteli lider üye ilişkisine kıyasla daha fazla ve daha iyi bilgi alabilirler (Sias, 2005). Yüksek kaliteli bir ilişkinin, yüksek düzeyde çalışan memnuniyetine, karşılıklı etkiye, iletişimde dürüstlüğe ve farklı kaynaklara erişime yol açması yaygındır (Maslyn ve Uhl-Bien, 2001). Çalışanlar tarafından yetersiz bilgi almak, daha düşük memnuniyet, düşük bağlılık ve yüksek çalışan devrine yol açar (Hampton Jr, 2019; Maslyn ve Uhl-Bien, 2001). Düşük kaliteli etkileşimde, yönetici ve ast arasında zayıf ve yüzeysel düzeyde iletişim vardır (Sias, 2005). Yüksek kaliteli bir ilişki karşılıklı saygı, güven ve nüfuza dayanır (Bernerth ve diğerleri, 2007). Yüksek kaliteli bir ilişkide iletişim, paylaşılan değerler sözkonusu iken; yönetici ile astlar arasında ortak zeminde bir etkileşim vardır (Sias, 2005).

Lider-üye etkileşimi ilişkisi tek boyutlu bir yapı değildir (Ferris ve diğerleri, 2009). Liden and Maslyn (1998), lider-üye ilişkileri için sadakat, sevgi, katkı ve mesleki saygı olmak üzere dört boyut önermiştir. Sadakat, lider ve üye arasındaki karşılıklı sadakat olarak tanımlanmaktadır. Lider ve üye birbirlerinin eylemlerini ve karakterlerini alenen destekler. Bu durum iki taraf arasındaki ilişkiyi beslemektedir. Sevgi, tarafların birbirlerine karşı iş veya profesyonel değerlerden ziyade öncelikle kişilerarası çekime dayalı olarak sahip oldukları karşılıklı duygu olarak tanımlanır (Dienesch ve Liden, 1986). Sevgi, lider ve takipçiler arasındaki ilişkiyi geliştirmede kritik rol oynar ve ilişkiyi sürdürmek için gereklidir (Li ve Hung, 2009). Katkı tarafların hedeflere (açık veya örtülü) yönelik ortaya koyduğu iş odaklı faaliyetin miktarı, yönü ve kalitesine ilişkin algıdır (Dienesch ve Liden, 1986). Örneğin, takipçiler ortak hedeflere ulaşmak için daha fazla çaba ve gerekenin ötesinde emek harcarlar (Maslyn ve Uhl-Bien, 2001). Lider ve takipçi arasında katkıya dayalı bir ilişki, fazladan çalışmaya ve hatta hafta sonları çalışmaya yol açacaktır (Liden ve Maslyn, 1998). Mesleki saygı, bireyin iş bilgisini göz önünde bulundurarak başkalarına gösterdiği saygı derecesi olarak tanımlanır (Maslyn ve Uhl-Bien, 2001). Yöneticiler ve astlar örgüt içinde veya dışında yaptıkları ile bir itibar inşa ederler (Liden ve Maslyn, 1998). Bu ilişki örgütlerde iş tatminini, bağlılığı, çalışan devrini, sadakati, sevgiyi, katkıyı ve mesleki saygıyı etkiler.

İşyeri ilişkileri süreci: Her örgütteki ilişki, örgütün kültürüne ve yapısına bağlı olarak şekillenmektedir. Büyük örgütlerde ilişkiler daha karmaşık olurken küçük örgütlerdeki ilişkiler daha basittir olmaktadır (Edela, 2003). Benzer şekilde, ilişki dinamik olma özelliklerini taşır. Yüzeysel ilişkiler zaman geçtikçe derinleşirken yakın ilişkiler uzun vadede zayıflayabilir.

Kişisel ilişkinin gelişimi; başlatma, deneme, yoğunlaştırma, bütünleştirme ve bağlanma aşamalarını içerir. Bahsedilen sürecin işleyişinde kişisel ilişkilerde taraflar arasında yakınlık gelişir (Knapp ve Vangelisti, 2005). Öte yandan, işyeri ilişkilerinin formülasyonu, beklenen güvenlik, uyum ve daha geniş bir sosyal ağa sahip olmak için potansiyel fırsatlara bağlıdır. İş arkadaşları arasındaki ilişkiler kişisel ilişki aşamasından geçebilir, ancak amaç işi halletmektir (Mikkola ve Valo, 2019).

Akran ilişkileri iki birey arasında üç aşamadan geçer. Bu aşamalar iş arkadaşından arkadaşlara ardından yakın arkadaşlara ve yakın arkadaştan en iyi arkadaşlara geçişi içerir. Aynı iş ortamında çalışan ve ortak bir paydada buluşan ve sosyal ilişkilerini örgüt dışında tutan kişiler, ilişkilerini iş arkadaşlığından normal arkadaşlığa aktarmalarını sağlar. İletişimdeki samimiyet, iletişimin genişliği ve iletişime verilen önem ile birlikte bireyler yakın arkadaş olabilmektedir. Arkadaşlığın yakın arkadaşlığa dönüşmesinin temel nedeni kişisel ve işle ilgili sorunlardır. Belli bir zamanın geçmesi, günlük yaşamda yaşanan olaylar, işyerinde karşılaşılan sorunlar, temkinli etkileşim ve yakınlık, yakın arkadaşın en iyi arkadaş olmasını sağlayacaktır (Sias ve Cahill, 1998).

2.3 İşyerinde insan ilişkilerine yönelik teorik yaklaşımlar

İşletmelerde her kademedeki çalışanlar arası ilişkiler verimlilik ve çalışan tatmini ve dolaylı olarak da işletmenin başarısı açısından çok önemlidir. İşletmelerde ilişki yönetimi ve insan ilişkilerinin güçlendirilmesinde doğru teknik ve yöntemlerin sağlanması, bu ilişkilere dair model önerisi geliştirmek ve uygulamak, ilişkilerin bilinçli ve amaçlı yönetilmesi ve son olarak ilişki yönetimini sürdürebilir kılmak işletmeler açısından hayati önem taşımaktadır.

İşyeri ilişkileri konusu üzerine farklı disiplinlerden bilim insanları inceleme ve araştırmalar yapmış ve teorileri ileri sürmüşlerdir. Bu konuda öne çıkan teoriler; diyalektik yaklaşım, sosyal değişim teorisi, sistem yaklaşımı, durumsallık yaklaşımı, kaynak yaklaşımı ve ilişki modelleri teorisi olarak sıralanabilir.

Diyalektik yaklaşıma göre insanlar arası ilişkiler ile davranışları arasında bir sarmal oluşmaktadır (Grunig ve Hung-Baesecke, 2015). Bu yaklaşıma göre ilişkiler doğrusal değildir, zaman boyunca ilerler ve zaman zaman ortaya çıkmaz. İlişkiye giren tarafların ilişkiden elde ettiği deneyim aynı değildir.

Sosyal değişim, uzun vadede karşılıklı bir ilişki ile sonuçlanan iki grup insan tarafından bir eylem ve tepki kombinasyonudur (Cropanzano ve Mitchell, 2005). Sosyal değişim teorisi 1920'lerde ortaya çıkmıştır ve burada sosyoloji, antropoloji ve sosyal psikoloji gibi farklı disiplinler arasında bir bağlantı kurmuştur. Bu teori insanların işyerindeki davranışlarını incelemek için yaygın olarak kullanılan bir kavramsal çerçevedir (Cropanzano ve Mitchell, 2005). Sosyal değişim teorisine göre ilişkilerde fayda-yarar sağlama anlayışı öne çıkmakta, ilişkide bulunan tarafların karşılıklı ihtiyaçları ve beklentileri önemli olmaktadır (Thomlison, 2000). Bu yaklaşıma göre kişiler ilişkilerini, ilişki sonucunda elde edeceği ödül beklentisi ile kurarlar (Searle, 2000). Böylece fayda ya da yarar kavramı öne çıkar. Fayda sağlanırsa ve artarak devam ederse ilişki sürer. Bu ilişkide bir tarafın diğer tarafa sağladığı fayda tatmin edici olursa ilişki sürer. Elde edilen faydanın çekici ve cazip olması önemlidir. İlişkinin maliyeti sağladığı faydadan fazla olmamalıdır. Maliyet maddi olabileceği gibi yorgunluk, endişe, ceza, moral bozukluğu şeklinde psikolojik ve fizyolojik de olabilir. İlişki sonucunda ortaya çıkacak faydanın beklentileri karşılması gerekir. Beklentilerin karşılanmaması ilişkinin sürdürülme ihtimalini azaltır (Tuncer, 2015, ss. 6-9).

Yönetim biliminde baskın kavramlar olarak sosyal değişim teorisi (Cropanzano, Anthony, Daniels, ve Hall, 2017), kuruluşun, kuruluşa katkıda buldukları zaman ve iş karşılığında bazı faydalar elde etmek için çalışanlarla zımni bir sözleşme yaptığını açıklar (Whitener ve Walz, 1993). Sosyal değişim, bireylerin karşılıklı ilişkilerle ilişkili maliyet ve faydaları göz önünde bulundurarak kişilerarası ilişkilerini beslediğini varsayar (Omilion-Hodges, Ptacek, ve Zerilli, 2016). İşçiler, sosyal değişim ilişkisi bağlamında akranları ve amirleri ile ilişkilerini geliştirmektedirler (Li ve Hung, 2009). Çalışma ortamındaki dikey ve yatay ilişkileri dikkate alır. Dikey ilişkiler, yönetici ve ast ilişkisini inceler, bu arada yatay ilişki çalışanlar, grup üyeleri ve örgütler arasındaki ilişkiye odaklanır (Lin ve Lin, 2011).

Sosyal Değişime göre, hedef kişiye olumlu veya olumsuz bir davranış göstermeleri, insanların bu kişiye yönelik ilk eylemi olmaktadır. İkinci aşamada, hedef kişi, ilk kişinin ilk eylemine tutumsal veya davranışsal bir şekilde yanıt verir. Genellikle çalışan veya iş arkadaşı konumunda olan hedef kişi olumlu veya olumsuz davranmaya karar verecektir. İlişki üçüncü aşamada oluşturulmaktadır, karşılıklı olumlu ilişki söz konusuysa bu durum yüksek kaliteli bir ilişkiye dönüşecektir (Cropanzano ve diğerleri, 2017). Sosyal Değişim Teorisi, çalışanların görevlerini tamamlamak için yeterli desteği aldığı bir çevre oluşturma ve geliştirmede kuruluşa fayda sağlamaktadır. Belirli koşullar altında çalışanlar arasında

etkileşim gelişir ve işyerinde etkili bir ilişki yaratırlar. Olumlu ilişki, iki kişi arasındaki tekrarlayan etkileşim nedeniyle ortaya çıkan faydalı bir sonuç, süreç ve durum olarak tanımlanır (Dutton ve Ragins, 2017). Ayrıca, iş arkadaşları ve yöneticiler arasındaki bilgi akışını kolaylaştırır (Farr-Wharton, Shacklock, Brunetto, Teo, ve Farr-Wharton, 2017).

Sistem yaklaşımına göre sistem alt sistemlerden oluşur ve bu alt sistemler birbirlerini ve tüm sistemi etkiler (Akkuş ve İzci, 2018). Sistemi oluşturan alt sistemler girdi ve çıktı bağlamında birbirine bağlıdır. Sistem yaklaşımı, bir örgütün iç ve dış çevre ortamı ile ilişki kurmasını, varlığının doğal bir sonucu olarak betimlemektedir (Grunig ve Hung-Baesecke, 2015). İletişim ve insanlar arası ilişki var oluşun kaçınılmaz bir sonucudur. Sistem yaklaşımı, örgütü açık sistem olarak niteler.

Durumsallık yaklaşımı örgütlerin ortam koşullarından kaçınılmaz olarak etkilendiğini ileri sürmektedir (Lawrence ve Lorsch, 1967; Scott ve Davis, 2015). Ortam koşulları ise sürekli bir değişim halindedir. Ortam özellikleri ilişkilerin doğasına ilişkin önemli ipuçları sağlar ve koşullara bağlı olarak farklı ilişki stratejileri geliştirilmesine vurgu yapar.

Kaynak yaklaşımına göre ilişkiler karşılıklı fayda ve kazanç sağlayan kaynakların değişimi esasına dayanır (Broom, Casey, ve Ritchey, 2000, s. 91). Ancak kaynakların değişimi taraflar arasındaki ilişkinin doğasına göre farklılık gösterir. Bu farklılıklar bazen tek bir konuda bazen de farklı zaman içinde izlenir. Bu nedenle ilişkinin dinamik süreçlerinin örgütün yetenekleri ve bilgisi ile sürekli yönetilmesi gereklidir.

İlişkisel modeller teorisi sosyal yaşamı; ilişkileri arama, ilişki kurma, sürdürme, onarma, ayarlama, yargılama, yorumlama ve onaylama süreci olarak açıklar. Bu teori; toplumsal paylaşım, yetki sıralaması ilişkisi, eşitlik eşleştirme ilişkisi ve piyasa fiyatlandırma ilişkisi şeklinde dört tür ilişki modelini kapsar (Fiske, 1992).

Lider-üye değişimi teorisi, yöneticiler ve astlar arasındaki ilişkiyi açıklamasıyla bilinir. Liderlerin astlarıyla farklı türde ilişkiler kurduğunu, ancak ilişkinin kalitesinin çalışanlara göre değiştiğini açıklar. Düşük kaliteli ilişkiler (grup dışı ilişki) iş akdiyle sınırlıdır, oysa yüksek kaliteli ilişkide yöneticiler üyelerle daha yakın ilişkiler kurar ve ilişkileri iş akdinin (grup ilişkisi içinde) ötesine geçer (Minsky, 2002).

İşlemsel analiz teorisi davranışı, her birinin kendine has özellikleri olan çocuk, ebeveyn ve yetişkin olarak üçe ayrılmaktadır. Ebeveyn davranışı, neyin doğru neyin yanlış olduğu duygusu olarak tanımlanabilir. Bu tür davranışlarda kişi kendisine çocuk gibi davranıldığını hisseder, böyle bir durumda kimisi kendini rahat hissederken kimisi bu davranıştan nefret edebilir. Yetişkin davranışı, bilgi toplama, değerlendirme ve karar vermek için kullanma ile uyumluyken, çocuk davranışında neşe ve üzüntü duygusu baskındır. Bazı insanlar onları olgunlaşmamış ve rahatsız edici olarak algılar; diğerleri masum, sevimli ve aşırı olduklarını düşünür. Yöneticiler ve örgütler üyeleri arasındaki ilişki, işlemsel analiz ilkelerinin anlaşılması nedeniyle gelişmektedir. Alışılmış davranış biçimlerini (yani ebeveyn, yetişkin veya çocuk) bilmemize, kontrol etmemize ve hatta değiştirmemize yardımcı olacaktır (Edela, 2003).

2.4 İşyeri ilişkilerinin temel boyutları

Liden and Maslyn (1998) mentor ilişkisinin sadakat, güven, esneklik, hesap verebilirlik ve destek boyutlarını içerdiğini belirtmektedir. Ferris ve diğerleri (2009) ilişkinin güven, destek, etki, sadakat, hesap verebilirlik, araçsallık, saygı ve esneklik alanlarını kapsadığı sonucuna varmıştır. Psikososyal işlevin altında yatan alanlar danışmanlık, kabul, arkadaşlık ve onaylamayı içerir. Ayrıca rol model olma işlevi, bir mentoru rol model olarak kabul etmeyi kapsar (Allen ve Eby, 2007; Ragins ve Kram, 2007; Scandura, 1992; Scandura ve Ragins, 1993). Benzer şekilde, lider-üye ilişkileri sadakat, etki, katkı ve profesyonel saygı alanlarını içerir (Liden ve Maslyn, 1998).

Kram and Isabella (1985) işyeri ilişkilerini üç alt ilişkiye ayırmıştır; bilgili akran ilişkisi, meslektaş ilişkisi ve özel akran ilişkisi. Bilgili akran ilişkisi, bilgi paylaşımı amacıyla sürdürülür. Bu tür bir ilişki, düşük düzeyde kendini ifşa etme ve güven ile karakterize edilir. Akran iletişimi düşük iş içeriği içerir ve düşük düzeyde karşılıklı yakınlık gösterir. Meslektaşlar arası ilişki, orta düzeyde bir güven ve kendini ifşa etme ile karakterizedir. Bilgi paylaşımına geri bildirim, onay ve duygusal destek eşlik eder. Akranlar, aileleri hakkında artan bir endişe düzeyini paylaşırlar; ayrıca akran bilgi ilişkilerine kıyasla

daha yüksek düzeyde bir ifşa ve samimiyeti yansıtırlar. Son olarak, özel akran ilişkisi, yüksek düzeyde güven ve ifşa ile karakterize edilir. Çalışanlar, aile sorunlarından işyeri sorunlarına kadar uzanan bilgileri açık bir şekilde paylaşırlar. İşyerinde özel akran ilişkileri nadiren görülür. Bu ilişki türünün büyümesi ve istikrara kavuşması için birkaç yıla ihtiyaç vardır. Dolayısıyla akran ilişkisi, destek, onaylama, bilgi paylaşımı, güven ve yakınlık boyutlarını içermektedir.

Tablo 1

Literatürdeki işyeri ilişkileri boyutları

Yazarlar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Liden ve Maslyn (1998)	√					√		√		√	√				
Ferris ve diğerleri. (2009)	√	√				√		√	√	√	√	√			
Liden ve Maslyn (1998)		√						√	√					√	
Kram ve Isabella (1985)				√	√	√		√			√	√			√

1. Hesap verebilirlik, 2. Etki, 3. Teyit, 4. Danışma, 5. Geribildirim, 6. Esneklik, 7. Arkadaşlık, 8. Bağlılık, 9. Saygı, 10. Destek, 11. Güven, 12. Araçsallık, 13. Katkı, 14. Bilgi Paylaşımı, 15. Yakınlık

Kaynak: Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

İşyeri ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda, bu kavramı açıklamaya yönelik farklı boyutların olduğu gözlenmiştir. Önceki çalışmalarda yaygın olarak yer alan boyutlar; hesap verebilirlik, etki, teyit, danışma, geribildirim, esneklik, arkadaşlık, bağlılık, saygı, destek, güven, araçsallık, katkı, bilgi paylaşımı ve yakınlık şeklinde adlandırılmıştır. Bu çalışmalar ve boyutlar Tablo 1’de görülebilir.

Hesap verebilirlik, iş yerinde kişiler arası ilişkinin önemli bir boyutudur (Ferris ve diğerleri, 2009). Kuruluşlar, hesap verebilirlik için yeterli mekanizmayı oluşturup, işler hale getirmeden faaliyet gösteremezler (Hall, Zinko, Perryman, ve Ferris, 2009). Genel olarak hesap verebilirlik, yasal koşullara veya kuruluşların çalışanları ile yaptıkları sözleşmeye dayanarak insanları karar ve eylemlerinden sorumlu kılmak olarak tanımlanır. İnsan kaynakları örgütte ancak hesap verebilirlik sağlandığında etkin bir şekilde yönetilebilir (Ferris ve diğerleri, 2009; Hall ve diğerleri, 2009; Han ve Perry, 2020). Bu koşul oluşturulduktan sonra bunu çalışanlar arasında dürüstlük, şeffaflık ve üretkenlik gibi başka olumlu sonuçlar da takip edecektir (Tenbrink ve Speer, 2022). Olumlu sonuçların yanı sıra, yüksek derecede hesap verebilirlik durumu, örgütte iş stresi gibi olumsuz sonuçlara da yol açabilir (Hall ve diğerleri, 2009).

Etkilenme, kişilerarası ilişkinin merkezi kısmı olup, bireyler arasında beklenen ilişkinin hem kalitesini hem de sürekliliğini gösterir (Ferris ve diğerleri, 2009). Lider-üye etkileşimini geliştirmede önemli bir rol oynar. Etkilenme, hoşlanma ya da hoşlanmama derecesi ve kişilerarası çekicilik olarak tanımlanır (Liden, Wayne, ve Stilwell, 1993).

Teyit, ilişkide akranların kendi bakış açılarında uyum yakalamalarını sağlar. Özel ve iş yaşamına ilişkin ortak değer, algı ve inançların paylaşılması, çalışanlar arasında bir onaylama eylemidir (Kram ve Isabella, 1985).

Danışmanlık, mentor – menti ilişki bağlamında çalışanların örgütte gelişmelerine yardımcı olmaktadır (Kram ve Isabella, 1985). Danışmanlığın işyerinde sürdürülmesi, çalışanlar üzerinde hem kariyer bakımından hem de sosyal yaşamları açısından olumlu etkiler yaratır (Noe ve diğerleri, 2002). Danışmanlık çalışanların başarı, memnuniyet, sadakat ve performansını yükseltmektedir (Ragins ve Kram, 2007).

Geribildirim, işyerinde ilişkiyi geliştirmek için dikkate alınması gereken önemli bir boyuttur; örgütteki performansı, motivasyonu ve öğrenmeyi geliştirir (Abun, Magallanes, Agoot, ve Benedict, 2018). İşyerinde özellikle akran ilişkisinde, iş arkadaşları birbirlerinin işle ilgili deneyimlerini değerlendirmek amacıyla geri bildirim alırlar ve verirler. Geri bildirim, ilgili bireyin liderlik tarzını, örgütteki diğer insanlar üzerindeki etkisini bilmesine ve iş ve aile sorumluluklarını nasıl yöneteceğini öğrenmesine yardımcı olur (Kram ve Isabella, 1985; Linderbaum ve Levy, 2010).

Esneklik, işyerindeki sağlıklı ilişkinin kalitesi üzerinde canlı bir etki yaratır. İşyeri ilişkisi, zamansal ve mekansal olmak üzere iki tür esnekliği kapsar. Zamansal esneklik, çalışma süresini, vardiyayı ve programı seçme seçeneğine sahip olmayı içerir. Mekansal esneklik ise yer seçimi ile ilgilidir. Yüksek mekansal esnekliğe sahip örgütte, çalışanların işyeri hakkında karar vermelerine olanak tanır. Çalışanlar evden veya uzak alanlardan çalışma ve özel veya ortak çalışma alanlarına sahip olma ayrıcalığına sahiptir (Allen, Johnson, Kiburuz, ve Shockley, 2013; Ter Hoeven ve Van Zoonen, 2023). Ayrıca işyeri esnekliği, çalışanlar arasında özgürlük duygusunu güçlendirir ve performansı artırır (Ferris ve diğerleri, 2009).

Arkadaşlık, iş ortamında çalışma arkadaşı ilişkisi ötesine geçen, meslektaşların birbirleri için endişelenir hale geldiği bir ilişki durumunu ifade etmektedir. Burada bireyler bağlılıklarını, iş yaşamı dengesini sağlamayı, iş yaşamı dengesizliğinden kaynaklanan stresi yönetmeyi ve yeterlilik kaygısını kontrol etmeyi içtenlikle tartışırlar (Kram ve Isabella, 1985). Arkadaşlık, çalışma ortamındaki olumlu duygularla da ilişkilendirilir. Olumlu duyguyu arkadaşlıkla beslemek, daha mutlu ve olumlu bir iş gücüyle sonuçlanır. İşyeri arkadaşlığı örgüt dışına yayılabilir, yaşam tatmininin (Colbert ve diğerleri, 2016) ve iş tatmininin (Abun ve diğerleri, 2018) yükseltilmesinde kilit rol oynar.

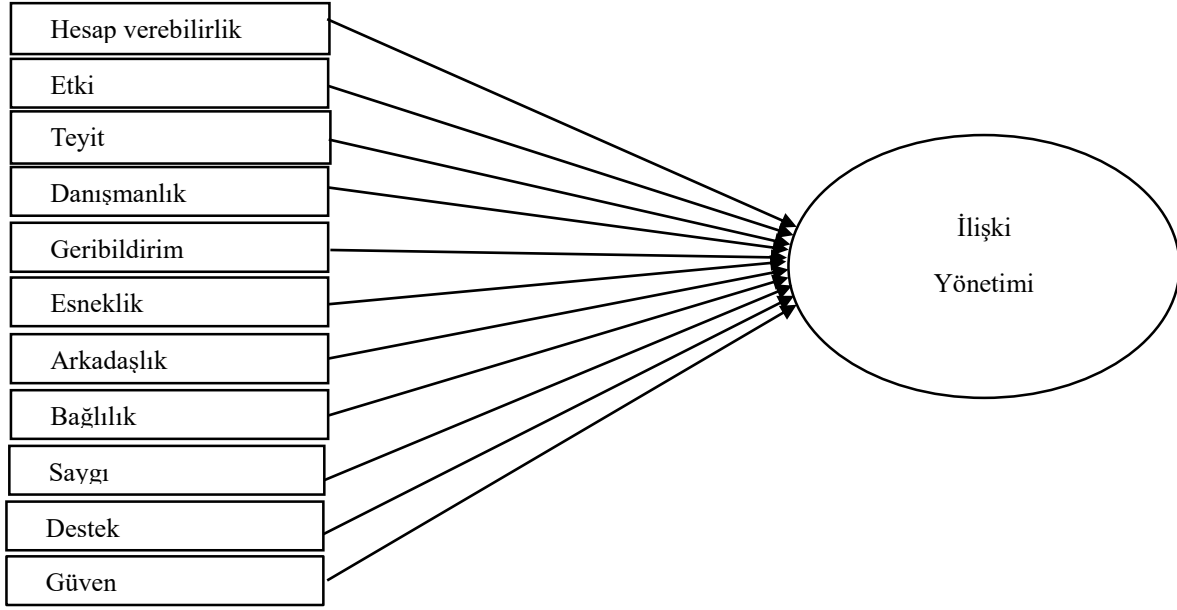
Bağlılık, çalışanların birbirlerine olan bağlılıklarını göstermesi nedeniyle işyerindeki kişiler arası ilişkinin en değerli unsurudur (Ferris ve diğerleri, 2009). Bağlılık, çalışanın çalıştığı örgütte kalma isteğinin derecesi olarak tanımlanmaktadır (Dhir, Dutta, ve Ghosh, 2020). Ferris ve diğerleri (2009) iş yeri ilişkisinin güven boyutunun bağlılık boyutuyla önemli derecede örtüştüğünü belirtmektedir. Şekil 1'de ilişki yönetiminin teorik modeli görülebilir.

Saygı, lider üye etkileşiminde önemli bir faktördür (Tran ve diğerleri, 2018). Bu nedenle, işyerinde etkili ilişkilerin önemli bir göstergesi olarak kabul edilir. Bir bakıma saygı boyutu, güven boyutu ile benzerdir, hem saygı hem de güven boyutlarında bireyler olumlu duygu sergilerler (Ferris ve diğerleri, 2009). Onur, saygı ve başkalarının öz saygısının önemsenmesinin sergilenmesi, saygının temel unsurları olarak görülmektedir. Bir bireyin temel hak ve görevlerinden biri diğer bireylere saygı göstermektir. Örgütsel bağlamda saygıyı, çalışanlar arasında duygusal tükenişin azalması gibi birçok olumlu sonuçlar takip edecektir (Ramarajan, Barsade ve Burack, 2008).

Destek, işyerindeki diğer bireylere güven vererek ve onları destekleyerek cesaretlendirme, başkalarını güçlendirme eylemi olarak tanımlanır. Destek; psikolojik destek, kaynak sağlama ve finansal destek gibi farklı türleri içerir (Ferris ve diğerleri, 2009). Bireyler stres anında ya da zor zamanlarda tartışarak, dinleyerek ve rehberlik yaparak da birbirlerine destek olabilirler (Kram ve Isabella, 1985). İşyeri ilişkisinin destek boyutu, sadakat boyutuyla bazı benzerlikler göstermektedir (Ferris ve diğerleri, 2009; Liden ve Maslyn, 1998).

Güven, bir bireyin çalışma ortamındaki diğer meslektaşlarına duyduğu güvenin derecesi olarak tanımlanabilir. Güven boyutu çalışanlar arasındaki ilişkilerde kritik bir rol oynar. İnsanların davranışları tahmin edilebilir olduğundan işyerinde ilişkiler yönetilebilir olmaktadır. Güven, çalışanlar arasındaki ilişki kalitesinin önemli bir göstergesidir. İşyerinde taraflar arası güvenin temin edilmesi ve sürdürülmesi tarafların ilişki kurmalarını ve geliştirmelerine zemin hazırlamaktadır (Ferris ve diğerleri, 2009). Sosyal doku olarak güven, örgütte için olumlu sonuçlar doğuran karşılıklı etkileşimi güçlendirmektedir (Mayer ve Davis, 1999).

İşletmelerde her düzeyde çalışan arası ilişkileri güçlendirmek, ilişkileri sürdürülebilir kılmak nitelikli çalışanları elde tutmak için oldukça önemlidir. Araştırmada, yazından hareketle iş yerindeki insan ilişkilerini anlamak ve bu ilişkilerin düzeyini belirleyebilmek için Şekil 1'de belirtilen teorik model önerilmiştir. Bu çalışmanın öne sürdüğü model önerisinin teorideki eksikliğin giderilmesine katkı sağlaması ve pratik yaşamda çalışanlara rehber olması çalışmaya olan ihtiyacı ortaya koymakta ve özgün değerini artırmaktadır.

Şekil 1. Teorik Model. Kaynak: Bu şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3. Yöntem

Araştırma karma araştırma deseninde gerçekleştirilmiş olup hem nitel hem de nicel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma kapsamında öncelikle sektörden uzmanlarla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ardından, nitel araştırma bulguları ve yazındaki önceki araştırmalara dayalı olarak ölçme aracı oluşturulmuştur. Uzman görüşü alındıktan ve pilot uygulamadan sonra son halı verilen veri toplama aracının etige uygunluğu bakımından Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Etik Kurulu'nun 05.04.2022 tarih ve 06/45 sayılı kararı ile bilimsel etik kurul onayı alınmıştır. Elde edilen veriler betimsel istatistik, açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir.

3.1 Nitel araştırma

Araştırmada, literatür incelemesinden hareketle öncelikle yarı yapılandırılmış mülakat soruları oluşturulmuştur. Araştırmada yöneltilen açık uçlu yarı yapılandırılmış mülakat soruları aşağıda listelenmiştir:

- i. Çalıştığınız işletmede insan ilişkileri ne derece önemlidir ve bunun çalışma yaşamınıza olan etkileri nelerdir?
- ii. Sizin için "iyi bir iş ilişkisi" nasıl olmalıdır?
- iii. Sizce yöneticiler ile çalışanlar arasında nasıl bir ilişki olmalıdır?
- iv. Çalıştığınız işletmede yöneticileriniz ile olan ilişkilerinizi daha iyi hale getirmek için neler yapılmasını önerirsiniz?
- v. İşyerindeki insan ilişkilerini olumsuz etkileyen faktörler sizce nelerdir?
- vi. Çalıştığınız işletmede çalışanlar arasındaki ilişkileri geliştirmek için sizce neler yapılmalıdır?

Araştırmada, sektörde aktif görev yapmakta olan 16 farklı uzman ile mülakat yapılmıştır. Mülakatlarda, işyerindeki bireyler arası ilişkinin nasıl olması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır. Mülakat, yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleşmiş olup görüşme anında not alma yoluna gidilmiştir. Alınan el yazısı notlar Word dosyası olarak kaydedildikten sonra analiz yapmak için NVivo yazılımına aktarılmıştır. Ardından NVivo yazılımında her bir soru bir tema olarak gruplandırılmıştır.

Nitel araştırma bulguları, sektörden uzmanların işyerinde ilişkiler ile ilgili görüşleri ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde genel olarak işyerinde ilişkilerin nasıl olması gerektiği tasvir edilmiştir.

3.2 Nicel araştırma

Araştırmada işletmelerde sürdürülebilir ilişki yönetimi ve insan ilişkileri güçlendirmesinin sağlanmasına dair bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, nitel araştırma bulguları da dikkate alınarak yazında geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış ölçeklerden yararlanılarak anket formu oluşturulmuştur. Sanayi imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde uygulanan anket çalışmaları sonucunda elde edilen veriler demografik özellikler kapsamında değerlendirildikten sonra güvenilirlik, normallik ve geçerlilik testlerine tabi tutulmuştur. Değişkenlere ait alt boyutların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi maksadıyla açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analiz teknikleri ile önerilen ölçek test edilmiştir.

3.2.1 Veri toplama aracı ve ölçekler

Sahadan elde edilen bilgiler bir sonraki süreç olan nicel araştırmada dikkate alınmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında oluşturulan anket 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 12 sorudan oluşan demografik bilgiler kısmı yer almaktadır.

Anketin ikinci bölümünde işyerinde ilişkiler ölçeği yer almaktadır. İşyerinde ilişkiler ölçeği, geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış yazındaki ölçeklerden uyarlanmıştır. Yapılan kapsamlı literatür araştırması sonucunda işyerinde ilişkiler ölçeğini oluşturan faktörlerin geniş yelpazede birçok boyut altında sınıflandırıldığı tespit edilmiştir. Nitel araştırmadan elde edilen bulgular ışığında araştırmanın amacına hizmet eden boyutlar ele alınmıştır. Bu kapsamda; “Hesap verebilirlik”, “Etkilenme”, “Teyit”, “Danışmanlık”, “Geribildirim”, “Esneklik”, “Arkadaşlık”, “Bağlılık”, “Saygı”, “Destek” ve “Güven” kategorilerinde sınıflanmış 53 ifadeden toplam 11 boyut ele alınmıştır. Nitel araştırmadan elde edilen bulgular ve işyeri ilişkileri boyutlarına dair literatürde yer alan ölçeklerden toplamda 220 farklı ifadeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Uzman görüşü alınarak her bir boyutu en iyi temsil ettiği değerlendirilen ifadeler dikkate alınmıştır.

İşyerinde ilişkiler ölçeğinin boyutlarında yer alan ifadelerin alındığı çalışmalar: (2020 - Han vd.) çalışmasından 1, 5, 11, 21 numaralı ifadeler; (2022 - Andrew ve diğerleri) çalışmasından 31 numaralı ifade; (2005 - Cindy, Hain A.) çalışmasından 2, 12, 22, 32, 7, 17, 48 numaralı ifadeler; (2018 - Tran) çalışmasından 42, 3, 13, 23, 33, 43, 27 numaralı ifadeler; (2004 - Castro ve diğerleri) çalışmasından 4 numaralı ifade; (2018 - Yılmaz) çalışmasından 10, 14, 24, 34, 36, 37 numaralı ifadeler; (2021 - Johnson ve diğerleri) çalışmasından 44, 15, 25, 35, 45 numaralı ifadeler; (2019 - Abun ve diğerleri) çalışmasından 19, 40, 47, 49 numaralı ifadeler; (2020 - Hoeven ve zoonen) çalışmasından 6, 16, 26 numaralı ifadeler; (2016 - Colbert) çalışmasından 8, 29, 39 numaralı ifadeler; (2007 - Matzler ve Renzl) çalışmasından 9 numaralı ifade; (2008 - Ramarajan ve diğerleri) çalışmasından 18, 28, 38, 46 numaralı ifadeler; (2012 - Celep ve Yılmaztürk) çalışmasından 20, 30 numaralı ifadeler; (1999 - Mayer ve Davis) çalışmasından 41 numaralı ifade ve yapılandırılmış mülakattan elde edilen 50, 51, 52, 53 numaralı ifadeler alınmıştır. Türkçeleştirilmemiş ve yabancı kaynaklardan alınan ifadelerin geçerliliğini sağlamak için ilgili ifadeler yabancı dilden “tercüme, tersine tercüme” prosedüründen geçirilerek yeniden düzenlenmesi sonucu anketin çalışmada kullanılacak olan son halini alması sağlanmıştır. İşyerinde ilişkiler ölçeği “1: Kesinlikle katılmıyorum” ile “5: Kesinlikle katılıyorum” skalasında değişen beşli Likert tipinde bir ölçektir.

Bu araştırmada, yönetici yetkinliği ölçeğinin güvenilirliğini test etmek amacıyla ölçeğin iç tutarlılığını gösteren Cronbach’s Alpha (α) değerlerine bakılmıştır (Kalaycı, 2010). Yönetici yetkinliği ölçeği güvenilirlik analizinde Cronbach’s Alpha (α) değeri 0,953 (53 madde) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, ölçeğin yüksek seviyede iç tutarlılığa sahip olduğu ve güvenilir olduğunu göstermektedir. 13, 15, 20, 21, 30, 32, 35, numaralı ifadeler faktör yükleri 0,3’ten düşük olduğundan analizden çıkarılmıştır. Başlangıçta 53 ifadeden oluşan işyerinde ilişki ölçeği, ilgili maddelerin analiz kapsamı dışında tutulmasının ardından 46 ifadeli bir ölçek olmuştur.

3.2.2 Araştırmanın evreni ve örnekleme

Araştırmanın evreni, Konya ilinde bulunan ve organize sanayi bölgesinde faaliyetini sürdüren sanayi işletmeleridir. Araştırmanın örnekleme çerçevesi; makine imalatı, otomotiv yedek parça imalatı gibi sanayide imalat yapan işletmeler ve bu işletmelerde çalışan, yönetici, sahip ve ortaklardan

oluşturmuştur. Evren büyüklüğünün belirsiz olduğu, 0,95 güvenilirlik ve 0,05 örneklem hatası esas alındığında örneklem sayısının en az 384 olması gerektiği yazında ifade edilmektedir (Yazicioglu ve Erdogan, 2004). Yetersiz ve geçersiz olduğu değerlendirilen anketler çıkarıldığında toplamda 500 geçerli anket geri dönüşü elde edilmiştir. Bu çalışmada evreni temsil etmede yeterli sayıda örnekleme ulaşılmış olduğu değerlendirilmiştir.

3.2.3 Araştırmanın sınırlılıkları

Evren büyüklüğünün belirsiz olması, üzerinde araştırma yapılmak istenen işletmelerin sayıca fazla olması ve buna bağlı olarak zaman, maliyet ve ulaşım açısından zorluklar yaşanması araştırmanın başta gelen sınırlılıklarıdır. Bununla birlikte araştırmanın Konya il merkezi ve buradaki sanayi işletmeleri ile sınırlı olması sonuçların Türkiye genelini temsil etmede sınırlı kılmaktadır.

3.2.4 Uzman görüşü ve pilot uygulama

Araştırma kapsamında hazırlanan anketin ve ölçeğin amaca uygun olup olmadığının test edilmesi amacıyla uzman görüşü alınmış ve ardından pilot uygulama yapılmıştır. Uzman görüşü alma kapsam ve yüzey geçerliliğini belirlemede en sık kullanılan yöntemdir. Anket formu hazırlandıktan sonra sektörde aktif çalışan, konusunda yetkin işletme sahibi veya ortağı, yönetici, çalışan ve akademisyenden oluşan 29 uzmandan anket formunun ve yönetici yetkinliği ölçeğinde yer alan ifadelerin uygunluğu ve anlaşılabilirliği hakkında görüşleri alınmıştır. Bu inceleme esnasında her bir ifadenin ölçek için uygun olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla, uzmanlardan her bir maddeyi “uygun”, “kısmen uygun” veya “uygun değil” şeklinde değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçek ifadelerinde anlam kayması veya ifade bozukluğu olup olmadığı sorgulanmış, katılımcılardan gelen teklifler sonucu gerekli düzeltmeler yapılmıştır. İfadelerin kapsam geçerliliklerinin anlaşılması amacıyla ilgili maddeye “uygun” görüşü veren uzman sayısının, toplam uzman sayısına bölünmesi yöntemi uygulanmıştır (Polit ve Beck, 2006, s. 491). Sonuç olarak ölçekte yer alan tüm ifadeler uzmanlar tarafından “uygun” olarak değerlendirildiği için (Lawshe, 1975, s. 568) tarafından geliştirilen ve 10 uzman sayısına göre olması gereken minimum 0,62 kapsam geçerlilik değerinin aşıldığı görülmüştür. Böylelikle çalışmada kullanılan ölçeğin kapsam geçerliliğinin sağlanmış olduğu değerlendirilmiştir.

Uzman görüşünün alınmasının ardından hedef kitlede faaliyet gösteren farklı işletmelerden toplamda 50 pilot anket elde edilmiştir. Pilot veri analizi neticesinde ölçeğin genel yapısı, güvenilirliği ve geçerliliği incelenmiş olup içsel tutarlılığı ve faktör yapısını bozan ifadeler düzeltilmiş ve ankete nihai hali verilmiştir.

3.3. Veri analizi ve bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen 500 geçerli anket verisi analiz edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle ankete katılanların demografik özelliklerine ilişkin istatistiksel bilgiler değerlendirilmiştir. Daha sonra çalışmada kullanılan ölçeklerdeki ifadelerin içsel tutarlılığını ve araştırılmak istenen değişkeni ne derecede yansıttığını belirlemek amacıyla güvenilirlik testi yapılmıştır. Ardından, verilerin dağılımlarının incelenmesi amacıyla normallik testleri uygulanmıştır. Ölçeklerde yer alan ifadeler arasında ilişki olduğu düşünülen ve benzer değişkeni tanımlamada kullanılan birçok ifadenin alt gruplar halinde daha az sayıdaki temel boyutları temsil edebilmesi amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapı geçerliliği ve model uygunluğunu belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

3.3.1 Demografik bulgular

Araştırma kapsamında kullanılan anketlere verilen cevaplar, katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, mesleği, çalıştığı kurum ve iş yaşamı gibi farklılıklara göre değerlendirilmiştir.

Araştırmanın demografik bulgularına göre katılımcıların çoğunluğunun erkek, evli, 25-34 yaş aralığında, lisans düzeyinde eğitime sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında, anketin yeterli bilgi ve donanıma sahip eğitilmiş kişiler tarafından cevaplandırıldığı, bu sayede çalışmanın başarısı ve kalitesine katkı sağlandığı görülmektedir.

Aynı bulgulara göre katılımcıların çoğunluğu üretim bölümünde çalışmaktadır. Katılımcıların yarısından biraz fazlası alt ve orta kademe çalışanı ve diğer kısmı yönetici konumunda olduğundan dengeli

bir dağılım olduğu söylenebilir. Bu durum hem yönetici hem de işgören bakışı açısından işyeri ilişkilerini değerlendirme ve kıyaslama olanağı sağlamıştır. Katılımcıların çoğunluğunun mevcut şirketlerindeki çalışma süreleri üç yılın altındadır. Bu durum; çalışan ve yöneticilerin firmalarında nispeten yeni olmalarının işyeri ilişkilerini nesnel değerlendirmelerine katkı sağladığı şeklinde değerlendirilmiştir.

Demografik analize göre katılımcıların çoğunluğu işletmelerinin faaliyet gösterdiği sektörü makine imalatı sektörü olarak belirtmişlerdir. Anketi cevaplayanların çalıştıkları işletmeler çoğunlukla limited şirket statüsündedir. Katılımcıların çalıştıkları iş yerleri personel sayısına göre değerlendirildiğinde, büyük çoğunluğunun küçük işletmelerden oluştuğu ve dört yıldan fazla süredir faaliyet gösterdiği görülmüştür. Anketin yapıldığı işletmelerin alanlarında tecrübeli olmasının araştırma bulgularına değer kattığı belirlenmiştir.

3.3.2 İşyerinde insan ilişkileri ölçeği normallik testleri

İşyerinde ilişki ölçeğinde yer alan 53 ifadeye ait normallik testi değerleri Tablo 2’de sunulmuştur. Normallik testi değerleri incelendiğinde Kolmogorov-Smirnov test sonuçları anlamlı olduğu için ($p=0,000$) verilerin normal olarak dağılmadığı görülmüştür. Verilerin çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerlerine bakıldığında sonuçların -2 ile +2 arasında dağılmadığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre verilerin normal olarak dağılmadığı yorumu yapılabilirse de (George, 2011), istatistik biliminde kullanılan Merkezi Limit Teoremi’ne göre örneklem sayısındaki artışa bağlı olarak verilerin de normal dağıldığı kabul edilmekte olup çalışmada incelenen yeter sayıdaki verinin (500) bu kuralı karşıladığı değerlendirilmektedir (Armutlulu, 2000). Sonuç olarak, çalışma kapsamında elde edilen ölçeğe ait verilerin normal olarak dağıldığı kabul edilmiş olup verilerin parametrik test ve analizler için uygun olduğu değerlendirilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2014).

Tablo 2

İşyerinde ilişki ölçeği normallik testi

	Kolmogorov-Smirnov				Çarpıklık			Basıklık		
	N	Ort.	St. Sp.	P.	İst.	Sd.	İst.	S. Hata	İst.	S. Hata
1. Yaptığım işin sonuçları titizlikle değerlendirilir.	498	3,81	1,263	0,000	0,256	355	-0,966	0,109	-0,106	0,218
2. İş arkadaşlarım işimde beni her zaman pozitif etkiler.	497	3,70	1,157	0,000	0,189	355	-0,562	0,110	-0,605	0,219
3. İşle ilgili bilgiyi her zaman paylaşıyoruz.	498	3,95	1,126	0,000	0,236	355	-0,955	0,109	0,216	0,218
4. Yöneticime kişisel problemlerimi her zaman anlatırım.	489	3,44	1,201	0,000	0,194	355	-0,486	0,110	-0,553	0,220
5. Yöneticim her zaman geri bildirimde bulunur.	490	3,71	1,101	0,000	0,209	355	-0,681	0,110	-0,096	0,220
6. Çalışma saatlerimi kendim belirlerim.	495	2,42	1,476	0,000	0,239	355	0,547	0,110	-1,161	0,219
7. İş arkadaşlarımla ilişkilerim iyidir.	494	4,15	0,951	0,000	0,260	355	-1,417	0,110	2,264	0,219
8. İş arkadaşlarım sorularımı dinler ve cevap verirler.	494	4,01	1,020	0,000	0,271	355	-1,210	0,110	1,306	0,219
9. İşyerim hakkında başkalarına her zaman olumlu konuşurum.	498	4,01	1,029	0,000	0,265	355	-1,182	0,109	1,180	0,218
10. Yöneticim her zaman bana karşı dürüst davranır.	491	3,87	1,050	0,000	0,253	355	-0,978	0,110	0,656	0,220
11. İşimle ilgili bir hata yaparsam bu hatam her zaman fark edilir.	494	3,85	1,005	0,000	0,213	355	-0,669	0,110	0,002	0,219
12. İş arkadaşlarımla olan sıkı etkileşimim beni olumlu etkiler.	497	3,92	0,996	0,000	0,257	355	-1,023	0,110	1,032	0,219

14. Yöneticim talimatları her zaman yazılı iletir.	496	2,95	1,220	0,000	0,166	355	-0,055	0,110	-0,894	0,219
16. İşimde çalışacağım mekanı kendim seçerim.	494	2,71	1,400	0,000	0,174	355	0,240	0,110	-1,243	0,219
17. İş arkadaşlarımla birlikte çalışmaktan hoşlanırım.	496	3,96	0,999	0,000	0,263	355	-1,062	0,110	0,957	0,219
18. Çalışanlar birbirine saygı gösterir.	498	3,87	1,055	0,000	0,234	355	-0,817	0,109	0,137	0,218
19. Çalışanlar birbirlerine güvenir.	490	3,67	1,086	0,000	0,228	355	-0,595	0,110	-0,253	0,220
22. İş arkadaşlarım ruh hali beni doğrudan etkiler.	495	3,53	1,116	0,000	0,205	355	-0,467	0,110	-0,395	0,219
23. İşyerinde birbirimize her zaman destek oluruz.	500	3,88	0,981	0,000	0,230	355	-0,708	0,109	0,142	0,218
24. Yöneticim sorularıma her zaman tam olarak cevap verir.	498	3,84	1,025	0,000	0,223	355	-0,790	0,109	0,352	0,218
25. Olumsuz geri bildirimlere açığımdır.	496	3,92	0,920	0,000	0,241	355	-0,707	0,110	0,405	0,219
26. İşimle ilgili neyi ne zaman yapacağıma kendim karar veririm.	500	3,04	1,312	0,000	0,161	355	-0,055	0,109	-1,107	0,218
27. Başkalarına işyerim hakkında her zaman gururla bahsederim.	497	3,85	1,088	0,000	0,196	355	-0,739	0,110	-0,116	0,219
28. Yönetim çalışanlara her zaman saygılı davranır.	498	3,96	1,030	0,000	0,229	355	-0,833	0,109	0,108	0,218
29. İş arkadaşlarım aynı zamanda yakın arkadaşlarımdır.	498	3,43	1,106	0,000	0,183	355	-0,242	0,109	-0,595	0,218
31. İşimle ilgili yöneticime düzenli geribildirim veririm.	487	3,76	0,957	0,000	0,274	355	-0,636	0,111	0,109	0,221
33. İşyerinde her konuyu açık açık konuşuruz.	494	3,30	1,196	0,000	0,169	355	-0,214	0,110	-0,789	0,219
34. İş ile ilgili bilgileri diğer bölümler her zaman eksiksiz paylaşır.	494	3,43	1,104	0,000	0,179	355	-0,329	0,110	-0,494	0,219
36. Yöneticim takım çalışmasını sürekli teşvik eder.	495	3,64	1,119	0,000	0,226	355	-0,654	0,110	-0,186	0,219
37. Yöneticimin benimle iletişim kurması beni her zaman mutlu eder.	495	4,04	0,926	0,000	0,238	355	-0,911	0,110	0,727	0,219
38. Çalışanların farklılıklarına (ırk, dil, din, cinsiyet, engelli olma, vb.) değer verilir.	497	3,90	1,105	0,000	0,240	355	-1,015	0,110	0,504	0,219
39. İş arkadaşlarımla iş dışında sık sık vakit geçiririm.	493	3,08	1,140	0,000	0,170	355	-0,031	0,110	-0,739	0,220
40. Çalışanlar işbirliği yapar ve her zaman birbirlerine yardım eder.	495	3,75	0,990	0,000	0,238	355	-0,655	0,110	0,176	0,219
41. Yönetim her zaman verdiği sözleri tutar.	494	3,71	1,145	0,000	0,229	355	-0,756	0,110	-0,113	0,219
42. İş arkadaşlarımı sürekli olumlu etkilerim.	497	3,84	0,940	0,000	0,221	355	-0,643	0,110	0,305	0,219
43. İş yerinde duygu ve düşüncelerimizi birbirimize açıkça anlatırız.	497	3,64	1,005	0,000	0,208	355	-0,466	0,110	-0,164	0,219
44. Yöneticimle fikirlerimizi çok rahat paylaşırız.	498	3,69	1,083	0,000	0,216	355	-0,573	0,109	-0,249	0,218

45. Yöneticimin geribildirimleri beni motive eder.	496	3,82	0,993	0,000	0,230	355	-0,700	0,110	0,157	0,219
46. Yöneticim çalışanların fikirlerine önem verir.	492	3,75	1,044	0,000	0,258	355	-0,717	0,110	0,042	0,220
47. İş arkadaşlarım açık sözlüdür.	493	3,59	0,999	0,000	0,227	355	-0,507	0,110	-0,050	0,220
48. İş arkadaşlarım dolayısıyla işe gitmeye can atarım.	493	3,36	1,061	0,000	0,190	355	-0,294	0,110	-0,347	0,220
49. İş yerinde çalışanlar birbirilerine her zaman geri bildirimde bulunur.	491	3,54	0,967	0,000	0,217	355	-0,330	0,110	-0,290	0,220
50. İş arkadaşlarım anlayışlıdır ve empati yaparlar.	466	3,57	1,023	0,000	0,214	355	-0,483	0,113	-0,141	0,226
51. İşyerinde çalışanlar birbirlerine her zaman seviyeli davranır.	469	3,72	1,015	0,000	0,258	355	-0,686	0,113	0,062	0,225
52. İşyerinde çalışanlar birbirlerine değer verir.	467	3,81	0,934	0,000	0,237	355	-0,591	0,113	0,110	0,225
53. İşyerinde çalışanlar birbirlerinin açığını aramaz.	470	3,56	1,154	0,000	0,206	355	-0,537	0,113	-0,437	0,225

Kaynak: Bu tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3.3.3 Açıklayıcı faktör analizi

Araştırmada, işyerinde ilişki ölçeğinin boyutlarını ve bu boyutları yükleyen ifadelerin ölçülmek istenen boyutu ölçme konusunda yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla yapı geçerliliği testi yapılmıştır (Sekaran, 1992). Ölçeğin yapısal geçerliliğinin test edilmesi amacıyla SPSS-26 yazılımı vasıtasıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi Temel Bileşenler Analizi yöntemi ve Kaiser normalleştirme “Direct Oblimin” döndürme yöntemi kullanılmıştır.

Açıklayıcı faktör analizinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olup olmadığını test etmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu, ve Yıldırım, 2010). İşyerinde ilişki ölçeği açıklayıcı faktör analizinde KMO = 0.935 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için mükemmel düzeyde olduğunu göstermektedir. Açıklayıcı faktör analizinde bir diğer gösterge olan Bartlett's Test of Sphericity testi bulguları mevcut veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını test etmektedir (Kalaycı, 2010). Yönetici yetkinliği ölçeği açıklayıcı faktör analizinde Bartlett's Test of Sphericity değeri; χ^2 (Ki-kare)= 8907,531; sd=946; $p < 0.001$ şeklinde hesaplanmıştır. Bu bulgular değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde ilişki olduğunu ve veri setinin analiz yapmak için uygun olduğunu ortaya koymuştur (Durmuş, Yurtkoru, ve Çinko, 2013).

Yönetici yetkinliği ölçeği açıklayıcı faktör analizinde ifadelere ait faktör yükleri 0,30 altında kalan ifadeler ile oransal değişimlerde (Communalities) düşük faktör katsayısına sahip olan 14 ve 22 numaralı ifadeler analizden çıkarılmıştır. Analizde faktör yükü 0,30'un üzerinde olan 44 ifade Tablo 3'de görüldüğü üzere 7 farklı bileşen altında toplanmıştır.

İşyerinde ilişki ölçeği açıklayıcı faktör analizinde özdeğer değeri 1'den yüksek olan bileşenler altında yakınsamış olan ifadelerin faktör yükleri Tablo 5'de belirtildiği üzere yazın ile uyumlu olarak adlandırılmıştır. Açıklayıcı faktör analizinde bir bileşenin en az 3 farklı ifade tarafından yüklenmiş olması gerektiği yazında ifade edilmektedir (Tabachnick, Fidell, ve Ullman, 2007). Dikkate alınan ve 44 ifadeden oluşan 7 bileşen toplam varyansın %59,547'ini açıklamıştır. Sonraki analizler ilgili bileşen adıyla üretilmiş değişkenlerle yapılmıştır.

Tablo 3

İşyerinde ilişki ölçeği bileşik değişkenleri

Alt Boyut	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach's Alpha (α)	İfade Sayısı
1. Güven	15,690	35,658	0,877	6
2. Esneklik	2,847	6,470	0,669	3
3. Geribildirim	2,220	5,046	0,846	10
4. Bağlılık	1,675	3,807	0,863	7
5. Arkadaşlık	1,396	3,174	0,897	10
6. Danışmanlık	1,217	2,766	0,588	3
7. Etkilenme	1,155	2,626	0,817	5
Açıklanan Toplam Varyans (%)		59,547		

Kaynak: Bu tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3.3.4 Korelasyon analizi

İşyerinde ilişki ölçeği açıklayıcı faktör analizi bulgularına göre oluşturulan 7 bileşik değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, anlamlı bir ilişki var ise, bu ilişkinin yönü ve gücünü belirleyebilmek için korelasyon analizi yapılmıştır (Kaya, 2018). Analizde, Pearson Korelasyon katsayısı $0,30 < r < 0,69$ arasında ve bazılarının $0,69$ değerinin üzerinde ($p < 0,01$; çift kuyruk) olduğu görülmüş olup değişkenler arasında orta ve yüksek düzeyde ilişki olduğu değerlendirilmiştir (Tablo 4). Korelasyon analizi bulguları yönetici yetkinliği ölçeği bileşik değişkenlerinin hipotez testleri yapılabilmesi için uygun korelasyon ilişkilerine sahip olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 4

İşyerinde ilişki ölçeği korelasyon analizi

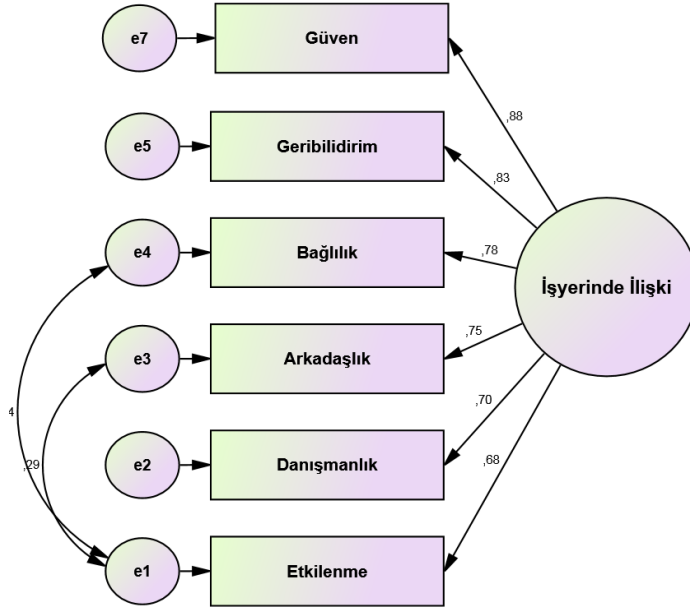
Bileşen Adı	N	Ort.	Std. Hata	1	2	3	4	5	6	7
1. Güven	500	3,794	0,840	1						
2. Esneklik	500	2,728	1,083	0,295**	1					
3. Geribildirim	500	3,734	0,664	0,728**	0,309**	1				
4. Bağlılık	500	3,924	0,804	0,686**	0,154**	0,634**	1			
5. Arkadaşlık	500	3,533	0,754	0,651**	0,367**	0,665**	0,573**	1		
6. Danışmanlık	500	3,670	0,816	0,631**	0,214**	0,566**	0,598**	0,466**	1	
7. Etkilenme	500	3,864	0,780	0,609**	0,194**	0,558**	0,688**	0,646**	0,488**	1

** : Korelasyon $p < 0,01$ (2-kuyruk) düzeyinde anlamlıdır.

Kaynak: Bu tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3.3.5 Doğrulayıcı faktör analizleri

Açıklayıcı faktör analizi neticesinde kullanılacak olan değişkenlerin alt boyutları tespit edildikten sonra, bu boyutların bağlı oldukları değişkeni ne derece iyi temsil ettiğini test etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2014). DFA analizi AMOS 24 yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Şekil 2).

Chi Square = 25,150; df = 7; p = ,001

Şekil 2. İşyerinde ilişki ölçeği doğrulayıcı faktör analizi. (Kaynak: Bu şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Tablo 5

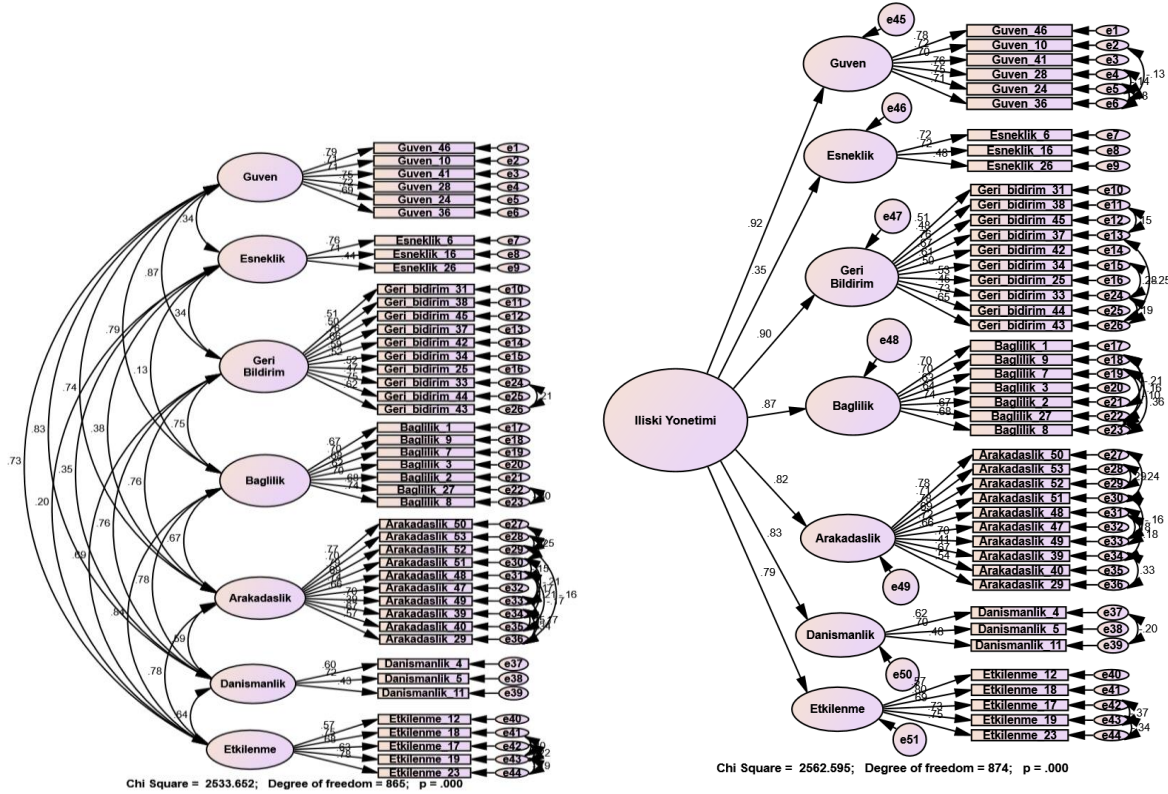
İşyerinde ilişki ölçeği uyum iyiliği ve yapısal geçerlilik değerleri

Model Uyum İndeksleri	Referans Değerler	Araştırma Bulguları
GFI (Uyum iyiliği indeksi)	≥ 0,90	0,991
AGFI (Düzeltilmiş Uyum iyiliği indeksi)	≥ 0,90	0,967
CFI (Karşılaştırmalı Uyum iyiliği indeksi)	≥ 0,90	0,996
IFI (Artırmalı Uyum İyiliği İndeksi)	≥ 0,90	0,996
RMSEA (Yaklaşım Hatasının Kök Ortalama Karesi)	≤ 0,08	0,045
X ² /df	≤ 3	2,019

Yapı Geçerlilik Değerleri: CR = 0,899; AVE = 0,599

Kaynak: Bu tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Açıklayıcı Faktör Analizi bulguları iş yeri ölçeğinin yedi boyutlu olduğunu ortaya koymuş olsa da Doğrulayıcı Faktör Analizi “esneklik” boyutunun yeterince uyum değerine sahip olmadığını göstermiştir. İşyerinde ilişki gizil değişkeni belirleyen diğer altı boyutun uyum iyiliği indeks değerleri Tablo-5’de görüldüğü üzere eşik değerler içerisinde yer almıştır. Bu sonuç, araştırmada önerilen modelin mevcut veri ile iyi uyum sergilediğini ortaya koymuştur. Ortalama Varyans (Average Variance Extracted – AVE) ve Bileşik Güvenilirlik (Composit Reliability - CR) değerlerine göre işyerinde ilişki ölçeği yapısal geçerliliğinin sağlandığı söylenebilir.

Şekil 3 ve Şekil 4. Birinci ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi. (Kaynak: Bu şekiller yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Öte yandan doğrulayıcı faktör analizi ifadeler temel alınarak birinci düzeyde (Şekil 3) ve ikinci düzeyde (Şekil 4) ayrı ayrı yapılmış ve raporlanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktör yükleri kullanılarak elde edilen AVE ve CR değerleri (Tablo 6) her bir faktör için hesaplanmış ve tablo olarak raporlanmıştır.

Tablo 6

Değişken AVE ve CR değerleri

Değişken	AVE	CR
1 Güven	0,268	0,681
2 Esneklik	0,510	0,756
3 Geri bildirim	0,256	0,768
4 Bağlılık	0,329	0,771
5 Arkadaşlık	0,405	0,868
6 Danışmanlık	0,239	0,472
7 Etkilenme	0,397	0,758

Kaynak: Bu tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

4. Araştırma bulguları

Karma desende tasarlanmış ve uygulanmış bu çalışmada, işletmelerde ilişki yönetimine yönelik bir ölçek önerisinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. İşyerinde ilişki yönetimi çok boyutlu bir kavramdır, sadece bir özelliğe bakılarak değerlendirme yapmak mümkün değildir. Araştırma bulguları Tablo 6’da görüldüğü gibi işyeri ilişkilerinin; güven, geribildirim, bağlılık, arkadaşlık, danışmanlık ve etkilenme şeklinde adlandırılan 6 farklı boyutta değerlendirilebileceğini ortaya koymuştur.

Tablo 7

İşyerinde ilişki ölçeği

Güven	Danışmanlık	Bağlılık
10. Yöneticim her zaman bana karşı dürüst davranır.	04. Yöneticime kişisel problemlerimi her zaman anlatırım.	01. Yaptığım işin sonuçları titizlikle değerlendirilir.
24. Yöneticim sorularıma her zaman tam olarak cevap verir.	05. Yöneticim her zaman geri bildirimde bulunur.	02. İş arkadaşlarım işimde beni her zaman pozitif etkiler.
28. Yönetim çalışanlara her zaman saygılı davranır.	11. İşimle ilgili bir hata yaparsam bu hatam her zaman fark edilir.	27. Başkalarına işyerim hakkında her zaman gururla bahsederim.
36. Yöneticim takım çalışmasını sürekli teşvik eder.		03. İşle ilgili bilgiyi her zaman paylaşıyoruz.
41. Yönetim her zaman verdiği sözleri tutar.		07. İş arkadaşlarımla ilişkilerim iyidir.
46. Yöneticim çalışanların fikirlerine önem verir.		08. İş arkadaşlarım sorularımı dinler ve cevap verirler.
		09. İşyerim hakkında başkalarına her zaman olumlu konuşurum.
Arkadaşlık	Geribildirim	Etkilenme
29. İş arkadaşlarım aynı zamanda yakın arkadaşlarımdır.	25. Olumsuz geri bildirimlere açığımdır.	12. İş arkadaşlarımla olan sıkı etkileşimim beni olumlu etkiler.
39. İş arkadaşlarımla iş dışında sık sık vakit geçiririm.	31. İşimle ilgili yöneticime düzenli geribildirim veririm.	17. İş arkadaşlarımla birlikte çalışmaktan hoşlanırım.
40. Çalışanlar işbirliği yapar ve her zaman birbirlerine yardım eder.	33. İşyerinde her konuyu açık açık konuşuruz.	18. Çalışanlar birbirine saygı gösterir.
47. İş arkadaşlarım açık sözlüdür.	34. İş ile ilgili bilgileri diğer bölümler her zaman eksiksiz paylaşır.	19. Çalışanlar birbirlerine güvenir.
48. İş arkadaşlarım dolayısıyla işe gitmeye can atarım.	37. Yöneticimin benimle iletişim kurması beni her zaman mutlu eder.	23. İşyerinde birbirimize her zaman destek oluruz.
49. İş yerinde çalışanlar birbirlerine her zaman geri bildirimde bulunur.	38. Çalışanların farklılıklarına (ırk, dil, din, cinsiyet, engelli olma, vb.) değer verilir.	
50. İş arkadaşlarım anlayışlıdır ve empati yaparlar.	42. İş arkadaşlarımla sürekli olumlu etkilerim.	
51. İşyerinde çalışanlar birbirlerine her zaman seviyeli davranır.	43. İş yerinde duygu ve düşüncelerimizi birbirimize açıkça anlatırız.	
52. İşyerinde çalışanlar birbirlerine değer verir.	44. Yöneticimle fikirlerimizi çok rahat paylaşıyoruz.	
53. İşyerinde çalışanlar birbirlerinin açığına aramaz.	45. Yöneticimin geribildirimleri beni motive eder.	

Kaynak: Bu tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırmada önerilen işyeri ilişki ölçeğinin araştırma sonucunda altı boyut ve 41 ifadeden oluşması gerektiği bulgulanmıştır. Önerilen ölçekteki boyut ve ifadelerin işletme içindeki ilişkileri anlama ve bu ilişkileri geliştirmeye yönelik sektör uygulayıcılarına yararlı fikirler vereceği değerlendirilmiştir. İşyerinde ilişkilerin boyutu ve seyri doğru anlaşıldığında olumsuzluklar hızlıca çözülebilecek ve hem çalışan hem de işletme performansına olumlu katkılar sağlayacaktır.

5. Tartışma

Literatürde örgüt içindeki ilişkilerin ayrıntılı bir tipolojisi bulunmaktadır. Bu alanda; kişisel ve profesyonel, resmi ve gayri resmi, akranlar arası, lider-üye ve mentor ilişkisi dahil olmak üzere bütün ilişki türleri yer almaktadır. Liden and Maslyn (1998) araştırmalarında işyeri ilişkisinin temel boyutlarını güven, destek, sadakat, esneklik ve hesap verebilirlik olarak belirlemiştir. Ferris ve diğerleri (2009) ise işyeri ilişkisinin güven, destek, etki, sadakat, hesap verebilirlik, araçsallık, saygı ve esneklik alanlarını içerdiğini belirtmektedir. Yazındaki araştırmalarla paralel olarak bu araştırmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Bu araştırmada öne sürülen işyeri ilişkileri modelinin; güven, danışmanlık, bağlılık, arkadaşlık, geribildirim ve etkilenme şeklinde adlandırılan boyutları olduğu belirlenmiştir.

Bakar ve Omillion-Hodges (2019) 'un bulguları liderlik tarzının lider-üye ilişkilerini etkilediğini göstermektedir. Etik liderlik, çalışanların liderler ve akranlarla verimli bir şekilde iletişim kurabilecekleri fırsatlar sağlar, iş kalitesini artırır ve çalışanların hata yapmasını önler. Bu arada haksız davranışlar çalışanlar arasında ayrılıklar yaratır, bu durumda çalışanlar yöneticilerle güçlü ilişkisi olan kişilerle iletişim kurmayı tercih ederler. Bu durum akranları ve lider-üye ilişkilerini etkiler. Li ve Hung (2009) bireyselleştirilmiş ilgi, ilham verici motivasyon, idealleştirilmiş etki ve entelektüel teşvik gibi dönüşümcü liderliğin farklı alanlarının lider-üye ilişkileri ile pozitif bir ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Ancak dönüşümcü liderliğin boyutları olan sadece bireyselleştirilmiş düşünce ve ilham verici motivasyonun, iş arkadaşı ilişkileri ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde, Dulebohn, Bommer, Liden, Brouer, ve Ferris (2012) bulguları, dönüşümcü liderliğin lider-üye etkileşimi ilişkileriyle pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Dönüşümcü liderler, astlarına ilham verirken, takipçilerin liderleriyle yüksek kaliteli ilişkiler kurmaya çalışacakları konusunda ilham verir. Lider-üye etkileşimi ilişkisi, lider-üye iletişim kalitesi ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi öngörmektedir (Jian ve Dalisay, 2017). Herman, Dasborough, and Ashkanasy (2008) lider-üye etkileşiminin çalışanlar arasında duygusal ve araçsal motivasyonun beslenmesi ile olumlu bir ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Bu durum işyerinde arkadaşlıkların gelişimini destekler.

İşyerinde arkadaşlığın hakim olması, ekip üyeleri arasında yüksek kaliteli bağların oluşması ile olumlu bir ilişkiye sahiptir. İş arkadaşı ilişkisinin iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerinde de olumlu etkileri vardır (Lin ve Lin, 2011). Yüksek kaliteli işyeri ilişkileri, iş tatminini, örgütsel bağlılığı ve daha düşük ölçüde işten ayrılma niyetini öngörmektedir (Sias, 2005). Farr-Wharton ve diğerleri (2017) yüksek kaliteli ilişkilerin, yöneticilerin saldırgan eylemlerine karşı koyduğunu ve işyerinde iş tatminini ve bağlılığı geliştirdiğini savunmaktadır.

Olumlu ilişki, çalışanlar arasında bir destek duygusu yaratır, böylece iş yükünü kolayca kontrol ederler. Yönetici ve üst düzey yöneticiler etkili bir şekilde karar verirler ve bu kararlar sayesinde örgüt, hedeflerine ulaşma yoluna girecektir. Olumlu veya yüksek kaliteli işyeri ilişkileri, bireylerin, grupların ve kuruluşların büyümesine ve başarılı olmasına yardımcı olan canlılık ve öğrenme fırsatları sağlar. Bu arada, en kötü senaryoda olumsuz ilişki bireylere ve bir bütün olarak kuruluşa zarar verir (Dutton ve Ragins, 2017). Tran ve diğerleri (2018)'nin bulguları, yüksek kaliteli bir işyeri ilişkisinin çalışanın bağlılığını olumlu yönde etkilediğini, stres düzeyini azalttığını ve çalışanlar arasında genel refahı yükselttiğini göstermektedir. İşçilerin sağlığı hakkında bilgi sağlayan belirleyiciler arasında iş deneyimi, akran aidiyetleri ve yönetici ile olumlu bir ilişki sürdürme yer alır. İşçi sağlığı, iş arkadaşları ve denetçiler ile olumlu ilişkiler sürdürerek iyileşir (Persson, Lindström, Pettersson, ve Andersson, 2018).

İşyeri ilişkisi örgüt içinde davranışları oluşturur (Ferris ve diğerleri, 2009). İşyeri ilişkilerinin, boyutlarının ve süreçlerinin daha iyi anlaşılması, çalışanın davranışını doğru yönde yönlendiren bir kuruluşa katkıda bulunacaktır. Çalışan davranışını yönetmek, çalışanlara hem kişisel hem de profesyonel yaşamda büyüme fırsatı sağlar. İlişkileri düzenleyen örgütlerin hedeflerine ulaşmada daha başarılı olmaları beklenir. Bu, örgütteki ilişkinin tipolojisini, alanlarını, süreçlerini ve sonuçlarını ele almakla bağlantılıdır. Gelecekte örgütsel ilişkilerin farklı alanlarını ölçmek için daha fazla çalışma yapılması önerilmektedir.

Özel ve profesyonel ilişkilerin karıştırılması, örgütte çalışan hem yönetici hem de astlar için beklenti sorunları yaratır. Söz konusu yönde yönlendirilen diğer araştırmalar, çalışanlar arasında ilişkiyi yumuşatabilir ve yapıcı davranışları kolaylaştırabilir (Wall, 1999). Fiziksel etkileşim, dijital ortamın desteklediği yeni etkileşim türüne dönüşmektedir. E- Mentorluk ilişkisi, çalışma ortamındaki personel ilişkilerine entegre edilmiş yeni bir boyuttur. E-İlişkiler ve örgütsel çıktı üzerindeki etkileri, gelecekte araştırmacıların temel odak noktası olmalıdır. Ayrıca araştırmalar, yeni ilişkiler çağını yeni teknoloji ve dijitalleşme bağlamında incelemelidir (Mikkola ve Valo, 2019; Ragins ve Kram, 2007).

İlişki bazı işlevleri yerine getirir ve örgüt içinde bazı sonuçlar doğurur. İlişkilerin ana işlevi, kişisel ve kariyer geliştirmeyi, gençlere rehberlik etmeyi ve arkadaşlık kurmayı içerir (Colbert ve diğerleri, 2016). Daha önce bahsedilen işlev, örgütte bazı sonuçları beraberinde getirecektir (Mikkola ve Valo, 2019).

Örgüt içindeki görev performansının iyileştirilmesi, denetçileri destekleyici davranışlarda bulunmaya ve astlarla olumlu bir ilişki geliştirmeye teşvik ederek sağlanabilir (Kamdar ve Van Dyne,

2007). Gerstner ve Day (1997), lider-üye ilişkisini ve bunların çalışma ortamının farklı alanlarıyla ilişkisini incelemiştir. Bulguları, lider-üyenin iş tatmini ve performans, işten ayrılma niyeti, rol netleştirme, özel ve genel denetimden memnuniyet ile önemli bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Lee, Teng, ve Chen (2015), lider-üye ve ekip-üye değişimini içeren işyeri ilişkilerinin çalışanın bağlılığı, performansı ve memnuniyeti ile pozitif ilişkili olduğunu savunmaktadır. İş arkadaşları, yönetici-aşlar ve örgüt ilişkileri dahil olmak üzere işyeri ilişkileri, çalışanların işyerine katılımını olumlu yönde etkiler (Kim, Cheung, ve Kim, 2017).

İşyerindeki birçok sorun, kişisel ve profesyonel bir ilişki arasındaki fark konusundaki kafa karışıklığından kaynaklanmaktadır. Kişisel bir ilişkinin amacı, insanlar arasında bağlantı kurmaktır, oysa profesyonel bir ilişki, işin başarılması gereken hedefi takip eder (Wall, 1999).

6. Sonuç ve öneriler

Sosyal bir varlık olan insan çevresindeki diğer insanlarla sürekli bir iletişim ve etkileşim halindedir. İş yerlerinde olduğu gibi iletişim ve etkileşimin belli bir süre devam etmesi ve örgütteki ortak hedeflerin gerçekleştirilmesinin karşılıklı iş birliğini gerekli kılması, işyerlerinde farklı şekillerde ilişkilerin oluşmasına vesile olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, örgütlerde faaliyetlerin gerçekleşmesi kurulan karşılıklı ilişkilerin sonucu olarak gerçekleşmektedir. Sonuçta, iş yerinde ilişkilerin sağlıklı ve uyumlu olması hem çalışanların hem de örgütlerin performansı üzerinde belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla, işyerindeki ilişkileri bilmek ve anlamak çalışanlar ve örgütler açısından büyük önem arz etmektedir.

Literatürde ise işyeri ilişkilerinin 15 farklı boyut altında değerlendirildiği çalışmalara yer verilmiştir. Bu araştırma ile hem işyeri ilişkileri ölçeğinin daha yalın ve isabetli olarak belirlenmesi, hem de literatürde yer alan farklı yaklaşımların ortak noktalarını tespit ederek daha evrensel ve dertli toplu bir ölçek belirlenmesi hedeflenmiştir. Neticede işyeri ilişkileri ölçeğinin literatürde de yer alan ve en kapsamlı 6 farklı boyutta 41 ifadeden oluştuğu sonucuna varılmıştır. Bu da literatüre önemli bir katkı olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırma kapsamında yapılan nitel ve nicel araştırma bulguları işyeri ilişkilerini anlamada altı boyutun öne çıktığını ortaya koymuştur. Bu boyutlar; güven, geribildirim, bağlılık, arkadaşlık, danışmanlık ve etkilenme şeklinde tespit edilmiştir.

Selçuk Üniversitesi İİBF Bilimsel Etik Kurulu'nun 05.04.2022 tarih ve 06/45 sayılı kararı ile veri toplama aracının bilimsel etiğe uygun olduğu onayı alındıktan sonra nihai veri toplanmıştır. Veri analizi sonucunda, geçerliliği ve güvenilirliği sağlanan işyeri ilişkileri ölçeğinin altı boyut ve 41 ifadeden oluştuğu belirlenmiştir. İşyeri ilişkilerini temsil eden bu altı boyuttan özellikle güven ve geribildirim boyutlarının faktör yükleri diğerlerine kıyasla daha yüksek olmuştur.

İlişkinin temelinde güven yatmaktadır. Yöneticilerin dürüst olmaları, yöneltilen sorulara zamanında, doğru ve tam cevap vermeleri, çalışanlara saygılı davranmaları ve verilen sözleri tutmaları güven oluşumunun temel yapı taşlarıdır. Güvenin olmadığı yerde belki iletişim olsa da ilişkinin olması mümkün değildir. Dolayısıyla işyerinde sürdürülebilir sağlıklı ilişkilerin olabilmesi için taraflar arasında öncelikle güvenin temin edilmesi gerekir.

İşyerinde ilişkinin sürdürülebilir kılınması geribildirim alınması ile sağlanabilmektedir. Geri bildirim, yapılan eyleme yönelik karşı tarafın vermiş olduğu tepkidir. Tepkisiz kalmak ilişkiyi zayıflatmaktadır, dolayısıyla olumsuz dahi olsa tepki verilmesi önemlidir. İş ile ilgili yöneticiye düzenli geribildirim verilmesi, işyerindeki konuları açıkça konuşmak ve iş ile ilgili bilgileri düzenli paylaşmak işyerinde ilişkilerin oluşmasını sağlamaktadır. İş yerinde sağlıklı ilişkilerin olması için tarafların birbirine geribildirim vermesi sağlanmalı ve özendirilmelidir.

Araştırmada önerilen ölçeğin pratikte uygulanması halinde, işyerinde ilişkilerin mevcut durumunun farkına varılması mümkün olacaktır. Böylece, iş yerinde var olduğu belirlenen olası olumsuz ilişkilerin düzeltilmesi için gerekli tedbirlerin ivedilikle alınması sağlanabilecektir. Bu da sonuçta çalışanlarda motivasyonu yükseltecek ve örgütte performansın artmasını sağlayacaktır. Bu çalışmada, yazında eksikliği vurgulanan işyerinde ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir ölçek geliştirilerek hem pratiğe hem de literatüre katkı sağlanmıştır.

Araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Araştırma Konya il merkezindeki sanayi işletmeleri ile sınırlıdır. Araştırma bulguları; tespit edilen işyerleri ilişkiler ölçeğinin testi, mülakat yapılan ve ankete katılanlardan alınan verilerle sınırlıdır. Farklı örneklemlerde benzer araştırmanın yapılması önerilen bu ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesi ve geçerliliğinin onanmasını sağlayacaktır. Farklı illerde ve farklı sektörlerde yapılacak benzer çalışmalar ile bu konudaki sektörel, coğrafi ve kültürel farklılıklar tespit edilebilir ve kıyaslamalar yapılabilir.

Yazar beyanı

Araştırma ve yayın etiği beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik kurul onayı

Bu araştırma için Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Etik Kurulu'nun 05.04.2022 tarih ve 06/45 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

Yazar katkıları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Çıkar çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek beyanı

Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nün 20401112 numaralı projesi ile desteklenmiştir.

Kaynakça

- Abun, D., Magallanes, T., Agoot, F., ve Benedict, S. (2018). Measuring workplace relationship and job satisfaction of divine word colleges'employees in ilocos region. *International Journal of Current Research*, 10(11), 75279-75286. Doi: <https://doi.org/10.24941/ijcr.33015.11.2018>
- Akkuş, B., ve İzci, N. A. (2018). Sistem yaklaşımı, kavramları ve yönetim. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 223-237.
- Allen, T. D., ve Eby, L. T. (2007). *The Blackwell handbook of mentoring: A multiple perspectives approach*: Blackwell Publishing.
- Allen, T. D., Eby, L. T., Poteet, M. L., Lentz, E., ve Lima, L. (2004). Career benefits associated with mentoring for protégés: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 89(1), 127. Doi: <https://doi.org/10.1037/0021-9010.89.1.127>
- Allen, T. D., Johnson, R. C., Kiburz, K. M., ve Shockley, K. M. (2013). Work–family conflict and flexible work arrangements: Deconstructing flexibility. *Personnel Psychology*, 66(2), 345-376. Doi: <https://doi.org/10.1111/peps.12012>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2010). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı. *Sakarya: Sakarya Yayıncılık*, 7-253.
- Anıl, İ. A. (2010). *İşletmelerde iletişim olgusu ve iletişim sürecinde dönüşüm*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Armutlulu, İ. (2000). *İşletmelerde Uygulamalı İstatistik*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Bakar, H. A., ve Omillion-Hodges, L. (2019). The mediating role of relative communicative behavior on the relationship between ethical leadership and organizational identification. *Leadership & Organization Development Journal*. Doi: <https://doi.org/10.1108/LODJ-04-2019-0190>
- Berko, R. M., Wolvin, A. D., ve Ray, R. L. (1997). *Business communication in a changing world*: St. Martin's Press.
- Bernerth, J. B., Armenakis, A. A., Feild, H. S., Giles, W. F., ve Walker, H. J. (2007). Leader–member social exchange (LMSX): Development and validation of a scale. *Journal of Organizational Behavior: The*

- International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 28(8), 979-1003. Doi: <https://doi.org/10.1002/job.443>
- Broom, G. M., Casey, S., ve Ritchey, J. (2000). Concept and theory of organization-public relationships. *Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations*, 3-22.
- Caillier, J. G. (2017). The impact of high-quality workplace relationships in public organizations. *Public Administration*, 95(3), 638-653. Doi: <https://doi.org/10.1111/padm.12328>
- Colbert, A. E., Bono, J. E., ve Purvanova, R. K. (2016). Flourishing via workplace relationships: Moving beyond instrumental support. *Academy of Management Journal*, 59(4), 1199-1223. Doi: <https://doi.org/10.5465/amj.2014.0506>
- Cropanzano, R., Anthony, E. L., Daniels, S. R., ve Hall, A. V. (2017). Social exchange theory: A critical review with theoretical remedies. *Academy of Management Annals*, 11(1), 479-516. Doi: <https://doi.org/10.5465/annals.2015.0099>
- Cropanzano, R., ve Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874-900. Doi: <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>
- Dhir, S., Dutta, T., ve Ghosh, P. (2020). Linking employee loyalty with job satisfaction using PLS-SEM modelling. *Personnel Review*. Doi: <https://doi.org/10.1108/PR-03-2019-0107>
- Dienesch, R. M., ve Liden, R. C. (1986). Leader-member exchange model of leadership: A critique and further development. *Academy of Management Review*, 11(3), 618-634. Doi: <https://doi.org/10.5465/amr.1986.4306242>
- Dulebohn, J. H., Bommer, W. H., Liden, R. C., Brouer, R. L., ve Ferris, G. R. (2012). A meta-analysis of antecedents and consequences of leader-member exchange: Integrating the past with an eye toward the future. *Journal of Management*, 38(6), 1715-1759. Doi: <https://doi.org/10.1177/0149206311415280>
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., ve Çinko, M. (2013). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi* (5. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Dutton, J. E., ve Heaphy, E. D. (2003). The power of high-quality connections. *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline*, 3, 263-278.
- Dutton, J. E., ve Ragins, B. R. (2017). *Exploring positive relationships at work: Building a theoretical and research foundation*: Psychology Press.
- Edela, J. (2003). *Managing Relationship at Work* (4th ed.): Pergamon Flexible Learning.
- Farr-Wharton, B., Shacklock, K., Brunetto, Y., Teo, S. T., ve Farr-Wharton, R. (2017). Workplace bullying, workplace relationships and job outcomes for police officers in Australia. *Public Money & Management*, 37(5), 325-332. Doi: <https://doi.org/10.1080/09540962.2017.1328180>
- Ferris, G. R., Liden, R. C., Munyon, T. P., Summers, J. K., Basik, K. J., ve Buckley, M. R. (2009). Relationships at work: Toward a multidimensional conceptualization of dyadic work relationships. *Journal of Management*, 35(6), 1379-1403. Doi: <https://doi.org/10.1177/0149206309344741>
- Fiske, A. (1992). The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations. *Psychological Review*, 99. Doi: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.99.4.689>
- Frink, D. D., Hall, A. T., Perryman, A. A., Ranft, A. L., Hochwarter, W. A., Ferris, G. R., ve Royle, M. T. (2008). Meso-level theory of accountability in organizations. In *Research in personnel and human resources management*: Emerald Group Publishing Limited. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0742-7301\(08\)27005-2](https://doi.org/10.1016/S0742-7301(08)27005-2)
- George, D. (2011). *SPSS for windows step by step: A simple study guide and reference, 17.0 update, 10/e*: Pearson Education India.
- Gerstner, C. R., ve Day, D. V. (1997). Meta-Analytic review of leader-member exchange theory: Correlates and construct issues. *Journal of Applied Psychology*, 82(6), 827.
- Grunig, J. E., ve Hung-Baesecke, C.-j. F. (2015). The effect of relationships on reputation and reputation on relationships: A cognitive, behavioral study. In *Public relations as relationship management* (ss.p. 63-113): Routledge.
- Güleç, O. (2008). *Örgüt kültürünün bir yansıması olarak işletmelerde üst üst ilişkileri ve Denizli'de bir uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.
- Hall, A. T., Zinko, R., Perryman, A. A., ve Ferris, G. R. (2009). Organizational citizenship behavior and reputation: Mediators in the relationships between accountability and job performance and satisfaction. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 15(4), 381-392. Doi: <https://doi.org/10.1177/1548051809331504>
- Hampton Jr, C. T. (2019). Supervisor-Subordinate Relationships and Its Effect on Job Satisfaction and Job Performance. Chancellor's Honors Program Projects.
- Han, Y., ve Perry, J. L. (2020). Employee accountability: development of a multidimensional scale. *International Public Management Journal*, 23(2), 224-251. Doi: <https://doi.org/10.1080/10967494.2019.1690606>
- Herman, H., Dasborough, M. T., ve Ashkanasy, N. M. (2008). A multi-level analysis of team climate and interpersonal exchange relationships at work. *The Leadership Quarterly*, 19(2), 195-211. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2008.01.005>
- Jian, G., ve Dalisay, F. (2017). Conversation at work: The effects of leader-member conversational quality. *Communication Research*, 44(2), 177-197. Doi: <https://doi.org/10.1177/0093650214565924>
- Johnson, S. K., Geroy, G. D., ve Griego, O. V. (1999). The mentoring model theory: dimensions in mentoring protocols. *Career Development International*. Doi: <https://doi.org/10.1108/13620439910295736>
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (Vol. 5): Asil Yayın Dağıtım Ankara, Turkey.
- Kamdar, D., ve Van Dyne, L. (2007). The joint effects of personality and workplace social exchange relationships in predicting task performance and citizenship performance. *Journal of Applied Psychology*, 92(5), 1286. Doi: <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.5.1286>
- Kaya, A. (2018). Korelasyon Çeşitleri ve Regresyon. *TechWorm*, 1-3. Erişim adresi: <https://acikders.ankara.edu.tr>
- Kim, Y., Cheung, K. Q., ve Kim, M. (2017). Workplace relationships and employee engagement: Domestic workers vs. expatriates. *Academy of Asian Business Review*, 3(1), 55-73.
- Knapp, M. L., ve Vangelisti, A. (2005). Relationship stages: A communication perspective. *Interpersonal communication and human relationships*, 36-49.
- Kram, K. E., ve Isabella, L. A. (1985). Mentoring alternatives: The role of peer relationships in career development. *Academy of Management Journal*, 28(1), 110-132. Doi: <https://doi.org/10.5465/256064>
- Lawrence, P., ve Lorsch, J. (1967). *Organization and Environment*. Boston: Harvard Business School Press.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563-575.
- Ledingham, J. A., ve Bruning, S. D. (1998). Relationship management in public relations: Dimensions of an organization-public relationship. *Public relations review*, 24(1), 55-65. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0363-8111\(98\)80020-9](https://doi.org/10.1016/S0363-8111(98)80020-9)
- Lee, A. P., Teng, H.-Y., ve Chen, C.-Y. (2015). Workplace relationship quality and employee job outcomes in hotel firms. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 14(4), 398-422. Doi: <https://doi.org/10.1080/15332845.2015.1002068>
- Li, C.-K., ve Hung, C.-H. (2009). The influence of transformational leadership on workplace relationships and job performance. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 37(8), 1129-1142. Doi: <https://doi.org/10.2224/sbp.2009.37.8.1129>
- Liden, R. C., ve Maslyn, J. M. (1998). Multidimensionality of leader-member exchange: An empirical assessment through scale development. *Journal of Management*, 24(1), 43-72. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0149-2063\(99\)80053-1](https://doi.org/10.1016/S0149-2063(99)80053-1)
- Liden, R. C., Wayne, S. J., ve Stilwell, D. (1993). A longitudinal study on the early development of leader-member exchanges. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 662. Doi: <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.662>
- Lin, S.-C., ve Lin, J. S.-J. (2011). Impacts of coworkers relationships on organizational commitment-and intervening effects of job satisfaction. *African Journal of Business Management*, 5(8), 3396-3409. Doi: <https://doi.org/10.5897/AJBM10.1558>
- Linderbaum, B. A., ve Levy, P. E. (2010). The development and validation of the Feedback Orientation Scale (FOS). *Journal of Management*, 36(6), 1372-1405. Doi: <https://doi.org/10.1177/0149206310373145>

- Marr, J. D. (2009). *Interpersonal communication and professional relationships between faculty and administrators in higher education*. (Unpublished Doctoral Thesis). Spalding University.
- Masllyn, J. M., ve Uhl-Bien, M. (2001). Leader–member exchange and its dimensions: Effects of self-effort and other's effort on relationship quality. *Journal of Applied Psychology*, 86(4), 697.
- Mayer, R. C., ve Davis, J. H. (1999). The effect of the performance appraisal system on trust for management: A field quasi-experiment. *Journal of Applied Psychology*, 84(1), 123.
- McDaugall, M., ve Beattie, R. S. (1997). Peer mentoring at work: The nature and outcomes of non-hierarchical developmental relationships. *Management Learning*, 28(4), 423-437. Doi: <https://doi.org/10.1177/1350507697284003>
- Mikkola, L., ve Valo, M. (2019). *Workplace communication*: Routledge.
- Minsky, B. D. (2002). *LMX dyad agreement: Construct definition and the role of supervisor/subordinate similarity and communication in understanding LMX*.
- Nemanick Jr, R. C. (2000). Comparing formal and informal mentors: Does type make a difference? *Academy of Management Perspectives*, 14(3), 136-138. Doi: <https://doi.org/10.5465/ame.2000.4474567>
- Noe, R. A., Greenberger, D. B., ve Wang, S. (2002). Mentoring: What we know and where we might go. *Research in personnel and human resources management*, 21, 129-173. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0742-7301\(02\)21003-8](https://doi.org/10.1016/S0742-7301(02)21003-8)
- Omilion-Hodges, L. M., Ptacek, J. K., ve Zerilli, D. H. (2016). A comprehensive review and communication research agenda of the contextualized workgroup: The evolution and future of leader-member exchange, coworker exchange, and team-member exchange. *Annals of the International Communication Association*, 40(1), 343-377.
- Papatraianou, L. H., ve Le Cornu, R. (2014). Problematising the role of personal and professional relationships in early career teacher resilience. *Australian Journal of Teacher Education (Online)*, 39(1), 128.
- Persson, S. S., Lindström, P. N., Pettersson, P., ve Andersson, I. (2018). Workplace relationships impact self-rated health: A survey of Swedish municipal health care employees. *Work-a Journal of Prevention Assessment & Rehabilitation*, 60(1), 85-94. Doi: <https://doi.org/10.3233/WOR-182721>
- Polit, D. F., ve Beck, C. T. (2006). The content validity index: are you sure you know what's being reported? Critique and recommendations. *Research in nursing & health*, 29(5), 489-497. Doi: <https://doi.org/10.1002/nur.20147>
- Putnam, L. L., ve Mumby, D. K. (2013). *The SAGE handbook of organizational communication: Advances in theory, research, and methods*: Sage Publications.
- Ragins, B. R., ve Kram, K. E. (2007). *The handbook of mentoring at work: Theory, research, and practice*: Sage Publications.
- Ramarajan, L., Barsade, S. G., ve Burack, O. R. (2008). The influence of organizational respect on emotional exhaustion in the human services. *The Journal of Positive Psychology*, 3(1), 4-18. Doi: <https://doi.org/10.1080/17439760701750980>
- Reitz, A. K., Zimmermann, J., Hutteman, R., Specht, J., ve Neyer, F. J. (2014). How peers make a difference: The role of peer groups and peer relationships in personality development. *European journal of personality*, 28(3), 279-288. Doi: <https://doi.org/10.1002/per.1965>
- Scandura, T. A. (1992). Mentorship and career mobility: An empirical investigation. *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 169-174. Doi: <https://doi.org/10.1002/job.4030130206>
- Scandura, T. A., ve Ragins, B. R. (1993). The effects of sex and gender role orientation on mentorship in male-dominated occupations. *Journal of Vocational Behavior*, 43(3), 251-265. Doi: <https://doi.org/10.1006/jvbe.1993.1046>
- Scott, W. R., ve Davis, G. F. (2015). *Organizations and organizing: Rational, natural and open systems perspectives*: Routledge.
- Searle, M. S. (2000). Is leisure theory needed for leisure studies? *Journal of Leisure Research*, 32(1), 138-142. Doi: <https://doi.org/10.1080/00222216.2000.11949903>
- Sekaran, U. (1992). *Research Methods in Business*. Canada: John Wiley & Sons. In: Inc.

- Sias, P. M. (2005). Workplace relationship quality and employee information experiences. *Communication studies*, 56(4), 375-395. Doi: <https://doi.org/10.1080/10510970500319450>
- Sias, P. M., ve Cahill, D. J. (1998). From coworkers to friends: The development of peer friendships in the workplace. *Western Journal of Communication (includes Communication Reports)*, 62(3), 273-299. Doi: <https://doi.org/10.1080/10570319809374611>
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., ve Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (Vol. 5). Pearson Boston, MA.
- Tenbrink, A. P., ve Speer, A. B. (2022). Accountability during Performance Appraisals: The Development and Validation of the Rater Accountability Scale. *Human Performance*, 1-23. Doi: <https://doi.org/10.1080/08959285.2021.2023876>
- Ter Hoeven, C. L., ve Van Zoonen, W. (2023). Helping others and feeling engaged in the context of workplace flexibility: The importance of communication control. *International Journal of Business Communication*, 60(1), 62-83. Doi: <https://doi.org/10.1177/2329488419898799>
- Thomlison, T. (2000). An Interpersonal Primer with Implications for Public Relations, Public Relations As Relationship Management. In: *Lawrence Erlbaum Associates*, Mahwah, NJ: Inc., Publishers.
- Tran, K. T., Nguyen, P. V., Dang, T. T., ve Ton, T. N. (2018). The impacts of the high-quality workplace relationships on job performance: A perspective on staff nurses in Vietnam. *Behavioral Sciences*, 8(12), 109. Doi: <https://doi.org/10.3390/bs8120109>
- Tuncer, A. İ. (2015). *Bir ilişki yönetimi olarak halkla ilişkiler: Örgüt ve kamu ilişkilerinin çözümlenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Ana Bilim Dalı, Antalya.
- Wall, B. (1999). *Working relationships*: Davies-Black Publishing.
- Whitener, E. M., ve Walz, P. M. (1993). Exchange theory determinants of affective and continuance commitment and turnover. *Journal of Vocational Behavior*, 42(3), 265-281. Doi: <https://doi.org/10.1006/jvbe.1993.1019>
- Yazicioglu, Y., ve Erdogan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Arastırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2019). *Servis sorumlu hemşirelerine uygulanan güçlendirme programının güçlendirme hemşirelik uygulamaları üzerinde kontrol ve hasta güvenliği kültürüne etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yozcu, Ö. (2010). *İlişki yönetimi bağlamında çalışan ilişkileri: Otel işletmesine yönelik bir araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Do capital controls help to manage capital flows in developing countries? Evidence from linear and nonlinear panel estimations*

Büşra Kuzucu^{a**}, Zühal Kurul^b

^a Senior Expert, The Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TÜBİTAK), Çankaya, Ankara, 06100, Türkiye. E-mail: kuzucu.busra@ogr.hbv.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2473-3818>

^b Ph.D., Assoc. Prof., Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Beytepe, Ankara, 06800, Türkiye. E-mail: zkurul@hacettepe.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9677-8260>

ARTICLE INFO

Received: 10.02.2024

Accepted: 18.12.2024

Available online: 28.02.2025

Article type: Research article

Keywords:

Gross inflows and outflows, Capital controls, Financial development, Panel data estimation

ABSTRACT

With the recognition of risks arising from the increasing volume and volatility of capital flows, particularly after the global financial crisis, many developing countries have started to impose capital controls to cope with macro-financial instability. To improve our understanding of the role of capital controls in managing capital flows, this study investigates whether restrictions on inflows and outflows have an impact on gross flows. Further, this paper questions whether the financial development level of countries has a role in the effectiveness of capital control policies. Utilizing a dataset encompassing 44 developing countries from 1998 to 2017 and employing linear and nonlinear panel data techniques, the findings indicate that tighter outflow controls lead to a decrease in gross outflows. In contrast, the gross inflows and the volatility of each flow do not significantly respond to the increases in restrictions. The results of further investigation based on nonlinear estimations reveal that when countries go beyond a certain threshold level of financial development, tighter capital controls lead to a reduction in the size of gross inflows.

Sermaye kontrolleri gelişmekte olan ülkelerde sermaye akımlarını yönetmeye yardımcı olur mu? Doğrusal ve doğrusal olmayan panel tahminlerinden elde edilen kanıtlar

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 10.02.2024

Kabul: 18.12.2024

Çevrim içi kullanım tarihi: 28.02.2025

Makale Türü: Araştırma makalesi

ÖZ

Özellikle Küresel Finansal Krizin ardından, sermaye akımlarının büyüklüğü ve oynaklığında artışa neden olan risklerin farkına varılmasıyla birlikte, pek çok gelişmekte olan ülke sermaye kontrollerini daha yoğun kullanmaya başlamıştır. Bu makale, sermaye kontrollerinin sermaye akımlarını yönetmekteki rolünü daha iyi anlamak için brüt

*This paper is produced from the MSc. Thesis: Kuzucu, B. (2022). "Capital flow management policies: A panel data analysis for developing countries", Hacettepe University, Institute of Social Sciences, Ankara, Türkiye.

** Corresponding author

Doi: <https://doi.org/10.30855/gjeb.2025.11.1.002>

Anahtar Kelimeler:

Brüt sermaye girişleri ve çıkışları, Sermaye kontrolleri, Finansal gelişmişlik, Panel veri tahminleri

sermaye girişlerini ve çıkışlarına uygulanan kısıtlamalarının bu akımlar üzerindeki etkisi olup olmadığını incelemektedir. Ayrıca bu çalışma ülkelerin finansal gelişmişlik düzeyinin sermaye kontrollerinin etkililiğinde bir rol üstlenip üstlenmediğini sorgulamaktadır. 1998 ve 2017 yılları arasında kırk dört gelişmekte olan ülkeyi içeren, doğrusal ve doğrusal olmayan panel veri tekniklerini kullanan bir veri seti kullanılarak elde edilen sonuçlara göre, daha sıkı sermaye kontrolleri brüt sermaye çıkışlarını azaltmada etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra, brüt sermaye girişleri ve oynaklık kısıtlamalarındaki artışa anlamlı bir tepki vermemektedir. Ancak, ülkeler belirli bir finansal gelişme seviyesinin üzerine çıktıklarında, daha sıkı sermaye kontrollerinin brüt girişlerin büyüklüğü üzerinde bir azalmaya yol açtığı görülmektedir.

1. Introduction

Since the late 1980s, developing countries have experienced an increased integration into the global economy by attracting substantial capital flows. This rise in global integration reflects the increased capital mobility through financial liberalization reforms that were successively put into practice in developing countries. Once a country gets rid of financial repression, its domestic savings augments, the cost of capital reduces with the increase in risk sharing, technology diffuses via direct investments and the financial sector gets stronger (Mendoza, Quadrini, and Rios-Rull, 2009). During the 1990s, these arguments have become more pronounced, and the world economy has witnessed a remarkable increase in foreign capital flowing to developing countries. As reported by Collier, and Dollar (2002), the foreign capital stock almost doubled compared to the mid-1970s and reached 22% of developing countries' total income in 1998. Although the 1997-1998 Asian Crisis instantly deteriorated the upward trend in the flow of capital to developing countries, global financial integration stepped up a new era in the 2000s with an acceleration.

As OECD (2011) reported, in 2007, the share of total external assets and liabilities in world GDP achieved a record high of 350%, marking a significant increase from 150% in 1996. In this new era, besides the remarkable capital inflow surges to developing countries, they frequently have come upon sudden stops, capital reversals, and flights. Therefore, scholars began to question whether higher financial integration is sufficient to benefit from foreign capital while the risks of large and volatile inflows threaten the developing countries' macro-financial stability. Particularly, after the successive financial and currency crises in developing areas and increasing distress in the global economy the enthusiastic view on greater financial liberalization started to fade away. The costs of large and volatile flows became more apparent in the global financial crisis (GFC). It caused high turbulence in financial markets, a considerable collapse in trade flows, and ultimately, a severe recession that halted the growing momentum of capital inflows. Even though a few developing countries handled this turbulence better than developed countries, many of them rapidly fell into this weak global environment and experienced strong capital flow reversals, increased financial instability, and high exposure to foreign shocks. Following the GFC, scholars and policymakers started to research a new macroeconomic toolkit that could mitigate the risks of substantial and unpredictable capital flows. In pursuit of new policies, even the International Money Fund (IMF) began advocating the adoption of capital flow management measures (CFMs) in certain circumstances. The renewed interest of the IMF to limit capital flows is documented in the New Institutional View. As noted in Arora, Habermeier, Ostry and Weeks-Brown (2013)¹, this view encourages the use of CFMs but limits them to being temporary, and in line with market conditions.

The trend of capital flows and shifts in policies in the last three decades explained above enable us to categorize the global policy environment into two distinct periods. The first is the pre-crisis

¹ This policy note is first published by the IMF in 2012, and then Arora et al. (2013) presented the extended version.

environment evolved towards complete liberalization of capital accounts (pre-2008 policy environment), and the second is the post-crisis environment based on the promotion of CFMs. In the first, the goal is capital account liberalization. Implying that higher openness and deregulated financial markets are likely to be efficient and stable. Thus, only exogenous sources could threaten the stability of financial markets. To cope with exogenously driven disruptions, CFMs can only be supported if they are temporary, and policymakers should not substitute these measures for self-adjustment mechanisms. However, the latter underlines that large and volatile capital flows can cause financial instability. In cases of premature and not properly completed capital account liberalization processes, countries may apply inflow and/or outflow measures (Arora et al., 2013). Although this policy environment reflects a tendency to withdraw self-adjusting mechanisms to stabilize the macro-financial climate, the IMF emphasizes that these restrictive measures should only be used as a final device after all the typical tools of macroeconomic adjustment are exercised. Thus, the CFMs are likely to be the second-best policy. If the market is unable to adjust interest rates and exchange rates through conventional monetary policy, employing CFMs may be appropriate. In this new policy environment, academic research started to focus on which of the measures are effective in avoiding the risks of unstable and large capital flows. Kose, Prasad, Rogoff, and Wei (2009), Magud, Reinhart and Rogoff (2011), Ostry (2012), Forbes, Fratzscher and Straub (2015), Abraham and Schmukler (2018), and Perri and Quadri (2018) have put much emphasis on capital controls as a well-known measure. They argue that capital controls may help reduce risks such as appreciation of the domestic currency, large inflows, loss of monetary autonomy, and financial fragility caused by external turbulences.

The above-mentioned debates have led to a rise in the number of theoretical and empirical studies questioning the effectiveness of capital controls in recent years. The theoretical studies have grown in three dimensions. The first is based on modeling capital controls as a tool to reduce financial frictions and mitigate externalities arising from the over-borrowing incentive of economic agents (Bianchi and Mendoza, 2010; Jeanne and Korinek, 2010; Devereux, Young and, Yu, 2019). The main argument of these studies is that if the economy faces with fall in demand and prices and negative balance sheet effects, it tends to borrow excessively in the short term and exacerbate the existing financial vulnerabilities. Thus, capital controls may serve as an effective policy option to cope with such externalities. Rey (2015) supports this view by documenting that macroprudential policies and capital controls are complementary to macroeconomic policies when financial fragility increases. The second dimension is about the role of capital control in changing the terms of trade (Costinot, Lorenzoni, and Werning, 2014; Farhi and Werning, 2014). In this dimension, the proposed tool to limit capital flows is taxing capital inflows. With a tax on capital, a reduction in the international price of a product after a productivity shock can be compensated and the control policy can delay the shift of investment to the more productive country. Lastly, Kitano and Takaku (2017) concentrate on the implications of using capital controls as instruments to alleviate financial frictions in the financial sector. They presume that the efficacy of capital controls in improving welfare grows with the decrease in financial friction. In support, Devereux et al. (2019) confirm that capital controls increase the impact of monetary policy when financial frictions decline.

Besides the increased number of theoretical studies, the empirical literature has also gained momentum in recent years. The empirical studies can be separated into two categories. At the outset, case studies focus on individual developing countries' capital control policies such as India, Malaysia, Thailand, and Chile. All these countries restrict capital flows during the mid-1990s and the early 2000s. However, among these countries, the implementation of restrictions differs in timing and coverage and hence in effectiveness. It seems that there is a lack of consensus regarding the effectiveness of capital controls in this set of studies (Edwards, 2009, Magud, Reinhart, and Rogoff, 2018). The second category examines the effects of CFMs on various macroeconomic factors, including the volume of capital flows, exchange rates, and interest rate differentials. The empirical evidence in cross-country analysis seems ambiguous, but the findings seem to be salient. In the period from 2009 to 2011, Forbes (2015) found that the influence of capital controls remains limited on net capital inflows for 60 developed and developing nations. The results of Blundell-Wignall and Roulet (2015) and Zhang and Zoli (2014) affirm the limited impact of CFMs. Specifically, Zhang and Zoli (2014) document that the restrictive policies are not influential in reducing the overall credit growth for 46 developing countries,

while they become effective in moderating housing price booms and reducing the volume of equity flows in a group of countries excluding the Asia region. By using 17 developing countries between 2001 and 2011, Pasricha, Falagiarda, Bijsterbosch, and Aizenman (2018) show that the impact of capital controls on the net inflows is still limited but this effect diminishes over time. Additionally, their research finds that capital controls are effective almost on gross outflows. Fernández, Rebucci, and Uribe (2015) examine 78 countries between 1995 and 2011 and show that capital controls are acyclical. Bruno, Shim, and Shin (2015), De Crescenzo, Golin, and Molteni (2017), and Beirne and Friedrich (2017) contribute to this discussion by investigating bank inflows and showing that capital controls can be influential in shaping the composition of capital flows. Nispi Landi and Schiavone (2021) investigate the effectiveness of capital controls and reveal that they are effective in reducing the volume and volatility of capital flows by using a large set of developed and developing countries from 1997 to 2017. Nispi Landi and Schiavone (2021) report that capital controls yield more effective results than controls in developed countries, and thus these policies can be appropriate for ensuring financial stability in developing countries.

Other recent articles contributing to the literature are Suh (2022), Zehri, Ammar, and Youssef (2023), Jain and Dubey (2024), Liao, Meng, Ren, and Zhang (2024). Suh (2022) analyzes the relationship between capital controls and capital flows with quantile regression methodology and concludes that restrictive policies can be implemented by considering the volume of capital flows, that is capital control policies yield more effective results in a country with large capital flows. Zehri, Ammar, and Youssef (2023) examine the effectiveness of control policies in ensuring financial stability in both developed and developing countries using a dynamic panel logit model. They find that capital controls are likely to reduce the risk of banking crises and ensure financial system stability, while they lead to lower economic growth. Jain and Dubey (2024) investigate the impact of capital controls in insulating emerging market economies from financial shocks. Their findings indicate that capital controls can reduce the impacts of global and financial shocks. They also suggest that countries benefit from capital controls when they target specific asset inflows. Finally, Liao, Meng, Ren, and Zhang (2024) examine capital controls from three perspectives, namely capital types, inflow intensity, and channel diversity. Their empirical results show that capital controls are more effective in countries with a lower degree of capital account openness and when short-term capital inflows dominate during a period of intense inflows.

This paper emphasizes the role of capital controls in regulating capital flows. Covering the sample of 44 developing countries² for 1998-2017, this study employs linear and nonlinear panel estimation techniques to determine the impacts of capital controls on the magnitude and volatility of gross flows. Our empirical investigation employs a dual-phase methodology to assess the efficacy of capital controls. Initially, through the utilization of linear models, the study endeavors to examine the marginal impacts of capital controls on gross flows. Secondly, this article put forward the conditional role of financial development on the efficacy of capital controls. Kose et al. (2009), Ostry (2012), and Bush (2019) inspired us to quantitatively assess the influence of financial development on the association between capital controls and capital flows. The idea behind these studies is the possible efficiency gains from a sound financial system that can increase the policy implementation capabilities of countries and facilitate the functioning of markets in the presence of capital controls. Kose et al. (2009) and Ostry (2012) claim that a stronger financial system may catalyze the impacts of capital account policies. Even, Kose et al. (2009) draw attention to the possibility of certain thresholds for financial development that change the effectiveness of financial openness policies for countries that are prone to risks of financial crisis. While Kose et al. (2009) and Ostry (2012) do not offer empirical outcomes, Bush (2019) empirically investigates the association between financial development and the effectiveness of capital account policies. Bush (2019) clarifies the influence of financial development by introducing an interaction term that entails the multiplication of the CFMs by the degree of financial

² This study includes the following countries: Bangladesh, Bolivia, Brazil, Bulgaria, Chile, China, P.R.: Mainland, Colombia, Czech Republic, Ecuador, Egypt, Arab Republic of, El Salvador, Guatemala, Hungary, Iceland, India, Indonesia, Jamaica, Kazakhstan, Republic of, Kenya, Korea, Republic Of, Kuwait, Kyrgyz Republic, Latvia, Malaysia, Mexico, Moldova, Republic of, Morocco, Nigeria, Pakistan, Paraguay, Peru, Poland, Republic of, Romania, Russian Federation, Saudi Arabia, Slovenia, Republic of, South Africa, Sri Lanka, Thailand, Togo, Tunisia, Turkey, Uganda, Ukraine.

development. Bush's (2019) way of exploring the role of financial development may not be implicative for possible thresholds suggested by Kose et al. (2009) and it may be insufficient to provide evidence for a threshold of financial development that is determined endogenously. This study proceeds to its further analysis with the inspiration of these studies and then, makes its way of determining certain thresholds for financial development that may alter the effectiveness of capital controls. Unlike Bush (2019), our methodology follows Hansen's (1999) panel threshold estimation and involves a nonlinear procedure in capturing endogenously produced financial development thresholds.

The findings of this study indicate that countries that restrict outflows can reduce the level of outflows while inflow restrictions do not alter the level of inflows. However, it is possible to reduce inflows when the financial development level of a country surpasses a certain threshold. Also, the results on volatility show that gross flows are unresponsive to changes in capital controls.

The contribution of our research is twofold. Firstly, it advances the existing literature by paying deeper attention to the dimensions of both the magnitude and volatility of capital flows. Secondly, this article has an additional perspective allowing the conditions that can alter the association between capital controls and flows. Particularly, the condition questioned in this study is the financial development level of countries. Our empirical evidence supports those higher levels of financial development lead to a reduction in the level of inflows when inflow restrictions are put into practice. Thus, the second contributing dimension of this study is providing empirical evidence on the mediating effect of financial development on the effectiveness of inflow controls. As far as we know, this study represents a pioneering work, demonstrating the conditional impact of financial development on the management of capital flows through the application of a panel threshold model.

The structure of the article is as follows. The next section summarizes the methodology and provides an overview of the data. The third section assigns the patterns of gross flows and capital controls during pre- and post-crisis periods. The fourth section articulates the empirical findings, and the concluding section presents the concluding remarks.

2. Methodology and data

2.1. Methodology

This study employs panel data estimation methods to examine the impact of capital controls (CACs)³ on altering both the magnitude and volatility of gross capital flows. First, we build a linear model and estimate it by the Fixed Effects (FE) regressions. Secondly, to ascertain whether the impact of CACs depends on the degree of financial development, a nonlinear model is constructed and estimated by using Hansen's (1999) panel threshold regression techniques.

In the empirical part, our focus is on two key variables: the volume and the volatility of capital flows. To enhance our comprehension of the reactions of these variables to variations in capital flows, we proceed to estimate the following models:

$$CI_{it}^c = \alpha + \beta_1 CAI_{it-1} + \beta_2 P_{it-1} + \omega_t + \delta_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$CO_{it}^c = \alpha + \beta_1 CAO_{it-1} + \beta_2 P_{it-1} + \omega_t + \delta_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

where i represent countries and t is time.

In the above equations, CI_{it}^c and CO_{it}^c represents the gross inflows and outflows respectively. The superscript 'c' denotes the specific category of capital flow (Portfolio investment, FDI, and other investment flows). CAI_{it-1} and CAO_{it-1} are the capital controls imposed on gross inflows and outflows, respectively. P_{it-1} on the vector comprising control variables. The control variables are push and pull factors, expected to determine the behavior of capital flows. We include global liquidity and global risk as push factors. These variables reflect changes in the global environment concerning the risk profile of worldwide financial markets, risk sensibility, and prevailing global liquidity conditions. The set of pull factors consists of conventional domestic factors (trade openness, real GDP growth, inflation rate, and financial development). In each equation, time and country fixed effects are denoted by ω_t and δ_i , and

³ From now on, we use CACs to express capital controls.

the error term is represented by ε_{it} . To alleviate the potential endogeneity problem, we use the first lags of all explanatory variables, as proposed by Nispi Landi and Schiavone (2021). To alleviate autocorrelation and heteroscedasticity, the standard errors are converted to the Driscoll and Kraay (1998) ones during the estimation process.

To analyze the impact of CACs on the volatility of capital flows, the following models are constructed:

$$VCI_{it}^c = \alpha + \beta_1 CAI_{it-1} + \beta_2 P_{it-1} + \omega_t + \delta_i + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$VCO_{it}^c = \alpha + \beta_1 CAO_{it-1} + \beta_2 P_{it-1} + \omega_t + \delta_i + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

where $i = 1, \dots, N$ and $t = 1, \dots, T$.

The above equations, VCI_{it}^c and VCO_{it}^c are the measures of the volatility in gross inflows and outflows, respectively. All explanatory variables stay the same with the equations (1) and (2). To calculate the volatility, we follow Broto, Díaz-Cassou, and Erce (2011) and Li and Rajan (2015) and apply two distinct methodologies. The first method is based on the rolling windows approach and can be shown as follows:

$$\tau_{it} = \left(\frac{1}{n} \sum_{k=t-(n-1)}^t (\text{capitalflow}_{ik} - \mu)^2 \right)^{1/2} \quad (5)$$

$$\mu = \frac{1}{n} \sum_{k=t-(n-1)}^t \text{capitalflow}_{ik} \quad (6)$$

This calculation method is common in the academic literature owing to its simplicity and suitability (Neumann, Penl, and Tanku, 2009; IMF, 2007). It computes volatility by employing the standard deviation of capital flows within a rolling window of annual data.

The second method is based on computing the variance of capital flows by ARIMA estimation. This approach makes use of the absolute values of residuals derived from a fitting ARIMA model. In our empirical analysis, ARIMA (1 1 0) better fits the data and thus, we proceed by predicting the residuals of this model.

We broaden the empirical analysis by establishing a nonlinear model, enabling us to examine the influence of financial development on the efficacy of CACs. The estimation of this nonlinear model relies on Hansen's (1999) panel threshold regression. Our choice is based on two criteria. First, if the link between two variables varies across individual units, the traditional FE estimation which only allows for the heterogeneity in intercepts becomes ineffective. As the model requires estimating different slope coefficients, we need to proceed with approaches that consider varying slopes. Among them, Hansen's (1999) approach seems to be appropriate due to its simple specification in showing the changing character of the relationship in panel data. Hansen (1999) simply divides the overall sample into one or more subsamples by allowing for one or more thresholds. The presence of thresholds implies that the relationship becomes non-linear, and the new samples determined by these thresholds represent different regimes. For instance, in the presence of one significant threshold, the whole sample can be separated into two regimes upper and lower regimes and thus, the slopes under these regimes may vary. Second, Hansen's (1999) approach helps to reach policy implications. If the threshold variable that potentially alters the relationship is the policy or state variable that characterizes the economic environment or policy regimes, Hansen's (1999) approach becomes very practical in implying policies.

The threshold variable in our model is financial development, which represents the degree of access to financial instruments available to individuals. Therefore, it sounds well to employ a panel threshold regression to identify the heterogeneity across slopes in different regimes such as lower and upper financial development regimes. The signs and significance levels of slope coefficients can change under these regimes. If this is the case, policy formulation on the effective utilization of restrictions in CI and CO is required to be revised according to the outcomes of the model. More importantly, Hansen's (1999) panel threshold model can determine the threshold level endogenously. For empirical safety, the endogenous thresholds avoid imposing exogenous or a priori levels of thresholds. Thus, the employment of Hansen's (1999) model holds promise for advancing our comprehension of the nuanced relationship between CACs and capital flows, contingent upon the level of financial development.

We conduct estimations to assess the impact of CACs on the magnitude of capital flows, incorporating a threshold, through the following models:

$$CI_{it}^c = \beta_0 + \beta_1 CAI_{t-1}(fin_dev_{it-1} \leq \gamma) + \beta_2 CAI_{t-1}(fin_dev_{it-1} > \gamma) + \beta_3 P_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

$$CO = \beta_0 + \beta_1 CAO_{t-1}(fin_dev_{it-1} \leq \gamma) + \beta_2 CAO_{t-1}(fin_dev_{it-1} > \gamma) + \beta_3 P_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

Similarly, the threshold models for the volatility of capital flows in the presence of a threshold are as follows:

$$VCI_{it}^c = \beta_0 + \beta_1 CAI_{t-1}(fin_dev_{it-1} \leq \gamma) + \beta_2 CAI_{t-1}(fin_dev_{it-1} > \gamma) + \beta_3 P_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (9)$$

$$VCO_{it}^c = \beta_0 + \beta_1 CAO_{t-1}(fin_dev_{it-1} \leq \gamma) + \beta_2 CAO_{t-1}(fin_dev_{it-1} > \gamma) + \beta_3 P_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (10)$$

equations (7) to (10), fin_dev_{it-1} represents the threshold variable. CAI_{t-1} and CAO_{t-1} are regime-dependent variables. The vector P_{it-1} shows the control variables involving push and pull factors. γ is the threshold level that is endogenously estimated and ε_{it} is the error term. In all equations above, β_1 serves as the coefficient of the CACs under the lower regime (low-financial development regime). β_2 Refers to the coefficient of the CACs under the upper regime (high-financial development regime).

Within the scope of the panel threshold model, the first step requires estimating the endogenous threshold. To accomplish this, Hansen (1999) proposed taking individual-specific means from the observed data. Subsequently, all variables are arranged in ascending order based on the assigned threshold values. In the end, the sum of the squares residuals is found by trimming the η % of the de-averaged data. Once the threshold value appears, it is suitable to proceed with the estimation of the coefficients of regime-dependent and regime-independent variables by using panel fixed effects regressions.

2.2. Data

In this part, the data on gross capital inflows (CI) and gross capital outflows (CO) is obtained from the IMF Balance of Payments Statistics (BPM6), denominated in US dollars. The data is converted into percentage shares of the GDP. The data for CACs is taken from the dataset provided by Fernández, Klein, Rebucci, Schindler, and Uribe (2016) The control variables are some of the well-known determinants of capital flows (Li and Rajan, 2015; Koepke, 2019; Cerutti, Claessens, and Puy, 2019). the push factors are global risk and global liquidity, whereas the pull factors are trade openness, real GDP growth, inflation rate, and the financial development index. Global liquidity is determined by calculating the weighted average of broad money growth of Japan, Canada, the Euro area, and the United States. The global risk is represented by the implied volatility observed in the S&P 500 index options, commonly denoted as VIX. The real GDP growth demonstrates the growth in economic activity. Trade openness is defined as the ratio of the sum of exports and imports to the GDP. The inflation rate is measured as the percentage change in the consumer price index implying macroeconomic stability. Financial development is quantified through an index that gauges the accessibility, efficiency, and depth of the financial sector. The Financial Development Index is extracted from the IMF database. The remaining pull factors are taken from the World Bank World Development Indicators.

In the empirical analysis, the selection of data for CACs is an important step. We have several reasons to utilize the dataset compiled by Fernandez et al. (2016). First, in this dataset, authors separate the CACs as inflow restrictions and outflow restrictions by considering the policy targets. This allows us to work with relatively disaggregated measures of CACs. Second, this dataset is on an annual basis which better fits our empirical model. Third, it unbundles capital account restrictions as portfolio investment inflows/outflows, FDI inflows/outflows and other investment inflows/outflows. In sum, the dataset of Fernandez et al. (2016) presents us with granular, disaggregated, and practical information about CACs.

3. Patterns of gross capital flows between 1998-2017

In this part of the study, we overview the patterns of gross flows between 1998-2017.

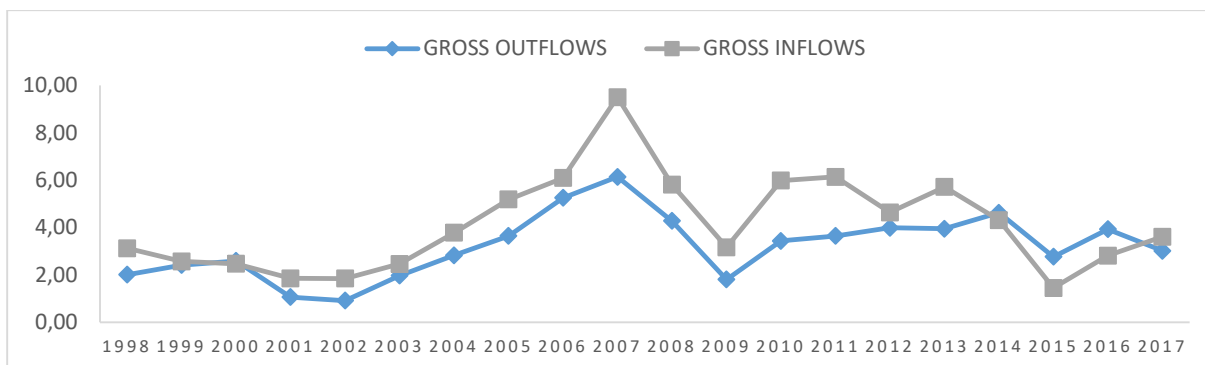

Figure 1. Patterns of capital flows. (Source: International Monetary Fund, International Financial Statistics, 2021).

Figure 1 illustrates the patterns of CI and CO between 1998 and 2017 (% of GDP). As depicted in Figure 1, there is an ascending trend in gross flows during the early 2000s. In 2007, they reached their historical peaks. However, the Global Financial Crisis in 2008 caused a substantial reduction and altered the increasing trend in gross flows. This makes an important difference between pre-crisis and post-crisis episodes. In the former, gross flows in developing countries are in an ongoing surge while in the latter they are relatively unstable. After the crisis, gross flows declined to levels of the late 1990s and fluctuated at relatively lower levels than in the pre-crisis period. This may be either due to the global business cycle or the increasing hesitation of investors to invest in developing countries. During the post-crisis era, a remarkable policy landscape emerged, marked by the notable deployment of CACs. In this period, developing nations initiate a trend of intensifying restrictions on capital flows, despite a simultaneous increase in global liquidity resulting from quantitative easing measures in advanced economies. This novel policy orientation, encompassing diverse forms of CACs and macroprudential policies, holds the potential to result in declines in gross flows. This observed pattern underscores the inclination of developing countries to mitigate the risks associated with financial instability.

Figure 1 provides insights into the symmetry or asymmetry between CI and CO. The conventional perspective posits a symmetry between these two variables, suggesting a likelihood of co-movement. Nevertheless, scholars such as Milesi-Ferreti and Tille (2011), Broner, Didier, Erce, and Schmukler (2013), and Avdjiev, Gambacorta, Goldberg, and Schiaffi (2017) contend that this anticipated co-movement diminishes in the post-crisis period. As illustrated in Figure 1, CI and CO exhibit parallel movements during the pre-crisis era, aligning with the conventional viewpoint. However, they follow an asymmetric path in the aftermath of the crisis period. These denote that the behavior of domestic and foreign investors against shocks is different after the crisis. This asymmetry may result from risk aversion behavior as argued by Broner et al. (2013). Particularly during periods of financial instability, foreign investors may exhibit hesitancy toward investment in developing countries, whereas domestic investors might be inclined towards investing in alternative destinations.

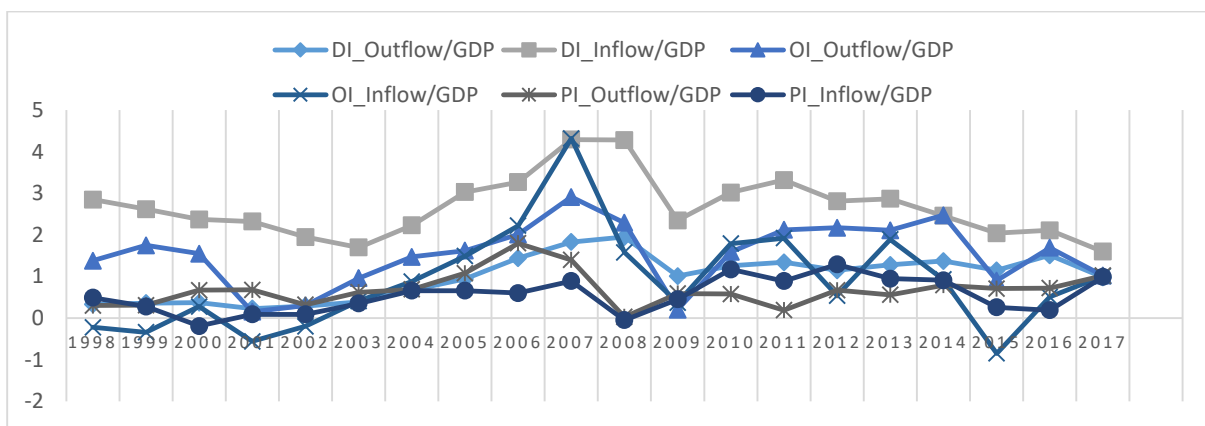

Figure 2. The trends of different types of gross inflows and outflows. (Source: International Monetary Fund, International Financial Statistics, 2021).

Figure 2 pictures the trajectories of various categories of CI and CO. As depicted, FDI inflows/outflows demonstrate an upward trend in the period spanning 2000-2007, culminating in their peak in 2007. After a shock in 2008, there was a notable contraction in international transaction volumes. In the post-crisis period, the volume of gross FDI flows fails to attain its pre-crisis levels. Following a modest recovery between 2009-2011, a downward trend in gross FDI flows becomes evident.

Although portfolio inflows have an increasing trend, they remain relatively volatile. We observe a decline in the second half of the 1990s due to the 1997-1998 Asian Crisis. Portfolio flows gathered momentum in the initial half of the 2000s and reached its peak in 2006. Nevertheless, after the substantial downturn in 2008, gross portfolio flows failed to attain their pre-crisis levels in the post-crisis era. Notably, Figure 2 highlights that gross portfolio flows manifest more abrupt fluctuations compared to other investment categories.

Other investment flows primarily encompass banking transactions. These flows exhibit an ascending trajectory from 2000 to 2007, reaching their peak in 2007. However, their decline following the crisis is more pronounced compared to FDI and portfolio investment. In the post-crisis period, the level of other investment flows remains half of the pre-crisis level and continues to follow an unstable pattern.

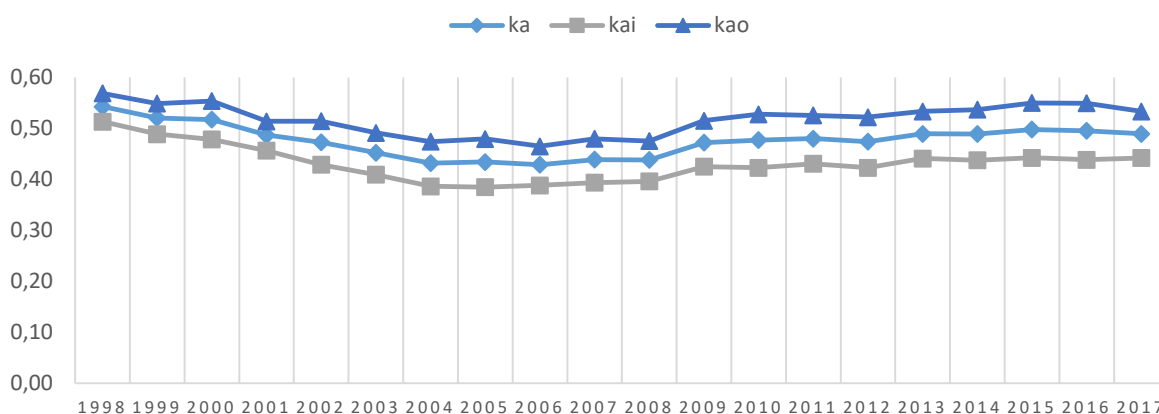

Figure 3. Trend of capital controls. (Source: Fernandez et al. (2016), 2021).

Figure 3 shows the average annual changes in CACs for 44 developing countries in our sample. The indices range from 0 to 1, with higher values indicating more stringent policies. ka, kai, and kao are indicative of the levels of total controls, controls on inflows, and controls on outflows, respectively.

As illustrated in Figure 3, the trend in the implementation of CACs has two distinct periods: a decrease in capital flow restrictions between 1998 and 2007 and an increase in capital flow restrictions between 2008 and onwards. The former reflects the traditional policy stance advocating the increasing financial liberalization and the latter indicates the new policy stance supporting the capital flows management policies in financially unstable episodes.

In Figure 3, it is seen that kao is always higher than kai. That is, developing countries tend to restrict domestic residents from investing in foreign destinations. This may be due to the fear of capital flight. In sum, developing nations have changed their view on CACs according to the new financial environment after the crisis, however, they are still prone to restrict inflows less than the outflows.

4. Empirical results

This section presents the empirical findings in two parts. Firstly, we show the results of the estimation of Equation (1-4). Secondly, we deliberate on the results of the panel threshold model, revealing the nonlinear influence of financial development on the relationship between CACs and CI and CO.

4.1. The relationship between capital controls and the volume and volatility of gross capital inflows and outflows

In this section, we employ models represented by Equations (1-2 and 3-4) to examine the relationship between CACs and the magnitude and volatility of gross flows. The findings are shown in Table 1. As seen, the first three columns are about gross inflows in terms of levels and volatility measures, respectively. The remaining is about gross outflows, in a similar vein. Columns (b) and (e) are for the volatility measured with the rolling windows method and columns (c) and (f) are for volatility measured from ARIMA (1 1 0) model.

Table 1

Estimation results: volume and volatility

<i>VARIABLES</i>	<i>(a)</i>	<i>(b)</i>	<i>(c)</i>	<i>(d)</i>	<i>(e)</i>	<i>(f)</i>
	<i>CI</i>	<i>VOL(CI)₁</i>	<i>VOL(CI)₂</i>	<i>CO</i>	<i>VOL(CO)₁</i>	<i>VOL(CO)₂</i>
<i>KAI/KAO</i>	-8.613 (10.922)	-7.026 (6.245)	-3.388 (3.850)	-14.002** (5.843)	5.372 (7.509)	3.529 (2.978)
<i>GR(VIX)</i>	-0.209 (0.131)	0.096*** (0.048)	0.016* (0.010)	0.035 (0.093)	0.052 (0.067)	-0.031 (0.043)
<i>GL</i>	1.004** (0.455)	0.377*** (0.063)	0.124*** (0.046)	0.872** (0.360)	0.407*** (0.085)	0.003 (0.063)
<i>GROWTH</i>	0.703** (0.295)	-0.087 (0.079)	-0.175 (0.117)	0.521** (0.218)	-0.125 (0.175)	0.006 (0.059)
<i>TRADE</i>	-0.058 (0.055)	0.004 (0.024)	0.018* (0.009)	-0.042 (0.380)	0.058 (0.038)	0.044*** (0.012)
<i>FD</i>	30.040 (25.132)	12.173*** (3.220)	1.172 (2.464)	38.619** (16.176)	4.266 (6.927)	-2.836 (3.580)
<i>INFL</i>	0.014 (0.067)	0.064 (0.050)	0.045 (0.040)	0.098* (0.052)	0.090 (0.079)	0.023 (0.024)
<i>CRISIS_2008</i>	-6.977* (4.067)	1.166 (0.874)	2.028*** (0.391)	-8.105** (3.176)	3.017*** (1.014)	1.989*** (0.540)
<i>CONST</i>	228.409 (828.139)	-2.351 (3.368)	0.429 (2.095)	-452.679 (570.020)	-7.752** (3.422)	-2.327** (1.275)
<i># CNTR</i>	44	44	44	44	44	44
<i># OBS</i>	836	792	792	836	792	792
<i>R2</i>	0.059	0.045	0.056	0.088	0.017	0.031

Notes: *, **, and *** denote the significance levels of 10%, 5%, and 1%, respectively. The standard errors are presented within parentheses.

According to column (a), inflow restrictions do not affect the volume of gross inflows. But in column (d), higher outflow restrictions reduce the volume of gross outflows. This result indicates that CACs are effective only on the decisions of domestic residents to invest in foreign countries. Domestic residents tend to respond to the capital control policy, while foreign residents are insensitive to the changes. Our finding on the volume of gross inflows seems to be consistent with the results of Pasricha

et al. (2018), even Pasricha et al. (2018) consider the net inflows rather than gross inflows. Our finding on the volume of gross outflows is in a similar vein to the results of Nispi-Landi and Schiavone (2021).

Considering the coefficient estimates of push and pull variables, it is seen that an increase in global liquidity (GL) gives rise to CI and CO. However, the influence of global liquidity on CI surpasses its impact on CO. The size of gross flows remains unaffected by global risk (GR) suggesting that alterations in the risk level of financial markets influence the investment choices of both domestic and foreign residents. Among pull factors, the significant driver of CI is GDP growth. As the size of the market increases, the magnitude of the inflows rises. Likewise, there is a substantial positive correlation between GDP growth and CO. The influence of financial development on CI and CO exhibits disparities. An increase in financial development leads to an increased magnitude of CO, while it has no significant effect on CI. Additionally, inflation has a positive impact only on the magnitude of CO. The coefficient of the dummy variable, representing the impact of the 2008 crisis, is negative, indicating a breakdown in flows and crisis-driven increase in volatility.

As seen in the results for volatility (columns (b) and (c) for CI and columns (e) and (f) for CO) the volatility of gross flows remains unaffected by the implementation of CACs. Performing different measurement methods for volatility does not alter the results. These findings suggest that the volatility in the decisions of both domestic and foreign residents is insensitive to the changes in CACs.

When control variables are considered for the volatility, the evidence seems to be mixed. Observations indicate that the volatility of CI is positively influenced by global liquidity. However, its impact on CO is imprecise, only in column (e), it is positively significant. The global risk also has a positive effect on CI, but it is insignificant for the CO. These findings reveal that foreign investors tend to respond to global conditions more than domestic investors. Table 1 also shows that none of the pull factors precisely influence the volatility of gross flows.

All these results display the varying impacts of CACs. Even if large and unstable capital flows threaten the developing countries' macro-financial stability, implementing a more restrictive capital account policy may not simultaneously reduce the size and volatility of capital movements. Based on our empirical findings, it becomes evident that implementing stricter CACs may not necessarily ensure a reduction in both the magnitude and volatility of financial flows.

To make clear which categories of gross flows are more responding to the changes in CACs, we unbundle gross flows into FDI, portfolio, and other investments. We report the estimation results in Table 2.

Table 2

Estimation results: volume of different categories

VARIABLES	(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)
	CI(FDI)	CI(PORT)	CI(OTHER)	CO(FDI)	CO(PORT)	CO(OTHER)
KAI/KAO	0.545	-4.592	-1.146	-2.999**	-1.532*	-3.410*
(FDI, PORT, OTHER)	(0.679)	(6.517)	(1.217)	(1.094)	(0.824)	(1.754)
GR(VIX)	-0.044	-0.055	-0.106	-0.045	-0.005	0.099
	(0.043)	(0.072)	(0.077)	(0.030)	(0.029)	(0.067)
GL	0.318	0.119	0.588	0.131	0.202**	0.614***
	(0.244)	(0.155)	(0.353)	(0.165)	(0.081)	(0.198)

<i>GROWTH</i>	0.128* (0.064)	0.177 (0.137)	0.408** (0.192)	0.113* (0.065)	0.083** (0.037)	0.305** (0.142)
<i>TRADE</i>	-0.001 (0.011)	-0.027 (0.031)	-0.033 (0.029)	-0.010 (0.014)	0.005 (0.011)	-0.030 (0.021)
<i>FD</i>	7.563 (7.084)	8.411 (8.471)	14.996 (16.114)	11.863* (5.876)	7.039* (3.595)	20.127** (8.974)
<i>INFL</i>	0.010 (0.017)	-0.047* (0.023)	0.042 (0.041)	0.041** (0.018)	0.012 (0.012)	0.029 (0.022)
<i>CRISIS_2008</i>	-0.586 (1.478)	-2.542* (1.432)	-3.851 (3.029)	-0.810 (1.225)	-2.511*** (0.857)	-5.037*** (1.650)
<i>CONST</i>	-0.512 (3.496)	2.454 (2.324)	-1.750 (6.900)	-1.015 (2.613)	-1.443 (1.943)	-6.519** (2.972)
<i># CNTR</i>	44	44	44	44	44	44
<i># OBS</i>	836	836	836	836	836	836
<i>R²</i>	0.063	0.026	0.049	0.053	0.047	0.080

Notes: *, **, and *** denote the significance levels of 10%, 5%, and 1%, respectively. The standard errors are presented within parentheses.

In Table 2, columns (a)-(c) report the results for gross inflows of FDI, portfolio investment, and other investment respectively, and columns (d)-(f) present the results of gross outflows of FDI, portfolio investment, and other investments. The results confirm previous findings for aggregate flows by indicating that all subcategories of gross inflows do not respond to the changes in CACs while all subcategories of CO are negatively affected by CACs. As seen in Table 2, outflow restrictions affect other investment outflows more than FDI and portfolio outflows. Increasing the restrictions on other investment flows leads to a decline in banks' and corporates' debt and equity flows. This evidence indicates that implementing tighter capital flow policies can melt down the buildup of private outflows led by the banking sector in developing countries.

When the effects of control variables are considered, global risk, as a push factor, has no impact on the volume of each type of gross capital movement. Nevertheless, there is a noteworthy positive impact of global liquidity on gross portfolio investment outflows. Real GDP growth remains an important driver of all categories of gross flows except the gross portfolio investment inflows. This finding can be stemmed from the idea advocating the pro-cyclicality of capital flows. In other words, there may be a tendency for gross portfolio inflows to increase in higher growth periods and vice versa. Financial development has no significant effect on inflows of FDI, portfolio investment, and other investment, while it positively affects all types of CO. Unlike aggregate inflows, inflation appears to significantly influence gross portfolio inflows, indicating that an increase in inflation brings about a decrease in the size of gross portfolio inflows. Since portfolio inflows are more sensitive to the expected yields, increases in inflation may become distortionary in investment decisions. In contrast, inflation exerts a meaningful and positive influence on gross foreign direct investment outflows. This implies that a domestic environment characterized by inflation might enhance the willingness of domestic residents to engage in acquiring foreign assets through direct foreign investment. In summary, the

outcomes related to control variables appear to align with the findings of previous literature on the determinants of capital flows.

4.2. The threshold effects of financial development on capital control policies

In this segment of the empirical analysis, we explore the potential influence of the financial development level on the efficacy of CACs through the estimation of Equations (7) and (8). We utilize Hansen's (1999) panel threshold regression method and present the findings in Table 3.

Table 3

Estimation results of panel threshold regression

<i>VARIABLES</i>	<i>(a)</i>	<i>(b)</i>	<i>(c)</i>	<i>(d)</i>	<i>(e)</i>	<i>(f)</i>
	<i>CI</i>	<i>CO</i>	<i>VOL(CI)₁</i>	<i>VOL(CI)₂</i>	<i>VOL(CO)₁</i>	<i>VOL(CO)₂</i>
<i>THRESHOLD VALUE</i>	0.520**	0.470	0.390	0.430	0.520	0.520
<i>KAI/KAO_LOWER</i>	-2.082 (5.285)	-10.270*** (3.050)	-2.831 (2.699)	-2.260 (1.412)	2.779 (3.402)	2.729** (1.382)
<i>KAI/KAO_UPPER</i>	- 26.492*** (6.441)	-20.211*** (3.358)	-10.102*** (2.599)	-5.079*** (1.539)	13.864 (4.154)	6.419*** (1.688)
<i>GR(VIX)</i>	-0.193 (0.015)	0.045 (0.098)	0.100** (0.052)	0.019 (0.030)	0.069 (0.087)	-0.020 (0.035)
<i>GL</i>	1.025*** (0.399)	0.864*** (0.262)	0.391*** (0.125)	0.143** (0.072)	0.399** (0.208)	-0.008 (0.084)
<i>GROWTH</i>	0.731*** (0.210)	0.532*** (0.138)	-0.086 (0.100)	-0.175*** (0.057)	-0.138 (0.166)	0.015 (0.067)
<i>TRADE</i>	-0.064 (0.053)	-0.035 (0.034)	0.014 (0.023)	0.021* (0.013)	0.066* (0.038)	0.045*** (0.015)
<i>FD</i>	57.287*** (15.594)	52.062*** (10.114)	17.005*** (6.428)	4.467 (3.791)	-6.557 (10.753)	-2.234 (4.370)
<i>INFL</i>	0.024 (0.090)	0.081 (0.059)	0.014 (0.042)	0.024 (0.024)	0.051 (0.070)	0.022 (0.028)
<i>CRISIS_2008</i>	-7.558** (3.530)	-8.208*** (2.304)	1.097 (1.147)	2.023*** (0.659)	2.665 (1.896)	1.699** (0.770)
<i>CONST</i>	-7.819 (9.254)	-10.107 (6.131)	-5.080 (3.335)	-1.043 (1.921)	-4.530 (5.451)	-2.735 (2.215)
<i># CNTR</i>	44	44	44	44	44	44
<i># OBS</i>	836	836	792	792	792	792
<i>R²</i>	0.083	0.103	0.051	0.041	0.042	0.040

Notes: *, **, and *** denote the significance levels of 10%, 5%, and 1%, respectively. The standard errors are presented within parentheses.

The initial two columns in Table 3 present the findings for the levels of CI and CO. The remaining columns denote the implications for the volatility of gross flows. As indicated in column (a), the financial development threshold is statistically significant at the 0.52 level for CI. This implies the estimated threshold allows two different regimes in the correlation between “KAI” and “CI” as lower financial development regime and upper financial development regime. It can be interpreted as the existence of a nonlinear relationship for CI. After considering the threshold estimate, we proceed to compare the coefficients of CACs influencing the volume of CI. We observe that the significance and magnitude of the coefficients vary. This indicates that the relationship between CACs and the volume of CI is insignificant in less financially developed countries (lower regime). Conversely, there is a negative association between CACs and CI in more financially developed countries (upper regime). Considering the outcomes of the linear model presented in Section 3.1, the inadequacy of CACs in diminishing the magnitude of gross flows can be elucidated by the mediating influence of financial development. Countries with deeper and more efficient financial sectors are likely to succeed in coping with large capital inflows. The results obtained from the threshold model suggest that countries surpassing a specific threshold of financial development have the potential to employ restrictions, resulting in a decrease in the CI.

In Column (b), the threshold estimate (0.470) is insignificant confirming the presence of a linear relationship between CACs and the volume of CO. In these circumstances, countries can reduce the size of CO by implementing restrictive capital account measures regardless of their level of financial development. According to columns (c) to (f), the estimated thresholds for financial development are insignificant indicating the lack of a threshold effect or a non-linearity. Thus, we can keep the results in linear regressions.

5. Conclusion

Considering current discussions on the use of capital control measures, this study investigates the link between capital controls and gross flows relying on data from 44 developing countries, between 1998 and 2017. In this study, capital flows are measured in gross terms, and accordingly, the CACs are used as inflow and outflow restrictions. Linear and nonlinear models are performed to magnify the effectiveness of capital controls.

The results indicate that capital controls do not play a crucial role in reducing the volume of gross inflows. However, they have a negative significant impact on gross outflows suggesting that increasing levels of outflow restrictions give rise to a decrease in the magnitude of outflows. When gross flows are unbundled, the capital restrictions on outflows affect other investment flows more than FDI outflows and portfolio investment outflows. These results highlight that only the restrictions on outflows can be effective in decreasing the magnitude of domestic residents' asset purchases abroad. Restrictive measures on outflows can play an active role in limiting large capital outflows. However, policies targeting to restrict foreign investors' domestic asset purchases might not be as influential as policymakers expected. In an investigation of the volatility of gross flows, the results show that capital control measures have no significant impact on the volatility of gross flows.

Given the outcomes of the linear estimations, this study further investigates the potential mediating role of financial development in influencing the effectiveness of capital controls. The estimation of a panel threshold regression reveals that there exists a significant financial development threshold for gross inflows. This suggests below a certain level of financial development, capital flow restrictions have no significant effect on gross inflows while the effect of these constraints turns out to be substantially positive once the threshold level is surpassed. This result complements the previous findings by drawing attention to the effectiveness of capital flow restrictions under specific conditions. Contrarily, there is no significant financial development threshold for gross outflows. When the volatility of flows is considered, the effect of capital restrictions is not dependent on the degree of financial development. The panel threshold estimations confirm that neither volatility in inflows nor outflows respond to capital controls and thus, the financial development level cannot be seen as a mediating factor to reduce the volatility in gross flows.

This paper put forward that the capital control policy can be successful in coping with large capital outflows, but it is not effective in overcoming volatility of both inflows and outflows. By

manifesting the different reactions of foreign and domestic investors in the purchase of assets, the study has two important policy implications. First, policymakers should not use a single restrictive capital flow policy. Since the results suggest that only gross outflows –at most other investment outflows– respond to the capital restrictions, at the forefront, the policy formulation might give priority to the most reactive type of capital flow. Even if being more restrictive in outflows ends up limiting the size of gross outflows, policymakers should be aware that the volatility of outflows does not respond to the increasing levels of restrictions. Thus, a uniform policy design targeting the reduction in size and volatility at the same time might be ineffective. Second, policymakers should regard financial development as a mediating factor that can be used to make capital controls more effective for gross inflows. Therefore, a deeper, more secure, and more accessible financial environment may strengthen the policymakers' stance in managing capital flows.

Author statement

Research and publication ethics statement

This study has been prepared in accordance with the ethical principles of scientific research and publication.

Approval of ethics board

Ethics committee approval is not required for this study.

Author contribution

All authors have contributed the study equally.

Conflict of interest

There is no conflict of interest arising from the study for the authors or third parties.

Declaration of support

No support has been granted for his study

References

- Abraham, F., and Schmukler, S. L. (2018). Financial globalization: a glass half empty? *In Handbook of Finance and Development*, 338-368. Edward Elgar Publishing. Doi: <https://doi.org/10.4337/9781785360510.00020>
- Arora, V., Habermeier, K., Ostry, J. D., and Weeks-Brown, R. (2013). The liberalization and management of capital flows: An institutional view. *Revista De Economia Institucional*, 15(28), 205-255.
- Avdjiev, S., Gambacorta, L., Goldberg, L. S., and Schiaffi, S. (2017). The shifting drivers of international capital flows. *NBER working paper*, (23,565). Doi: <https://doi.org/10.3386/w23565>
- Beirne, J., and Friedrich, C. (2017). Macroprudential policies, capital flows, and the structure of the banking sector. *Journal of International Money and Finance*, 75, 47-68. Doi: 10.1016/j.jimonfin.2017.04.004
- Bianchi, J., and Mendoza, E. G. (2010). Overborrowing, financial crises and macro-prudential taxes (No. w16091). *National Bureau of Economic Research*. Doi: <https://doi.org/10.3386/w16091>
- Blundell-Wignall, A., and Roulet, C. (2015). Infrastructure versus other investments in the global economy and stagnation hypotheses: What do company data tell us?. *OECD Journal: Financial Market Trends*, 2014(2), 7-45. Doi: 10.1787/fmt-2014-5js4sbd025d6
- Broner, F., Didier, T., Erce, A., and Schmukler, S. L. (2013). Gross capital flows: Dynamics and crises. *Journal Of Monetary Economics*, 60(1), 113-133. Doi: 10.1016/j.jmoneco.2012.12.004
- Broto, C., Díaz-Cassou, J., and Erce, A. (2011). Measuring and explaining the volatility of capital flows to emerging countries. *Journal Of Banking & Finance*, 35(8), 1941-1953. Doi: 10.1016/j.jbankfin.2011.01.004
- Bruno, V., Shim, I., and Shin, H. S. (2015). Effectiveness of macroprudential and capital flow measures in Asia and the Pacific. *BIS Paper*, (82k).
- Bush, G. (2019). Financial development and the effects of capital controls. *Open Economies Review*, 30(3), 559-592. Doi: 10.1007/s11079-018-09521-7

- Cerutti, E., Claessens, S., and Puy, D. (2019). Push factors and capital flows to emerging markets: why knowing your lender matters more than fundamentals. *Journal of International Economics*, 119, 133-149. Doi: 10.1016/j.jinteco.2019.04.006
- Collier, P., and Dollar, D. (2002). Chapter1: The new wave of globalization and its economic effects. *Globalization, growth, and poverty: building an inclusive world economy*. Washington DC: World Bank, 23-51.
- Costinot, A., Lorenzoni, G., and Werning, I. (2014). A theory of capital controls as dynamic terms-of-trade manipulation. *Journal of Political Economy*, 122(1), 77-128. Doi: <https://doi.org/10.1086/674425>
- De Crescenzo, A., Golin, M., and Molteni, F. (2017). Have currency-based capital flow management measures curbed international banking flows?. *OECD Working Papers on International Investment 2017/4*, OECD Publishing. Doi: 10.1787/c0cc3f28-en
- Devereux, M. B., Young, E. R., and Yu, C. (2019). Capital controls and monetary policy in sudden-stop economies. *Journal of Monetary Economics*, 103, 52-74. Doi: 10.1016/j.jmoneco.2018.07.016
- Driscoll, J. C., and Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560. Doi: <https://doi.org/10.1162/003465398557825>
- Edwards, S. (Ed.). (2009). Capital controls and capital flows in emerging economies: policies, practices, and consequences. *University of Chicago Press*.
- Farhi, E., and Werning, I. (2014). Dilemma not trilemma? Capital controls and exchange rates with volatile capital flows. *IMF Economic Review*, 62(4), 569-605.
- Fernández, A., Klein, M. W., Rebucci, A., Schindler, M., and Uribe, M. (2016). Capital control measures: A new dataset. *IMF Economic Review*, 64(3), 548-574. Doi: 10.1057/imfer.2016.11
- Fernández, A., Rebucci, A., and Uribe, M. (2015). Are capital controls countercyclical?. *Journal of Monetary Economics*, 76, 1-14. Doi: 10.1016/j.jmoneco.2015.07.001
- Forbes, K., Fratzscher, M., and Straub, R. (2015). Capital-flow management measures: What are they good for?. *Journal of International Economics*, 96, S76-S97. Doi: 10.1016/j.jinteco.2014.11.004
- International Monetary Fund (IMF) (2007). Global financial stability report: October 2007. Washington, DC. Doi: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2007/02/index.htm>
- Hansen, B. E. (1999). Threshold effects in non-dynamic panels: Estimation, testing, and inference. *Journal of Econometrics*, 93(2), 345-368. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(99\)00025-1](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(99)00025-1)
- Jain, R., and Dubey, A. (2024). Do capital controls absorb global financial shocks? Evidence from emerging market economies. *International Review of Applied Economics*, 1-26. Doi: <https://doi.org/10.1080/02692171.2024.2382106>
- Jeanne, O., and Korinek, A. (2010). Managing credit booms and busts: A Pigouvian taxation approach (No. w16377). *National Bureau of Economic Research*. Doi: 10.3386/w16377
- Kitano, S., and Takaku, K. (2017). Capital controls and financial frictions in a small open economy. *Open Economies Review*, 28(4), 761-793. Doi: 10.1007/s11079-017-9441-4
- Koepke, R. (2019). What drives capital flows to emerging markets? A survey of the empirical literature. *Journal of Economic Surveys*, 33(2), 516-540. Doi: <https://doi.org/10.1111/joes.12273>
- Kose, M. A., Prasad, E., Rogoff, K., and Wei, S. J. (2009). Financial globalization: a reappraisal. *IMF Staff Papers*, 56(1), 8-62. Doi: 10.1057/imfsp.2008.36
- Landi, V. N., and Schiavone, A. (2021). The effectiveness of capital controls. *Open Economies Review*, 32(1), 183-211. Doi: 10.1007/s11079-020-09591-6
- Liao, J., Meng, J., Ren, J., and Zhang, L. (2024). The impact of capital Inflow's features on the effectiveness of capital controls - Evidence from multinational data. *International Review of Economics & Finance*, 93, 273-284. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.iref.2024.03.072>
- Li, J., Rajan, R. S. (2015). Do capital controls make gross equity flows to emerging markets less volatile?. *Journal of International Money and Finance*, 59, 220-244. Doi: 10.1016/j.jimonfin.2015.07.007
- Magud, N. E., Reinhart, C. M., and Rogoff, K. S. (2011). Capital controls: myth and reality-a portfolio balance approach (No. w16805). *National Bureau of Economic Research*. Doi: 10.2139/ssrn.1773692

- Magud, Nicolas E., Carmen M. Reinhart, and Kenneth S. Rogoff. (2018). Capital controls: myth and reality. *Annals of Economics and Finance*, 19(1): 1-47. Doi: 10.3386/w16805
- Mendoza, E. G., Quadrini, V., and Rios-Rull, J. V. (2009). Financial integration, financial development, and global imbalances. *Journal of Political Economy*, 117(3), 371-416. Doi: <http://dx.doi.org/10.1086/599706>
- Milesi-Ferretti, and G. M., Tille, C. (2011). The great retrenchment: international capital flows during the global financial crisis. *Economic policy*, 26(66), 289-346. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0327.2011.00263.x>
- Neumann, R. M., and Penl, R., and Tanku, A. (2009). Volatility of capital flows and financial liberalization: Do specific flows respond differently?. *International Review of Economics & Finance*, 18(3), 488-501. Doi: 10.1016/j.iref.2008.04.005
- Ostry, J. D. (2012). Managing capital flows: what tools to use? *Asian Development Review*, 29(1), 82-88. Doi: 10.1142/S0116110512500047
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (2011). *OECD Economic Outlook, Volume 2011 Issue 1*. OECD Publishing, Paris. Doi: https://doi.org/10.1787/eco_outlook-v2011-1-en.
- Pasricha, G. K., Falagiarda, M., Bijsterbosch, M., and Aizenman, J. (2018). Domestic and multilateral effects of capital controls in emerging markets. *Journal of International Economics*, 115, 48-58. Doi: 10.1016/j.jinteco.2018.08.005
- Perri, F., and Quadrini, V. (2018). International recessions. *American Economic Review*, 108(4-5), 935-84. Doi: 10.1257/aer.20140412
- Rey, H. (2015). Dilemma not trilemma: the global financial cycle and monetary policy independence (No. w21162). *National Bureau of Economic Research*.
- Suh, J. (2022). Effect of capital controls: a quantile regression approach. *International Economic Journal*, 36(4), 530-555. Doi: <https://doi.org/10.1080/10168737.2022.2144925>
- Zehri, C., Ammar, L. I., and Youssef, W. a. B. (2023). A critical analysis of capital controls: implications for crisis prevention and economic performance. *International Review of Applied Economics*, 1-17. Doi: <https://doi.org/10.1080/02692171.2023.2291556>
- Zhang, M. L., and Zoli, M. E. (2014). Leaning against the wind: macroprudential policy in Asia. *IMF Working Papers*, 2014/022. Doi: <https://doi.org/10.5089/9781475572476.001>

Devlet kırılğanlığı ekonomik büyümeyi etkiler mi? Kırılğan Sekizli ülkeler üzerine ampirik bir çalışma

İlyas Bayar*

*Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Ömerli MYO, Ömerli, Mardin, 47010, Türkiye. E-posta: ilyasbayar@artuklu.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1278-7309>

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 01.09.2024
Kabul: 19.02.2025
Çevrim içi kullanım
tarihi: 28.02.2025
Makale Türü: Araştırma
makalesi

Anahtar Kelimeler:

ekonomik büyüme,
devlet kırılğanlığı,
panel ardl-pmg,
nedensellik analizi

ÖZ

Ekonomik büyüme, yaşam standartlarını yükseltmek ve refah düzeyini artırmak için hayati bir öneme sahiptir. İktisadi faktörlerin yanı sıra kurumsal faktörler de ekonomik büyümenin belirleyici unsurlarındandır. Mevcut çalışmada devlet kırılğanlığının, gayri safi sabit yatırımların ve doğrudan yabancı yatırım girişinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Kırılğan Sekizli (Arjantin, Brezilya, Şili, Hindistan, Endonezya, Rusya, Güney Afrika ve Türkiye) ülke grubu için 2006-2022 dönemi yıllık verileri ile incelenmektedir. Çalışmada öncelikle hem modelin hem de serilerin yatay kesit bağımlılığı kontrol edilmiştir. Daha sonra serilerin birim kök sınavası Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF birim kök testi ile incelenmiştir. Panel ARDL-PMG yöntemi ile seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Emirmahmutoğlu-Köse Nedensellik testiyle seriler arasındaki ilişkilerin yönünü belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen ampirik sonuçlar, devlet kırılğanlığındaki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi yaklaşık %0,15 oranında azalttığını göstermektedir. Söz konusu dönemde gayri safi sabit yatırım ekonomik büyümeyi pozitif, doğrudan yabancı yatırım geliri ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir. Çalışmada ayrıca kırılğanlık ile ekonomik büyüme; kırılğanlık ve gayri safi sabit yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Kırılğanlık, yatırım ve ekonomik büyüme ortamını doğrudan etkilediğinden politika yapıcılar politik, sosyal ve ekonomik ortamı düzenleyici güçlü kurumsal yapılar inşa etmelidir.

Does state fragility affect economic growth? An empirical study on Fragile Eight Countries

ARTICLE INFO

Received:01.09.2024

Accepted:19.02.2025

Available online:28.02.2025

Article type: Research article

Keywords:

economic growth, state fragility, panel ardl-pmg, causality analysis.

ABSTRACT

Economic growth is vital for raising living standards and increasing welfare. In addition to economic factors, institutional factors are also determinant elements of economic growth. In the current study, the impact of state fragility, gross fixed investments and foreign direct investment inflows on economic growth is examined with annual data for the period 2006-2022 for the Fragile Eight (Argentina, Brazil, Chile, India, Indonesia, Russia, South Africa and Turkey) country group. In the study, first of all, the cross-sectional dependency of both the model and the series was checked. Then, the unit root test of the series was examined with the CADF unit root test developed by Pesaran (2007). The cointegration relationship between the series was investigated with the Panel ARDL-PMG method. Emirmahmutoğlu-Köse Causality test was used to determine the direction of the relationships between the series. Empirical results from the study show that a 1% increase in state fragility reduces economic growth by approximately 0.15%. In this period, gross fixed investment affects economic growth positively, while foreign direct investment income affects economic growth negatively. The study also found a bidirectional causality relationship between vulnerability and economic growth and between vulnerability and gross fixed investments. Since fragility directly affects the investment and economic growth environment, policymakers must build strong institutional structures that regulate the political, social and economic environment.

1. Giriş

İnsanlar, toplumlar ve genel olarak ülkeler arasında ortaya çıkan gelir ve refah farklılıklarının günümüzde derinleştiğine şahit olunmaktadır. Bir yandan asgari yaşam düzeyine erişemeyenlerin, bir yandan orta-gelir tuzağını aşamayanların, bir yandan da 'refah' içinde olup refah devletinin sınırlarının nerede olması gerektiğine dair tartışmalar süregelmektedir. Her üç kategoride yer alan ülkelerin yönetimleri, bu farklılıkları aşmaya/yönetmeye dönük alternatif çözüm modellerinin ve eylem planlarının formüle edilmesi için bir uğraşı içindedirler. Ancak, bütün çabaların toplamı, esasında ekonomik büyümenin, gelişmenin ve kalkınmanın nasıl sağlanacağına dönüktür.

Modern büyüme teorisinin birinci dalgasını Harrod-Domar modeli oluşturmaktadır. Bu model ile Solow Neoklasik büyüme modeli ekonomik büyüme sürecini sermaye birikimi faktörü üzerinden izah etme çabasına girmişlerdir. İçsel büyüme teorileri ile devam eden süreçte ve daha sonrasında ise ekonomik büyümenin sağlanmasında teknoloji, beşerî sermaye vd. faktörler üzerinden ekonomik büyüme açıklanmaya çalışılmıştır. Bu faktörlerin ekonomik büyüme sürecini tam olarak açıklayamaması kurumların ekonomik büyümedeki rolünü gündeme getirmiştir (Baumol ve Binder, 2004; Ünsal, 2007). Kurumların, milletlerin zenginliğini derinden etkilediğine ilişkin fikirler Adam Smith orijinli (Snowdon ve Vane, 2005, s. 635) olsa da kurumlar ve ekonomik performans arasındaki ilişkinin yoğun bir şekilde yeniden ele alınması yakın zamanlara denk düşmektedir. D. North (1990,1991) kurumların belirsizliği azalttığını, azalan belirsizliğin de işlem ve üretim maliyetlerini azaltarak verimliliği ve dolayısıyla ekonomik performansını olumlu olarak etkilediğini ifade eder. North, sahip olunan kurumların ekonominin yapısını belirlediğini açıklar.

Günümüzde ekonomik büyüme sürecini ve ülkeler arası farklılıkları açıklamak için fiziki sermaye, beşerî sermaye ve teknolojik gelişmeler gibi faktörler tek başlarına tatmin edici bir çerçeveye sunmamaktadır. Easterly ve Levine (1997) fiziksel sermaye, beşerî sermaye ve işgücü arzının Afrika'daki büyümeyi tamamen açıklayamadığını, ekonomik büyümenin temel belirleyicilerini anlamak için kurumsal yapıların anlaşılması gerektiğini iddia etmektedir. Bu alanda son yıllardaki artışlarla birlikte kurumların/kurumsal yapıların ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisini ampirik bulgularla tespit eden çalışmalar mevcuttur (Knack ve Keefer, 1995; Mobarak ve Karshenasan, 2012; Nawaz, Iqbal ve Khan, 2014; Siddique, Nawaz ve Majeed, 2016; Wandeda, Masai ve Nyandemo, 2021).

İktisadi büyümenin ve gelişmenin sağlanmasında fiziki, beşerî ve teknolojik faktörler çok etkili ise neden bazı toplumlar bunu başarılı bir biçimde gerçekleştirmemektedirler. Bu mesele tam olarak ekonomik büyümenin temel belirleyicileri ile yanıtlanabilir. İşgücü, beşerî sermaye, fiziki sermaye ve teknolojik gelişmeler gibi unsurların yanı sıra ekonomik büyümenin sağlanmasında toplumların piyasa yapıları, sahip oldukları doğal kaynaklar, coğrafi farklılıklar, kültürel ve demografik yapılar ile kurumsal farklılıklar göz ardı edilmemelidir (Acemoğlu, 2009, ss. 19-20). İktisadi düşünce tarihi irdelendiğinde Neoklasik teori ile başlayan büyümeye ilişkin teoriler uzun bir dönem baskın bir görüş olmuştur. Bu teoride, ekonomik büyümenin merkezine piyasaların rekabet edebilirliği yerleştirilerek, ekonomik büyüme sürecinde yönetişimin rolü ve yasal çerçeveyi göz ardı edilmiştir. Ancak, evrimsel büyüme modellerindeki son gelişmeler demokrasinin ve sosyal sözleşmelerin rolü ile siyasi ve sosyal kurumların düzenleyici rolünün önemini fark edilmesine zemin hazırlamıştır (Snowdon ve Vane, 2005, s. 635). Bu bağlamda, sürdürülebilir ekonomik büyümenin esasında kurumsal değişimi gerekli kıldığı anlayışı yerleşmeye başlamıştır (Sengupta, 2011, s. 105).

Siyasi süreçler, ekonomik kuralları tanımlamada ve bu kuralların uygulanmasında etkin oldukları için ekonomik performansın şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Bununla birlikte etkin yönetişimin sağlanması ve sosyal çatışmaların azaltılmasında da önemli bir görev üstlenmektedirler. Siyasi yapının kendisinin toplumun sosyal bütünlüğü tarafından belirlenmesi ve informal normların devletin resmi kurallarına meşruiyet kazandırması devlet otoritesini meşrulaştırır ve ekonomik verimliliği artırır (North, 1994). Bu yönüyle ekonomik büyüme toplumsal huzursuzluğu azaltabilir ve bu durum siyasi kırılmanın azaltılmasına yardımcı olabilir (Sekhar, 2010, s. 268).

Ekonomik büyümenin sağlanmasında kurumların etkin oluşu kırılabilirlik olarak adlandırılan devlet kırılabilirliği/zayıflığı/başarısızlığı üzerinden ele alınabilir. Kırılabilir devletlerdeki olası çatışma ve huzursuzluk yönetim değişikliği dürtüsüne ve eğilimine yol açar. Sorunsuza yakın işleyen bir yönetimin varlığı ülkenin güvende olmasına işaret eder. Bu durum, ekonominin işleyişinde, tasarruflarında ve finans sektöründe bir iyileşme ortamına zemin hazırlamaktadır (Sekunmade ve Özarslan Doğan, 2023, s. 701). Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerde kurumsal kalitedeki iyileşmeler, gelişmiş ülkelerde teknolojiyi geliştiren sonuçları tetikleyerek toplam üretkenlik kazançları yaratabilmektedir (Jung, 2020).

Kırılabilirlik, devletlerin ya da kurumların hem vatandaş grupları arasında hem de devlet ile vatandaş arasındaki ilişkilerde arabuluculuk kapasitesinden, hesap verebilirlikten veya meşruiyetten yoksun olma durumunu ifade eder. Bu durum aynı zamanda devletin şiddete karşı savunmasız hale geldiği dönemleri de tanımlar (The World Bank, 2011, s. xvi). Kırılabilirlik, birçok özelliğin bir arada ortaya çıkması ve birbirini güçlendirmesi nedeniyle sürdürülebilir gelişmeyi zorlaştırır (Hoeffler, 2019, s. 1068). Kırılabilir devletlerde resmî kurumlar, yeterli düzeyde güvenlik, hizmet ve meşruiyet sağlamadıklarından zayıf bir yapıya sahiptir. Gayri resmî kurumlar da (kültür, demografi, toplum) rekabet eden etnik, dini ve siyasi kimliklerin çokluğu nedeniyle zayıf bir yapıdadır (Seyoum ve Camargo, 2021, s. 160). LSE-Oxford Komisyonu, bu özelliklerin bir arada bulunmasına “kırılabilirlik sendromu” adını vermektedir. Bu problemler genel olarak altı başlık altında sıralanabilir. İlk olarak gözlemlenen durum toplumun karşıt gruplara bölünmüş olduğudur. Bu durum, devletin ulusal amaçlar doğrultusunda kullanılması için gruplar arası iş birliğini engellemektedir. Bunun yerine, devlet, ele geçirilmesi durumunda yağmalanacak bir kaynak olarak görülmektedir. İkincisi, birçok vatandaş devleti meşru görmemektedir ve bu yüzden de devlet erkinin koyduğu kurallara uymamaktadır. Meşruiyet eksikliği ve devletin yağmalanacak bir kaynak olarak görülmesi üçüncü bir sorunu daha beraberinde getirmektedir. Bu da devletin vatandaş güvenliği, kamu hizmeti, vergilendirme ve altyapı gibi temel işlevleri yerine getirme kapasitesinden yoksun hale gelme durumudur. Devletin kapasite eksikliği daha yüksek (şiddet içeren) suç oranlarına ve daha yüksek organize silahlı çatışma olasılığına neden olur. Bu

dört sorun beşinci bir sorunu daha beraberinde getirmektedir. Özel sektörün yeterince gelişmemesine, kamu gelirlerinin düşük kalmasına ve ekonominin dar tabana sıkışmasıdır. Bu durum en nihayetinde düşük kamu gelirleri ve istihdam eksikliğinin ötesinde toplumun hem siyasi hem de ekonomik şoklara maruz kalmasına neden olmaktadır (LSE, 2018, s. 16).

Devlet kırılma riskini ölçmek amacıyla Dünya Bankasının yönetim göstergeleri başta olmak üzere birçok endeks ve yöntem geliştirilmiştir (Ferreira, 2017, ss. 1298-1300). Bu endekslerden biri de “The Fund For Peace” adlı düşünce kuruluşunun oluşturduğu endekstir. Bu endekse ilişkin içerik ve veriler 2005'ten 2018'e kadar Amerikan dergisi Foreign Policy tarafından 2019 yılından beri de The New Humanitarian tarafından yayınlanmaktadır. Endeks, 4 başlık ve bu başlıkların altında yer alan 12 alt kategori üzerinden oluşturulmuş ve Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1

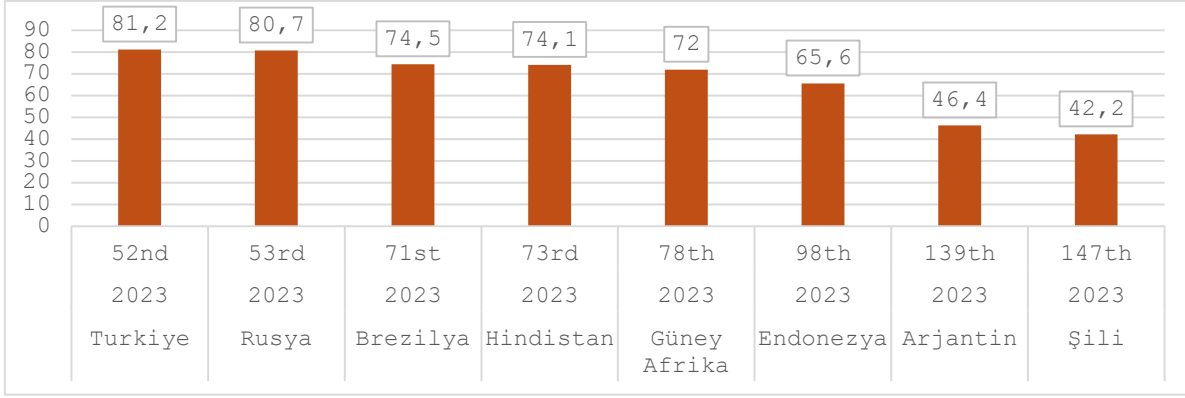
Endeki oluşturulan alt kategoriler

1. Uyum Göstergeleri	2. Ekonomik Göstergeler	3. Politik Göstergeler	4. Sosyal Göstergeler
Güvenlik Aygıtları	Ekonomik Gerileme	Devlet Meşruiyeti	Demografik Baskılar
Fraksiyonlaşmış Elitler	Eşitsiz Ekonomik Gelişme	Kamu Hizmetleri	Mülteciler ve Göçmenler
Grup Şikayetleri	İnsan ve Beyin Göçü	İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü	Dış Müdahale

Her bir alt kategori 10 puan üzerinden değerlendirilmektedir. Alınan puanlar toplanarak kırılma durumu belirlenmektedir. Çeyrek dilimde sınıflandırılan puanlarda 90-120 puanı alarm; 60-90 puanı uyarı; 30-60 puanı istikrarlı ve 0-30 puanı sürdürülebilir olma durumunu nitelemektedir. Bu bağlamda devletler kırılma risk seviyelerine göre 11 gruba ayrılmaktadır (Kara, 2021, s. 23; FSI, 2023, ss. 5-7):

1. Çok sürdürülebilir (very sustainable)
2. Sürdürülebilir (sustainable)
3. Çok dengeli (very stable)
4. Daha fazla dengeli (more stable)
5. Dengeli (stable)
6. Uyarı (warning)
7. Yükseltilmiş uyarı (elevated warning)
8. Yüksek uyarı (high warning)
9. Alarm (alert)
10. Yüksek alarm (high alert)
11. Çok yüksek alarm (very high alert)

Bir ülkenin puanının artması aynı zamanda kırılma risk seviyesinin artışını ifade etmektedir. Kırılma risk endeksinde üst sıralarda yer alan ülkeler daha kırılma riskli olmaktadır. 179 ülkenin değerlendirildiği 2023 raporuna göre Somali 111,9 puanla ilk sırada yer alırken Yemen, 108,9 puanla ikinci sırada yer almaktadır. Yine aynı verilere göre İzlanda 15,7 puanla 178.sırada iken Norveç 14,5 puanla 179. sırada yer almıştır (FSI Report, 2023). Çalışmaya konu olan ülkelerin 2023 Kırılma Risk Endeksinde göre sıralamaları Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Kırılgan Sekizlide Kırılganlık Endeksi Sıralaması (2023). (Kaynak: Fragile States Index (2023) yıllık raporu esas alınarak Yazar tarafından oluşturulmuştur).

Kırılgan devletler endeksinin 2023 raporuna göre Türkiye ve Rusya yüksek uyarı; Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika yükseltilmiş uyarı; Endonezya uyarı statüsünde kategorize edilirken Arjantin ve Şili daha fazla dengeli sınıflandırmasında yer almıştır.

Çalışmaya konu olan Kırılgan Sekizli ülke grubunun neden kırılgan olarak tanımlandığı ve bu ülke grubunun küresel ölçekteki öneminin belirlenmesinde fayda bulunmaktadır. J. P. Morgan analistlerinden James Lord Brezilya, Endonezya, Güney Afrika Hindistan ve Türkiye'yi kapsayan ülkeleri "Kırılgan Beşli" adı altında sınıflandırmıştır. Bu ülkelerin bu şekilde sınıflandırılmasının altında yatan temel sebepler söz konusu ülkelerde; i) siyasi istikrarsızlık ve yolsuzluğun varlığı ii) ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik gibi makro ekonomik göstergelerde ivme kaybedilmesi iii) orta gelir tuzağında yer almaları iv) artan dış finansman ihtiyacı ve dış finansmana erişim problemleri nedeniyle paralarının diğer ülkelerin para birimlerine göre hızlı değer kaybetmesiydi (Eğilmez, 2015). İngiliz Financial Times gazetesinden Gavyn Davies, "kırılgan beşli" gruba artan içsel ekonomik sorunları nedeniyle Arjantin, Rusya ve Şili'nin de dahil edilmesini ve bu ülkelerin "Kırılgan Sekizli" olması gerektiğini ileri sürmüştür (Davies, 2014). Kırılgan sekizli olarak nitelenen ülkeler, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler statüsünde yer alıp son yıllarda yüksek büyüme performansları ile dikkat çekmektedir. Ayrıca bu ülke grubu 2023 verilerine göre yaklaşık 2,25 milyar nüfusla dünya nüfusunun dörtte birini oluşturmaktadır. Genç nüfus yapısı da dikkate alındığında bu ülkelerin ekonomik performansı küresel ekonomik istikrar için önem arz etmektedir.

Kırılganlığın seviyesi ile büyüme/kalkınma arasında ilişki Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri üzerinden ele alınabilir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2015 yılında sosyal ve ekonomik kalkınma konularını ele alan ve 17 küresel hedeften oluşan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini (SDG) kabul etmiş ve ilan etmiştir. Sırasıyla 1, 8, 10 ve 16 maddeler yoksulluğun son bulmasını, sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve tam istihdamın sağlanmasını, eşitsizliklerin azaltılmasını ve son olarak barış, adalet ve güçlü kurumların egemen olduğu toplumlar ve devletlerin inşa edilmesini teşvik etmiştir. Dolayısıyla, bu hedefler doğrudan ekonomik kalkınma ve kırılganlık konuları ile yakından ilişkilidir (Fowowe ve Folarin, 2019, s. 1142; SDGS, 2023, ss. 9-18).

Yapılan çalışmada, kırılganlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Kırılgan Sekizli ülkeler için 2006-2022 dönemi temel alınarak analiz edilmiştir. Bilindiği kadarıyla çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin söz konusu ülkeler üzerinden ele alınmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın mevcut literatüre katkısı bu araştırmanın söz konusu ülkelerde ilk olarak yapılmış olmasıdır. Giriş kısmında ekonomik büyüme ve kırılganlık ile ilgili teorik bilgiler sunulmuştur. Sonraki bölümde literatür taraması yapılmıştır. Son bölümde ise veri setine, kullanılan metodolojiye ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

2. Literatür özeti

İktisat literatüründe finansal kırılganlık/istikrarsızlık ile ekonomik büyüme/kalkınma arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar (Loayza ve Ranciere, 2006; Misati ve Nyamongo, 2012; Batuo, Mlambo ve Asongu, 2018; Hagan ve Amoah, 2019; Şimşek, Hazar ve Babuşçu, 2019) var olduğu gibi doğrudan

ekonomik kırılganlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar da mevcuttur (Armstrong ve Red, 2002; Cordina, 2004; Gounder ve Saha, 2007; Jimboran, 2018; Moallemi, 2018; Baylan, 2020; Kılınç, 2021; Duman, 2023). Ancak, devlet kırılganlığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar literatürde son yıllarda yer almaya başlamıştır. Bu çalışmaların kırılganlık kavramının doğası gereği gelişmekte olan ülkeler bağlamında özellikle de Afrika kıtası üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Laniran (2018), çalışmasında 1980-2015 döneminde Nijerya'da devlet kırılganlığının sermaye girişleri ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif) sınır testi yaklaşımının kullanıldığı çalışmada, devlet kırılganlığı, sermaye akımları ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Para transferlerinin Nijerya'ya sermaye akışının çok önemli bir biçimi olarak devam ettiği ve devlet kırılganlığının varlığının bunu daha önemli hale getirdiği gözlemlenmiştir. Resmi kalkınma yardımlarının ekonomik büyümeye olumlu katkısı gözlenmekle birlikte devlet kırılganlığının varlığının bunu önemsiz kıldığı tespit edilmiştir. Devlet kırılganlığı ve ekonomik büyüme arasında çok önemli olmazsa da negatif bir ilişki gözlenmiştir. Bir başka ifade ile devlet kırılganlığı ile kişi başına düşen çıktı arasında doğrudan çok önem arz etmese de özellikle sermaye akışları gibi potansiyel büyüme faktörlerinin katkısını değiştirme biçimi aracılığıyla daha anlamlı bir negatif dolaylı ilişki bulunmuştur. Çalışmada devlet kırılganlığı sorununun ele alınması ve devlet dayanıklılığının oluşturulması için ortak çabaların sarf edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Chuku ve Onye (2019), çalışmalarında 48 Sahra Altı Afrika ekonomisine ait verilerle devlet kırılganlığının makroekonomik sonuçlarını dinamik panel sistemi genelleştirilmiş momentler yöntemi (SGMM) ve yapısal vektör otoregresyonları (SVAR) incelemektedir. Sonuçlar, devlet kırılganlığının makroekonomik oynaklığın ve ekonomik krizin şiddetinin artmasına ve makroekonomik performansın düşmesine yol açtığını göstermektedir.

Ferreira (2018) 1993-2012 dönemine ait verileri kullanarak devlet etkisizliği (158 ülke örnekleme) ve siyasal şiddeti (166 ülke örnekleme) devlet kırılganlığının iki boyutu olarak gösteren bir yaklaşım önermiş ve kırılganlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ele almıştır. Elde edilen bulgular devlet etkisizliğinin ekonomik büyüme üzerinde önemli düzeyde bir olumsuz etkisi olduğunu göstermiştir. Ancak, siyasal şiddetin büyüme üzerinde önemli bir etkisi saptanmamıştır.

Fowowe ve Folarin (2019), yaptıkları çalışmada Afrika ülkelerinde devlet kırılganlığı, finansal eşitsizlikler ve kapsayıcı büyüme arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Çalışma 2007-2015 dönemini kapsamaktadır. Veri analizinden elde edilen bulgular kapsayıcı büyüme ve kırılganlık arasında negatif korelasyon olduğunu göstermiştir. Ayrıca finansal kapsayıcılık ile kapsayıcı büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Saba ve Ngepah (2019), 34 Afrika ülkesinde 1990-2015 yıllarını kapsayan dönemde askeri harcamalar, devlet kırılganlığı ve ekonomik büyüme değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Genelleştirilmiş momentler yönteminin (GMM) kullanıldığı çalışmada elde edilen bulgular askeri harcamaların büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu ve bu etkinin devlet kırılganlığının varlığında daha da belirginleştiğini göstermektedir. Bölgesel ekonomik toplulukların çoğunda Ortak bölgesel askeri harcamalar/müdahaleler/araçların sorunlarını çözmede etkisiz olduğunun ifade edildiği çalışmada başta can ve mal güvenliğinin sağlanması, temel kamu mallarının (örneğin sağlık, eğitim, altyapı) tedarik edilmesi vb. bir dizi güçlü ve kapsayıcı kurumların hayata geçilmesi önerilmektedir.

Seyoum (2021), 180 ülkeden oluşan verilerle devlet kırılganlığı ile insani gelişme (ve bunun farklı boyutlarını) arasındaki ilişki değerlendirmektedir. Ayrıca, sosyal uyumun insan gelişimi üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri de test edilmektedir. Sıradan en küçük kareler regresyonunun (OLS) kullanıldığı çalışmada devlet kırılganlığının insan gelişimi üzerinde önemli ve olumsuz etkilere sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyal uyumun insan gelişimi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu ve yasal meşruiyetin bu ilişkiye kısmen aracılık ettiği ortaya koyulmuştur.

Mazorodze (2021), 2009 ve 2018 yılları arasında 13 Sahra altı ülkesinde devlet kırılganlığının döviz kuru sapmalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini GMM yöntemiyle analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, döviz kuru sapmalarının devlet kırılganlığı ile ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde negatif bir etki bıraktığını göstermektedir.

Adedeji ve Adeneyi (2023), Nijerya'da 2011 ve 2015 yılları arasını kapsayan dönemde yıllık verileri kullanarak 36 eyalet ve Federal Başkent Bölgesi'nde (FCT) kırılğanlığın büyüme ve yoksulluk üzerindeki etkisini havuzlanmış OLS, FE, RE ve DGMM tahmin tekniklerini kullanarak incelemiştir. Elde edilen temel bulgular, büyük ölçüde kırılğanlığın büyümeyi azaltırken yoksulluğu artırdığına işaret etmektedir. Özünde, kırılğanlığın zaman içinde istikrarsız bir büyüme kaydetme eğilimine sürüklediği tespit edilmiştir. Özellikle kırılğanlığı azaltacak politikalarının uygulanması önerilmiştir.

Sekunmade ve Özarslan Doğan (2023), 2006-2019 yıllarını kapsayan dönemde Sahra Altı Afrika ülkelerinde kırılğanlık endekslerinin ekonomik büyümesi üzerindeki etki düzeyini ele almışlardır. Söz konusu ilişkiyi ampirik olarak ele alan çalışmada FMOLS, MG, AMG ve CCEMG tahmincileri kullanılmıştır. Bulgular, yalnızca dış müdahale endekslerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini ekonomik gerilemenin, ekonomik eşitsizliğin ve insan ve beyin göçünün ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Agu (2024), Sahra Altı Afrika ülkelerinden 2006-2019 dönemine ait panel verilerini kullanarak küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini kırılğanlığı dahil ederek analiz etmiştir. İki aşamalı GMM metodunun kullanıldığı çalışmada sonuçlar, küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı pozitif bir etkiye sahip olduğunu, devlet kırılğanlığının ise negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Küreselleşme-ekonomik büyüme bağlantısında bir düzenleyici olarak devlet kırılğanlığının rolünü incelerken, bulgular, devlet kırılğanlığının ve küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkileşimli etkisinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum devlet kırılğanlığının küreselleşmeyle etkileşime girerek küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini zayıflattığını göstermektedir. Karar vericilerin bölgeyle ilişkili sürekli istikrarsızlığı sona erdirmek için yeni bir yol haritası çizmesi, hukukun üstünlüğünü savunması biçiminde bir takım politika önermeleri sunulmuştur.

Barugahara ve Munyambonera (2024) çalışmalarında 43 Afrika ülkesi için 2000-2018 yılları arasındaki verileri kullanarak devlet kırılğanlığının ve doğal kaynakların DYY (doğrudan yabancı yatırım)-ekonomik büyüme bağlantısı üzerindeki ılımlaştırıcı etkisini Dinamik Sistem GMM yaklaşımını kullanarak ele almışlardır. Çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların devlet kırılğanlığı ve doğal kaynaklarla etkileşimi sonucunda Afrika'nın ekonomik büyümesine doğrudan veya dolaylı olarak bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Ancak, devlet kırılğanlık indeksindeki bir birimlik artışın Afrika'daki ekonomik büyümeyi yaklaşık %0,33 oranında azalttığı tespit edildiği çalışmada Afrika ülkelerinin istikrarlı ekonomiler kurmaları ve doğrudan yabancı yatırım akışlarından faydalanmak için kurumlarını geliştirmeleri önerilmiştir.

3. Veri Seti, metodoloji ve bulgular

3.1. Veri seti

Bu çalışmada, Kırılğan Sekizli olarak adlandırılan ülkelerde 2006-2022 dönemi yıllık verileri ile kırılğanlık (devlet kırılğanlığı), gayri safi sabit yatırım, doğrudan yabancı yatırım girişinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kâr amacı gütmeyen bir organizasyon olarak nitelendirilen The Fund for Peace (FFP) kuruluşu düzenli olarak 2006 yılından bu yana Kırılğan Ülkeler Endeksi (Fragile States Index) ilişkin verileri yayınlamaktadır. Bu nedenle çalışma en geniş veri aralığı ile yapılmaya çalışılmıştır.

Fiziki sermayeyi oluşturan sabit sermaye yatırımları ülkelerin ekonomik büyüme sürecindeki en önemli faktörlerden birisidir. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkeler, düşük tasarruf düzeyi nedeniyle yatırımların finansmanı için yurt dışı kaynak arayışına yönelmektedir. Bu bağlamda söz konusu ülkeler doğrudan yabancı yatırıma ihtiyaç duymaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde ülkelerin dış ticaret hacimleri ve ihracatları artabilmektedir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar uluslararası markalaşmalarına ve teknoloji transferlerine imkân sağlayabilmektedir (Acet ve Erkoçak, 2022, s. 146). Doğrudan yabancı yatırımların kurumsal kalite ile ülkelerin ekonomik büyüme süreçlerine katkı vermesi beklenmektedir. Bu faktörler ışığında Denklem 1'de sunulan model Hayat (2019), Adegboye vd. (2020), Wang vd. (2022), Barugahara ve Munyambonera (2024), Okoh (2024)'un çalışmalarında kurdukları modellerden esinlenerek geliştirilmiştir. Çalışmada analiz edilecek modelin matematiksel olarak gösterimi aşağıda gösterilmiştir:

$$\text{LnGDP}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LnFI}_{it} + \alpha_2 \text{LnGFC}_{it} + \alpha_3 \text{FDI}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklemden yer alan i terimi Kırılğan Sekizli ülkelerini; t , zaman boyutunu; ε , hata terimini ve $\alpha_0, \dots, \alpha_3$ parametre katsayılarını göstermektedir. Yarı logaritmik bir formda model oluşturulmuştur. Çalışmada analize konu olan değişkenlere ait bilgiler ve paneli oluşturan ülkeler sırasıyla Tablo 2’de ve Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2

Değişkenler ve tanımlayıcı bilgiler

Değişkenler	Kısaltma	Kaynak
Ekonomik Büyüme (kişi başına düşen reel GSYİH) (sabit 2015 US\$)	LnGDP	Dünya Bankası
Gayrisafi Sabit Yatırım (kişi başına düşen reel) (sabit 2015 US\$)	LnGFC	Dünya Bankası
Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi (% GSYİH)	FDI	Dünya Bankası
Kırılğanlık Endeksi	LnFI	Barış Fonu

Tablo 3

Çalışmada yer alan ülkeler

Arjantin	Brezilya	Şili	Hindistan
Endonezya	Rusya	Güney Afrika	Türkiye

Bu çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılacaktır. Ardından birim kök testi analizi yapılacaktır. Eşbütünlük testinden sonra bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etki derecesi belirlenecektir. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilecektir.

3.2. Yöntem ve bulgular

3.2.1. Yatay kesit bağımlılığı testi

Panel veri analiz metodu ile yapılan analizlerde ilk olarak yatay kesit bağımlılığı test edilir. Bu test ile herhangi bir ülkede meydana gelen şokun ya da krizin diğer ülkeleri aynı derecede etkileyip etkilemediği sınımlanmaktadır. Bununla birlikte eğer yatay kesit bağımlılığı durumu ortaya çıkarsa birinci nesil birim kök testleri yerine ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Breusch-Pagan (1980) CD_{LM1} , Pesaran (2004) CD_{LM2} , Pesaran (2004) CD ile Pesaran ve Yamagata (2008)’nin geliştirdiği testler yatay kesit bağımlılığının test edilmesi için literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Panelin kesit boyutunun (N) zaman boyutundan (T) küçük olması durumunda tercih edilen LM (Lagrange Multiplier) testi 1980 yılından Breusch ve Pagan tarafından geliştirilmiştir. Bu testin formülü aşağıda gösterilmiştir:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{P}_{ij}^2 \quad (2)$$

Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD ve CD_{LM} testi ise panelin kesit boyutunun zaman boyutuna eşit ya da panelin kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olması durumunda kullanılır. Söz konusu teste ilişkin denklem aşağıda sunulmuştur.

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{P}_{ij}^2 - 1) \quad (3)$$

Pesaran vd. (2008) tarafından LM_{adj} testinde ise LM ve CD_{LM} testlerinde olduğu gibi kesit ve zaman boyutunun karşılaştırılmasına gerek duyulmadan sapmasız sonuçlar üretmeye olanak sağlamaktadır.

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{v_{Tij}} \quad (4)$$

Yukarıda yer alan eşitlikte k regresör katsayısını temsil etmektedir. μ_{Tij} , $(T-k)\rho_{ij}^2$ 'nin ortalamasını, v_{Tij}^2 ise $(T-k)\rho_{ij}^2$ 'nin varyansını simgelemektedir. Yatay kesit bağımlılığı testlerine ilişkin hipotezler aşağıda sunulmuştur:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Tablo 4

Modelin yatay kesit bağımlılığı

Test	Panel	
	İstatistik	Olasılık
CD_{LM1} (Breusch,Pagan 1980)	34,596	0,182
CD_{LM2} (Pesaran 2004 CDlm)	0,881	0,189
CD (Pesaran 2004 CD)	2,412	0,008*
Bias-adjusted CD test (LM_{adj})	5,308	0,000*

Not: *. %1 anlamlılık düzeyinde kesitler arasında yatay kesit bağımlılığını ifade etmektedir.

Modele ait yatay kesit bağımlılığının sınındığı ve dört farklı testin kullanıldığı sonuçlar Tablo 4'te görülmektedir. Zaman boyutunun kesit boyutundan büyük olduğu (T:17, N:8) bu çalışmada hem CD hem de LM_{adj} testinden elde edilen bulgular %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Bu durum, modelde yatay kesit bağımlılığının varlığını ve Kırılğan sekizli ülkelerinin birinde meydana gelecek şok ya da krizin diğer ülkeleri de etkileyeceğini göstermektedir. Veri setini oluşturan seriler için yapılan yatay kesit bağımlılığı testinden elde edilen test sonuçları Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5

Değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı

Test	LnGDP		LnGFC		FDI		LnFI	
	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.
CD_{LM1} (Breusch, Pagan 1980)	84,356	0,000*	43,854	0,029**	68,351	0,000*	38,305	0,093***
CD_{LM2} (Pesaran 2004 CDlm)	7,531	0,000*	2,119	0,017**	5,392	0,000*	1,377	0,084***
CD (Pesaran 2004 CD)	-2,026	0,021**	-2,022	0,022**	-2,116	0,017**	-1,577	0,057***
Bias-adjusted CD test (LM_{adj})	-2,257	0,988	-0,413	0,660	-0,233	0,592	3,067	0,001*

Not: *, ** ve *** %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde kesitler arasında yatay kesit bağımlılığını ifade etmektedir.

Tablo 5'te değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı test sonuçları yer almaktadır. Elde edilen bulgular, her üç seri için H_0 hipotezinin %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. Bu durum seriler için yatay kesit bağımlılığının olduğuna işaret etmektedir.

3.2.2. Panel birim kök test ve sonuçlar

Pesaran (2007) tarafından geliştirilen “Yatay Kesit Genişletilmiş Dickey Fuller” serilerin birim kök içerip içermediklerini test etmektedir. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan bu testte ADF regresyonunun gecikmeli yatay kesit ortalamaları dikkate alınmaktadır. CADF test istatistiği değerleri hesaplandıktan sonra CIPS istatistik değerleri de aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$CIPS(N, T) = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) = \frac{\sum_{i=1}^N CADF_i}{N} \quad (5)$$

Yukarıdaki eşitlikte N kesit boyutunu, T zaman boyutunu ve $t_i(N, T)$ i^{th} kesit CADF istatistik değerini vermektedir, Bu teste ilişkin hipotezler aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır.

H_0 : Seride birim kök vardır.

H_1 : Seride birim kök yoktur.

Monte Carlo simülasyonları temel alınarak oluşturulan kritik değerler CIPS testleri için hesaplanan katsayılar ile karşılaştırılır. Analiz sonucunda elde edilen istatistik değerleri mutlak değer olarak kritik değerden büyük çıkarsa H_0 hipotezi kabul edilir ve serilerde birim kökün olduğu ortaya çıkar.

Tablo 6

CIPS birim kök test sonuçları

Değişkenler	Testin Formu	CIPS İstatistic	Kritik Değerler		
			%1	%5	%
LnGDP	Sabitli	-1,985	-2,60	-2,34	-2,21
	Sabitli ve Trendli	-2,177	-3,15	-2,88	-2,74
LnGFC	Sabitli	-1,924	-2,60	-2,34	-2,21
	Sabitli ve Trendli	-2,327	-3,15	-2,88	-2,74
FDI	Sabitli	-3,259*	-2,60	-2,34	-2,21
	Sabitli ve Trendli	-3,544*	-3,15	-2,88	-2,74
LnFI	Sabitli	-1,259	-2,60	-2,34	-2,21
	Sabitli ve Trendli	-2,442	-3,15	-2,88	-2,74
Δ LnGDP	Sabitli	-2,909*	-2,60	-2,34	-2,21
	Sabitli ve Trendli	-3,322*	-3,15	-2,88	-2,74
Δ LnGFC	Sabitli	-2,924*	-2,60	-2,34	-2,21
	Sabitli ve Trendli	-3,619*	-3,15	-2,88	-2,74
Δ FDI	Sabitli	-4,913*	-2,60	-2,34	-2,21
	Sabitli ve Trendli	-4,838*	-3,15	-2,88	-2,74
Δ LnFI	Sabitli	-3,144*	-2,60	-2,34	-2,21
	Sabitli ve Trendli	-3,154*	-3,15	-2,88	-2,74

Not: Δ fark operatörünü simgelemektedir. Gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. Kritik değerler Pesaran (2007) makalesinden alınmıştır. *, %1 seviyesinde H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 6 incelendiğinde LnGDP, LnGFC ve LnFI serilerinin test istatistik değerlerinin mutlak olarak kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Bu durum söz konusu serilerin düzeyde birim köke sahip olduğu göstermektedir. FDI değişkeninin düzeyde test istatistik değeri mutlak değer olarak kritik değerlerden büyüktür. Bu nedenle FDI değişkeni seviyede durağandır. LnGDP, LnGFC ve LnFI değişkenlerinin farkları alındıktan sonra seriler birinci farklarında %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmiştir.

3.2.3. Panel ARDL-PMG testi ve sonuçlar

Birim kök test sonuçları ele alınan değişkenlerden değişkenlerin düzeyde veya birinci farklarında durağanlaştığı (farklı durağanlıklara sahip olduğu), hiçbirinin 2 veya daha üst bir fark değerinde durağanlaşmadığını görülmektedir. Ayrıca bağımlı değişkenin I(1) seviyesinde durağan hale

geldiği görülmektedir. Bu durum yapılacak çalışmalarda ARDL analizinin tercih edilmesine zemin hazırlamaktadır (İşcan ve Demirel, 2021, s. 198; Pata, Kartal, Dam ve Kaya, 2023).

Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen Panel ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Ototoregresif Model) yöntemi, serilerin aynı dereceden durağan olma zorunluluğunu ortadan kaldırarak farklı derecelerde durağanlaşmış (I(0) ya da I(1)) seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin sınanmasına olanak sağlamaktadır. Bu test hem kısa hem de uzun dönemli ilişkiyi ayrı ayrı tahmin edebilmektedir. Panel ARDL modeli, küçük örneklemelerde bile uzun dönemli ilişkiyi yakalamak noktasında güçlü ve etkin bir metottur (Narayan ve Narayan, 2004, s. 102; Güngör, 2021, s. 200; Viera ve Silva, 2022, s. 227).

Pesaran vd. (1999) ARDL modeli temelinde MG (Mean Group) ve Pooled Mean Group) şeklinde iki tahminci geliştirmişlerdir. MG tahmincisinde ARDL spesifikasyonuna bir kısıt koyulmamaktadır. MG tahmincisinin belirgin eksikliği çeşitli parametrelerin paneldeki birimler arasında aynı olmaması kısıtıdır. Bu kısıt PMG tahmincisi ile giderilmiştir (Çoban, 2020:656). PMG tahmincisi, uzun dönem parametrelerin paneli oluşturan birimler arasında aynı olmaları kısıtını getirmektedir. Ancak hem sabitin hata varyanslarının hem de kısa dönem parametrelerinin birimler arasında farklılaşmasına izin vermesi bakımından avantaj sunmaktadır (Kundak ve Aktop, 2023, s. 458). Ayrıca heterojen modellerde değişkenler yatay kesit bağımlılığına sahipse bağımsız değişkenlerin katsayılarının kısa-uzun dönemli tahminleri PMG yöntemiyle elde edilebilir (Aktop, 2024, s. 464).

Panel veri analizi için oluşturulan denklemin ARDL şeklindeki ifadesi aşağıda verilmiştir:

$$\Delta \ln GDP_{it} = \beta_0 + \sum_{j=1}^p \beta_1 \Delta \ln GDP_{i,t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_2 \Delta \ln GFC_{i,t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_3 \Delta FDI_{i,t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_4 \Delta \ln FI_{i,t-j} + \alpha_1 \Delta \ln GDP_{i,t-1} + \alpha_2 \Delta \ln GFC_{i,t-1} + \alpha_3 \Delta FDI_{i,t-1} + \alpha_4 \Delta \ln FI_{i,t-1} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

Yukarıdaki denklemde β_0 sabit terimi, $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ kısa dönem parametrelerini, $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ terimleri ise uzun dönem parametrelerini belirlemektedir. Kısa dönem ilişkiyi gösteren Hata Düzeltme modeli ise şu şekildedir:

$$\Delta \ln GDP_{it} = \beta_0 + \sum_{j=1}^p \beta_{1i} \Delta \ln GDP_{i,t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{2i} \Delta \ln GFC_{i,t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{3i} \Delta FDI_{i,t-j} + \sum_{j=0}^p \beta_{4i} \Delta \ln FI_{i,t-j} + \lambda ECT_{t-1} + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

Hata düzeltme katsayısı λ , modelde meydana gelecek kısa dönemli sapmaların uzun vadeli denge değerine ne zaman geleceğini gösteren bir değerdir. Değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığından söz edebilmek için Hata düzeltme katsayısının hem negatif bir değere sahip olması hem de istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir.

Tablo 7.

Panel ARDL-PMG testi ve bulgular

Uzun Dönem Tahminleri	PMG Tahmincisi		
	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
LnGFC	0,828492	0,044586	0,000*
FDI	-0,015492	0,003222	0,000*
LnFI	-0,148418	0,079438	0,062***
Kısa Dönem Tahminleri	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
LnGFC	0,254981	0,027880	0,000*
FDI	0,004813	0,003381	0,1580
LnFI	0,032759	0,045171	0,4701
ECM	-0,188490	0,064051	0,0041*
Sabit	0,654449	0,222714	0,0042*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Tablo 7 incelendiğinde hata düzeltme katsayısının (-0,188490) negatif olduğu ve istatistiksel olarak da anlamlı olduğunu görülmektedir. Bu sonuç değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular uzun dönem katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı çıktığını göstermektedir. Gayrisafi sabit yatırım harcamalarındaki %1’lik bir artış, ekonomik büyümeyi yaklaşık %0,8 oranında artırmaktadır. Kırılganlık endeksindeki %1’lik bir artış Kırılgan Sekizli ülkelerde ekonomik büyümeyi yaklaşık %0,15 oranında azaltmaktadır. Yani kırılganlığın artması kırılgan sekizli ülkelerde söz konusu dönemde ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir. Doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi söz konusu dönemde negatiftir. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi daha önce yapılan bazı çalışmalarla paralellik göstermektedir. (Lensink ve Morrisey, 2006; Sarkar, 2007; Rahman, 2015). Benzer bir biçimde Yeboua (2021) çalışmasında kurumsal gelişmişlik düzeyinin belirli bir eşığın üzerinde olduğu ülkelerde DYY'nin ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini; eşığın altında kalan ülkelerde ise DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde ya negatif ya da sıfır etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir.

3.2.4. Panel nedensellik testi analizi ve sonuçlar

Emirmahmutoglu ve Kose (2011) tarafından geliştirilen nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü belirlenmeye çalışılmıştır. Bu test, Toda Yamamoto (1995) nedensellik testi üzerine kurulmuştur. Heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığını dikkate almasının yanı sıra bu testte serilerin aynı dereceden durağan olma şartına ihtiyaç duyulmamaktadır. Ayrıca, herhangi bir ön teste gereksinim duyulmadığı için literatürde sıklıkla tercih edilmektedir. “Nedensellik yoktur” biçimindeki sıfır hipotez, her bir birim için kurulan alternatif hipoteze karşı test edilerek nedenselliğin yönü tayin edilir.

Tablo 8.

Emirmahmutoglu ve Köse panel nedensellik testi sonuçları

Sıfır Hipotezi	Fisher Test İstatistiği	Olasılık Değeri
$\Delta \text{LnGDP} \rightarrow \Delta \text{LnFI}$	28,936	0,024**
$\Delta \text{LnFI} \rightarrow \Delta \text{LnGDP}$	59,427	0,000*
$\Delta \text{LnGDP} \rightarrow \Delta \text{LnGFC}$	12,523	0,707
$\Delta \text{LnGFC} \rightarrow \Delta \text{GGDP}$	9,459	0,893
$\Delta \text{LnGFC} \rightarrow \Delta \text{LnFI}$	24,456	0,080***
$\Delta \text{LnFI} \rightarrow \Delta \text{LnGFC}$	23,991	0,090***
$\Delta \text{FDI} \rightarrow \Delta \text{LnGDP}$	19,088	0,264
$\Delta \text{LnGDP} \rightarrow \Delta \text{FDI}$	56,297	0,000*
$\Delta \text{FDI} \rightarrow \Delta \text{LnGFC}$	14,610	0,553
$\Delta \text{LnGFC} \rightarrow \Delta \text{FDI}$	15,941	0,457
$\Delta \text{FDI} \rightarrow \Delta \text{LnFI}$	19,026	0,267
$\Delta \text{LnFI} \rightarrow \Delta \text{FDI}$	18,846	0,299

Not: \rightarrow simgesi nedenselliğin yönünü; *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Nedensellik testinden elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır:

- Kırılganlık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
- Kırılganlık ile gayri safi sabit yatırım arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
- Son olarak, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırım girişlerine tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

4. Sonuç

Bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin reel olarak artışını ifade eden ekonomik büyüme aynı zamanda kişi başına düşen reel gelirin artışına işaret eder. Reel gelir artışı sayesinde insanların yaşam standartlarında belirgin iyileşmeler sağlanmaktadır. İyi bir beslenme şartlarına, etkin bir sağlık sistemine ve güçlü bir ekonomik ortama ulaşmayı daha hızlı sağlayan gelir artışı, gelir düzeyi ne olursa bütün ülkeler tarafından amaçlanan en önemli iktisadi hedeflerden biridir. Neoklasik teori ile başlayan anlayışta iktisadi büyümenin merkezine piyasaların rekabet edebilirliği yerleştirilmiştir. Bu bağlamda ekonomik büyüme emek, sermaye ve teknolojik gelişmeler gibi etmenlerin etrafında inceleme alanına tabi tutulmuş politik istikrar, yönetim, demokrasi, ekonomik özgürlükler, hukuk vb. gibi kurumsal yapıların/kurumların (formel ya da informal) ekonomik büyümeye etki derecesi göz ardı edilmiştir. Kurumları dikkate almadan ekonomik büyümenin dinamiklerini açıklama çabalarının etkin bir sonuç vermediği ilerleyen yıllarda yapılan ampirik çalışmalar desteklenmiştir. Bu bağlamda kurumlar kapsamında değerlendirilebilecek göstergelerden biri de bir ülkenin sahip olduğu ekonomik, politik ve sosyal durumuna ilişkin bilgi veren kırılma/kırılma/devlet kırılma/kırılmasıdır.

Yapılan çalışmada 2006-2022 dönemi için Kırılma Sekizli ülkelerde devlet kırılmasının, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi yatırım değişkenleri (gayri safi sabit yatırım ve doğrudan yabancı yatırım) ile ampirik olarak analiz edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı nedeniyle değişkenlerin durağanlık sınaması ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF birim kök testi ile yapılmıştır. Değişkenler farklı derecelerde (I [0] ve [1]) durağanlaştığından Panel ARDL-PMG testi tercih edilmiştir. Testten elde edilen bulgular, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu, gayri safi sabit yatırım artışlarının ekonomik büyümeyi artırdığını, kırılma ve doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ise ekonomik büyümeyi azalttığını göstermektedir. Emirmahmutoğlu ve Köse Nedensellik analizi sonuçları ise kırılma ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü; kırılma ve gayri safi sabit yatırım arasında çift yönlü; ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırım girişlerine tek yönlü nedensellik ilişkisine işaret etmektedir.

Çalışmadan elde edilen kırılma ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisi yakın zamanda yapılan sınırlı çalışmalarla (Fowowe ve Folarin, 2019; Seyoum, 2021; Adedeji ve Adeneyi, 2023; Sekunmade ve Özarlan Doğan, 2023; Agu, 2024; Barugahara ve Munyambonera, 2024) benzerlik göstermektedir. Çalışmaya konu olan Arjantin, Brezilya, Şili, Endonezya, Hindistan, Rusya, Güney Afrika ve Türkiye'nin kırılma statüsünde değerlendirilmesinin nedeni yalnızca makro ekonomik göstergelerin istikrarlı olmaması değildir. Bu ülkelerde ekonomik yapının yanı sıra sosyal ve siyasi yapının kompozisyonu da önem arz etmektedir. Politik istikrarın ve etkin yönetim anlayışının istenilen düzeyde egemen olmadığı başka bir ifade ile devlet kırılmasının yüksek seviyede olduğu ülkelerde iktisadi aktörlerin güven kaybı yaşaması olumsuz iktisadi sonuçlar yaratabilir. Tüketim ve yatırım taleplerinin ertelenmesi özel sektörün yeterince gelişmemesine ve dolayısıyla eksik istihdamın meydana gelmesine neden olur. Bu durum ekonominin dar bir tabana hapsolünmesine, kamunun yeterince gelir elde edememesine sebebiyet verir. Düşük kamu geliri aynı zamanda devletin güvenlik, adalet, savunma, kamu hizmeti ve altyapı gibi temel fonksiyonları yerine getirememesine neden olur. Bu döngü ekonomik, siyasal ve en önemli toplumsal çözümlere zemin hazırlar. Çalışmada ortaya çıkan nedensellik analizine ait bulgular bu iddiaları güçlü kılmaktadır.

Ekonomik göstergelerdeki bozulmalar devlet kırılmasını doğrudan etkilemektedir. Bir ülkenin ekonomik olarak gerilemesi devlet kırılmasını arttırmaktadır. Ekonomik gelişmenin tabana yayılmaması durumu ekonomik istikrarsızlığı olumsuz manada derinleştirilebilir. Bu bağlamda ekonomik büyümenin refah göstergesi açısından tek başına anlam taşımadığı açıktır. Bu nedenle bu ülkelerde adil bir gelir dağılımı sağlamak en az iktisadi büyüme kadar önemlidir. Nitekim yeterli düzeyde bir gelire sahip olmamanın yanı sıra gelir eşitsizliğinin de insan ve beyin göçüne neden olması söz konusu ülkelerde beşerî sermaye birikiminin engelleyecektir. Güçlü bir beşerî sermaye oluşturmak yılları alan bir sürecin parçasıdır. Bu sebeple fiziki ve finansal kaynaklara göre daha kısıtlı olan ve birikimli bir sürecin parçası olan insan kaynağını korumak ve yeterli bir gelir düzeyi ile donatmak politika yapıcılar tarafından dikkate alınmalıdır.

Sürdürülebilir bir iktisadi büyüme sağlamak, istihdamı arttırmak, enflasyonu kontrol altına almak, orta gelir tuzağını aşmak, dış finansmana erişim sağlamak ve istikrarlı bir para birimi oluşturmak Kırılgan Sekizli ülkelerinin kırılganlık eşiğini atlamalarına ve gelişmiş ülkelere yakınsamalarına zemin hazırlayacak hedeflerdir. Bu hedeflere ulaşmak noktasında güçlü kurumsal yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönüyle, söz konusu ülkeler politik anlamıyla kurumların hâkim olduğu, güvenliğin sağlandığı, insan haklarının ve hukukun üstün kılındığı, kamu kaynaklarının daha geniş bir tabana yayıldığı ortamı güçlendirmelidirler.

Yazar beyanı

Araştırma ve yayın etiği beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik kurul onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar katkıları

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar çatışması

Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek beyanı

Bu çalışma için herhangi bir destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Acemoglu, D. (2009). *Introduction to modern economic growth*. New Jersey: Princeton University Press,
- Acet, H., ve Erkoçak, H. E. (2022). Fiziki, beşerî ve doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye etkisi: G20 ülkeleri üzerine bir uygulama (panel veri analizi). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 141-155. Doi: <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1059290>
- Adedeji, A. A., ve Adeniyi, O. (2023). Effect of fragility on growth and poverty in Nigeria: a disaggregate state-level analysis. *The Journal of Developing Areas*, 57(1), 69-86. Doi: <https://doi.org/10.1353/jda.2023.0004>
- Adegboye, F. B., Osabohien, R., Olokoyo, F. O., Matthew, O., & Adediran, O. (2020). Institutional quality, foreign direct investment, and economic development in Sub-Saharan Africa. *Humanities and Social Sciences Communications*, 7(1), 1-9. Doi: <https://doi.org/10.1057/s41599-020-0529-x>
- Agu, C. (2024). Moderating effect of state fragility on the globalisation: economic growth nexus in Sub-saharan Africa. *Journal of Academic Research in Economics*, 16(2), 239-264. Erişim adresi: http://www.jare-sh.com/downloads/jul_2024/agu.pdf
- Aktop, V. S. (2024). Üst-orta ve yüksek gelir grubundaki ülkelerde dış ticaret-gelir eşitsizliği ilişkisi: panel Ardl analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 455-472. Doi: <https://doi.org/10.18037/ausbd.1407388>
- Armstrong, H. W. ve Read, R. (2002). The phantom of liberty? economic growth and the vulnerability of small states. *Journal Of International Development*, 14(4), 435-458. Doi: <https://doi.org/10.1002/jid.886>
- Barugahara, F., ve Munyambonera, E. (2024). Economic growth and foreign direct investment in Africa: the mediating role of state fragility and natural resources. *Kabale University Interdisciplinary Research Journal*, 2(3), 4-18. Erişim Adresi: <http://196.43.162.73/index.php/1/article/view/135/71>
- Batuo, M., Mlambo, K., ve Asongu, S. (2018). Linkages between financial development, financial instability, financial liberalisation and economic growth in Africa. *Research in International Business and Finance*, 45, 168-179. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2017.07.148>
- Baumol, W. J., & Blinder, A. S. (2004). *Economics: principles and policy*. Boston, US: Cengage Learning.
- Baylan, M. (2020). Makroekonomik kırılganlık ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi: Çin örneği. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(4), 697-712. Doi: <https://doi.org/10.24988/ije.202035403>

- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. Doi: <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Chuku, C., ve Onye, K. (2019). Macroeconomic consequences of state fragility in sub-Saharan Africa. *Review of Development Economics*, 23(3), 1101-1140. Doi: <https://doi.org/10.1111/rode.12570>
- Cordina, G. (2004). Economic vulnerability and economic growth: some results from a neo-classical growth modelling approach. *Journal of Economic Development*, 29(2), 21-39. Erişim adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/6294615.pdf>
- Çoban, M. N. (2020). Romer hipotezi kapsamında ticari dışa açıklık ve enflasyon ilişkisi: next 11 ülkeleri için panel Ardl analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 651-660. Doi: <https://doi.org/10.36362/gumus.647844>
- Davies, G. (2014). *The EM's 'fragile 8' must save themselves*. Erişim, 16 Ağustos 2024, <https://www.ft.com/content/5a31c17e-0cb6-327b-b096-e500a65b1932>
- Duman, Y. K. (2023). Türkiye'de makroekonomik kırılganlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: genişletilmiş Ardl uygulaması. *Sakarya Journal of Economics/Sakarya İktisat Dergisi*, 12(4),479-498.
- Easterly, W., ve Levine, R. (1997). Africa's growth tragedy: policies and ethnic divisions. *The Quarterly Journal of Economics*. 112(4), 1203- 1250. Doi: <https://doi.org/10.1162/003355300555466>
- Eğilmez, M. (2015). Kırılgan ekonomilerin en kırılganları. Erişim, 1 Ağustos 2024, <https://www.mahfiiegilmez.com/2015/09/krlgan-ekonomilerin-en-krlganlar.html>
- Emirmahmutoglu, F., ve Kose, N. (2011). Testing for Granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.10.018>
- Ferreira, I.A. (2017). Measuring state fragility: a review of the theoretical groundings of existing approaches. *Third World Quarterly*, 38(6), 1291–1309. Doi: <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1257907>
- Ferreira, I. A. (2018). An empirical analysis of state fragility and growth: The impact of state ineffectiveness and political violence (No. 2018/29). *WIDER Working Paper*.
- Fowowe, B., ve Folarin, E. O. (2019). The effects of fragility and financial inequalities on inclusive growth in African countries. *Review of Development Economics*, 23(3), 1141-1176. Doi: <https://doi.org/10.1111/rode.12594>
- FSI (2023). Fragile States Index annual report 2023. Erişim, 1 Ağustos 2024, <https://fragilestatesindex.org/2023/06/14/fragile-states-index-2023-annual-report/>
- Gounder, R., ve Saha, S. (2007). *Economic volatility, economic vulnerability and foreign aid: empirical results for the South Pacific island nations* (Discussion Paper No. 0702). Department of Applied and International Economics, New Zealand: Massey University.
- Güngör, B. (2021). Post-Sosyalist ülkelerde pro-demokratik dönüşüm ve ekonomik kalkınma: panel Ardl yaklaşımı. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 188-206. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/aeuiibfd/issue/67403/932577>
- Hagan, E., ve Amoah, A. (2020). Foreign direct investment and economic growth nexus in Africa: New evidence from the new financial fragility measure. *African Journal of Economic and Management Studies*, 11(1), 1-17. Doi: <https://doi.org/10.1108/AJEMS-05-2019-0180>
- Hayat, A. (2017). Foreign direct investments, institutional framework and economic growth, *IES Working Paper*, No. 09/2017, Charles University in Prague, Institute of Economic Studies (IES), Prague
- Hoeffler, A. (2019). Fragility and development in Africa: an introduction. *Review of Development Economics*, 23(3), 1067-1072. Doi: <https://doi.org/10.1111/rode.12616>
- İşcan, İ. H., ve Demirel, T. (2021). Göçün gelişmiş ülkelerde büyüme ve istihdam piyasası üzerine etkileri: bir panel Ardl analizi. *EKOIST Journal of Econometrics and Statistics*, (35), 181-203. Doi: <https://doi.org/10.26650/ekoist.2021.35.1014765>
- Jimborean, R. (2018). What drives non-financial sector borrowing in emerging market economies? *Economie et Statistique /Economics and Statistics*, 503-504, 143–161. Doi: <https://doi.org/10.24187/ecostat.2018.503d.1962>
- Jung, J. (2020). Institutional quality, FDI, and productivity: a theoretical analysis. *Sustainability*, 12(17), 7057. Doi: <https://doi.org/10.3390/su12177057>

- Kara, M. E. (2021). *Devlet inşasında güç kullanımı korunu: akıllı güç ve Kosova örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kılınc, E. C. (2021). Yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik kırılganlık-ekonomik kalkınma ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (69), 20-38. Doi: <https://doi.org/10.51290/dpusbe.837520>
- Knack, S., ve Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & politics*, 7(3), 207-227. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x>
- Kundak, S., ve Aktop, V. S. (2023). Yüksek teknoloji ürünü ihracatının ekonomik büyümeye etkisi: seçilmiş OECD ülkelerinde panel veri analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 19(3), 445-470. Doi: <https://doi.org/10.17130/ijmeb.1226938>
- Laniran, T. J. (2018). *Impact of state fragility on capital flows and economic growth in Nigeria* (Doctoral dissertation). University of Bradford, UK.
- Lensink, R., ve Morrissey, O. (2006). Foreign direct investment: flows, volatility, and the impact on growth. *Review of International Economics*, 14(3), 478-493.
- Loayza, N. V., ve Ranciere, R. (2006). Financial development, financial fragility, and growth. *Journal of Money, Credit and Banking*, 1051-1076. Doi: <https://dx.doi.org/10.1353/mcb.2006.0060>
- LSE-Oxford Commission on State Fragility, Growth and Development. (2018). *Escaping the fragility trap*. LSE and Oxford University. Erişim, 1 Ağustos 2024, <https://www.theigc.org/research-themes/state/fragility-commission/>
- Mazorodze, B. T. (2021). Exchange rate misalignment, state fragility, and economic growth in sub-Saharan Africa. *Cogent Economics & Finance*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/23322039.2021.1898113>
- Misati, R. N., ve Nyamongo, E. M. (2012). Financial liberalization, financial fragility and economic growth in Sub-Saharan Africa. *Journal of Financial Stability*, 8(3), 150-160. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2011.02.001>
- Moallemi, M. (2018). The effect of economic vulnerability on the development of MENA countries. *Economic Growth and Development Research*, 9(33), 141-156. Doi: <https://doi.org/10.30473/egdr.2018.5075>
- Mobarak, A. ve Karshenasan, A. (2012). The impact of institutional quality on relation between resource abundance and economic growth. *Iranian Economic Review*, 16(32), 95-110. Doi: <https://doi.org/10.22059/ier.2012.32740>
- Narayan, S. ve Narayan, PK. (2004). Determinants of demand for Fiji's exports: an empirical investigation. *Dev Econ*, 42(1):95-112. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1746-1049.2004.tb01017.x>
- Nawaz, S., Iqbal ve N., Khan, M. (2014). The impact of institutional quality on economic growth: panel evidence. *The Pakistan Development Review*, 55(1), 15-31. Erişim adresi: <http://www.pide.org.pk/pdf/PDR/2014/Volume1/15-31.pdf>
- North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. *Cambridge University*.
- North, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1): 97-112. Doi: <https://doi.org/10.1257/jep.5.1.97>
- North, D. C. (1994). Economic performance through time. *The American Economic Review*, 84(3), 359-368.
- Okoh, J. O. (2024). Institutional quality, foreign direct investment and sustainable economic growth in emerging African economies. *International Journal of Developing and Emerging Economies*, 12(11), 41-66. Doi: <https://doi.org/10.37745/ijdee.13/vol12n14166>
- Sekunmade, J.O. ve Doğan, B. Ö. (2023). Revisiting the impact of fragility on economic growth: New insights from Sub-Saharan Africa. *Hacettepe University Journal of Economics & Administrative Sciences/Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(4), 700-714. Doi: <https://doi.org/10.17065/huniibf.1243397>
- Pata, U. K., Kartal, M. T., Dam, M. M., & Kaya, F. (2023). Navigating the impact of renewable energy, trade openness, income, and globalization on load capacity factor: the case of Latin American and Caribbean (LAC) countries. *International Journal of Energy Research*, 2023(1), 6828781. Doi: <https://doi.org/10.1155/2023/6828781>

- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. Doi: <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H., Shin, Y. and Smith, R. J. (1999), Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94, 621-634. Doi: <https://doi.org/10.1080/01621459.1999.10474156>
- Pesaran, M. H., Ullah, A., ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>
- Pesaran, M.H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics* No. 0435, Faculty of Economics, University of Cambridge. Doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.572504>
- Rahman, A. (2015). Impact of foreign direct investment on economic growth: Empirical evidence from Bangladesh. *International Journal of Economics and Finance*, 7(2), 178-185.
- Saba, C. S. ve Ngepah, N. (2019). A cross-regional analysis of military expenditure, state fragility and economic growth in Africa. *Quality & Quantity*, 53(6), 2885-2915. Doi: <https://doi.org/10.1007/s11135-019-00905-6>
- Sarkar, P. (2007). Does foreign direct investment promote growth? Panel data and time series evidence from less developed countries. *MPRA Paper*, (5176), 1970-2002.
- Sekhar, C. S. C. (2010). Fragile states: the role of social, political, and economic factors. *Journal of Developing Societies*, 26(3), 263-293. Doi: <https://doi.org/10.1177/0169796X1002600301>
- Sengupta, J. (2011). *Understanding economic growth: Modern theory and experience*. Springer Science & Business Media.
- Seyoum, B. (2021). State fragility and human development: a study with special emphasis on social cohesion. *International Journal of Social Economics*, 48(1), 39-61. Doi: https://doi.org/10.1007/978-3-031-44776-1_1
- Seyoum, B., ve Camargo, A. (2021). State fragility and foreign direct investment: the mediating roles of human flight and economic decline. *Thunderbird International Business Review*, 63(2), 159-174. Doi: <https://doi.org/10.1002/tie.22135>
- Siddique, H., Nawaz, A., Majeed, M. (2016). The impact of institutional governance on economic growth: a panel data analysis. *Bulletin of Business and Economics*, 5(4), 210-219. Doi: <https://doi.org/10.1002/tie.22135>
- Snowdon, B. ve Vane, H. (2005). *Modern macroeconomics its origins, development and current state*. Cornwall: Edward Elgar Publishing.
- Şimşek, N., Hazar, A. ve Babuşçu, Ş. (2019). Türkiye'nin finansal kırılganlığına etki eden makro ekonomik faktörler. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 1(1-2), 48-74. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/jefr/issue/65935/1029312>
- Toda, H. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Econometrica*, 66(1-2), 225-250.
- United Nations (2023). *Times of crisis, times of change: science for accelerating transformations to sustainable development*. Erişim, 15 Ağustos 2024, https://sdgs.un.org/sites/default/files/2023-09/FINAL%20GSDR%202023-Digital%20-110923_1.pdf
- Ünsal, E. (2007). *İktisadi büyüme*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Vieira, F. V. ve da Silva, C. G. (2022). The role of international reserves on real exchange rate: a panel data analysis. *Economia Aplicada*, 26(2), 221-238. Doi: <https://doi.org/10.11606/1980-5330/ea180445>
- Wandeda, D. O., Masai, W. ve Nyandemo, S. M. (2021). Institutional quality and economic growth: evidence from Sub-Saharan Africa countries. *African Journal of Economic Review*, 9(4), 106-125. Doi: <https://doi.org/10.22004/ag.econ.315816>
- Wang, M. L., Sarkodie Ntim, V., Yang, J., Zheng, Q., & Geng, L. (2022). Effect of institutional quality and foreign direct investment on economic growth and environmental quality: Evidence from African countries. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 35(1), 4065-4091.

- World Bank (2011). *Conflict, security, and development*. Erişim, 1 Ağustos 2024, <https://documents.worldbank.org/en/publication/documentsreports/documentdetail/806531468161369474/world-development-report-2011-conflict-security-and-development-overview>
- Yeboua, K. (2020). Foreign direct investment and economic growth in Africa: new empirical approach on the role of institutional development. *Journal of African Business*, 22(3), 361–378. Doi: <https://doi.org/10.1080/15228916.2020.1770040>

Türkiye’de enflasyonun kalıcılığı ve uzun dönem hafıza

Ömer Tanju Durusoy*

*Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Yenimahalle, Ankara, 06500 Türkiye. E-posta: omer.durusoy@hbv.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1299-5600>

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 22.12.2024
Kabul: 14.02.2025
Çevrim içi kullanım
tarihi: 28.02.2025
Makale Türü: Araştırma
makalesi

Anahtar Kelimeler:
enflasyon, kalıcılık,
ARFIMA, FIGARCH,
APARCH

ÖZ

Bu makalede, 1955-2024 yılları arasındaki üç aylık Tüketici Fiyat Endeksi verilerinden elde edilmiş enflasyon serisi kullanarak Türkiye’de enflasyonun kalıcılığını incelenmektedir. Türkiye’deki enflasyon tecrübesinin bünyesinde atalet barındırdığı ve dolayısıyla enflasyon serisinde gözlenebilecek bir kalıcılığın mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bunun mümkün olup olmadığı ARFIMA, FIGARCH ve APARCH modelleri kullanılarak tahmin edilmektedir. Başka bir ifadeyle enflasyonda ataletin var olup olmadığı var ise bunun büyüklüğü analiz edilmiştir. Tahmin sonuçları enflasyon serisinde anlamlı bir kalıcılığın olmadığını göstermektedir. Ayrıca, APARCH modelinden elde edilen bulgular pozitif şoklara nazaran negatif şokların enflasyon belirsizliği üzerinde daha kalıcı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak enflasyon serisi üzerinde şokların etkisi uzun süreli değildir. Diğer bir ifade ile düşük miktarda enflasyon belirsizliği ile sonuçlanan hızlı sönümlenme karşımıza çıkmaktadır.

Persistence of inflation and long term memory in Turkey

ARTICLE INFO

Received: 22.12.2024
Accepted: 14.02.2025
Available online: 28.02.2025
Article type: Research
article

Keywords:
Inflation, Persistence,
ARFIMA, FIGARCH,
APARCH

ABSTRACT

This article examines the persistence of inflation in Turkey using an inflation series derived from quarterly Consumer Price Index data between 1955 and 2024. It is thought that Turkey’s inflation experience inherently contains inertia, and therefore, persistence in the inflation series might be possible. Whether this is possible or not is estimated using ARFIMA, FIGARCH, and APARCH models. In other words, the existence of inertia in inflation and, if it exists, its magnitude are analyzed. The estimation results indicate that there is no significant persistence in the inflation series. Additionally, findings from the APARCH model show that negative shocks have a more lasting impact on inflation uncertainty compared to positive shocks. However, the effects of shocks on the inflation series are not long-term. In other words, rapid dissipation resulting in low levels of inflation uncertainty is observed.

1.Giriş

Birçok ülke, uzun süreli enflasyon dönemleri yaşamıştır. Bu ülkelerdeki enflasyon süreçlerinin, kendi enflasyon deneyimleri tarafından belirlendiği ve yeni şoklar olmadığında enflasyonun kendini yeniden ürettiği ileri sürülmektedir. Bu durum, enflasyon oranlarının zaman serilerinin oldukça kalıcı olduğu anlamına gelir. Türkiye, 1970'lerin sonlarından bu yana uzun süreli yüksek enflasyon deneyimi yaşayan ülkeler arasında en tipik örneklerden biridir. Kronik enflasyon, Türk ekonomisinin temel özelliklerinden biridir. Enflasyon sürecinde atalet varsa, enflasyon oranlarının zaman serileri güçlü bir kalıcılığa sahip olmalıdır. Kalıcılık, enflasyonun önemli bir istatistiksel özelliğini ifade eder; enflasyon oranının cari değeri, geçmiş tarihinden güçlü bir şekilde etkilenir. Başlıca soru şudur: Tek seferlik enflasyon şokları uzun vadeli kalıcılığa yol açar mı? Uzun hafızalı modeller, oldukça kalıcı zaman serisi verilerini somutlaştırmak için yaygın olarak kullanılır. Bu makalede, Türk ekonomisinin tüketici fiyat endeksi (TÜFE) tabanlı enflasyon serisini kullanarak enflasyon serisindeki kalıcılık incelenmiştir.

Enflasyon oranlarının kalıcılığına ilişkin yapılan araştırmalar, genellikle iki temel yaklaşım çerçevesinde incelenmektedir. İlk yaklaşım, enflasyon oranlarında birim köklerinin varlığını test eden yöntemlere dayanır. Bu çalışmalarda, enflasyon serilerinin durağan olup olmadığı analiz edilmektedir. Örneğin, Ball ve Cecchetti (1990), Barsky (1987) ve MacDonald ve Murphy (1989), enflasyon oranlarında birim köklerinin bulunduğunu destekleyen bulgular elde etmişlerdir. Diğer yandan, Rose (1988), enflasyon oranlarında birim köklerinin varlığına karşı çıkan sonuçlar ortaya koymuştur. (Balcılar, 2004, s.26).

Enflasyon oranlarındaki kalıcılık ile ilgili ikinci grup çalışmalar ise, enflasyon oranlarındaki kalıcılığın gücünü incelemek için uzun hafızalı modeller kullanmışlardır. Uzun hafıza, şokların uzun süreli bir etkiye sahip olduğunu, ancak altta yatan sürecin ortalamaya döndüğünü ima eder. Uzun hafıza, sadece durağan olmayan süreçlerin değil, aynı zamanda sabit süreçlerin de bir özelliği olabilir. Uzun hafıza, kesirli bütünleşik bir model olan I(d) ile yakalanabilir.

Baillie vd. (1996), G7 ülkelerinin enflasyon oranlarında uzun hafızayı test etmek için otoregresif kesirli bütünleşik hareketli ortalama (ARFIMA) modellerini kullanmışlar ve bunu destekleyen önemli kanıtlar bulduklarını iddia etmişlerdir. Delgado ve Robinson (1994), İspanyol enflasyon oranında uzun hafızaya dair önemli kanıtlar bulmuşlardır. Daha yakın zamanda, Baum vd. (1999), sanayi ülkelerinin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin CPI ve WPI tabanlı enflasyon oranlarında uzun hafızaya dair önemli kanıtlar bulmuşlardır (Balcılar, 2004, s. 26).

Son araştırmalar, enflasyonun yapısal kalıcılığının optimal para politikalarının belirlenmesinde kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Enflasyonun doğası ve yapısal ataleti, para politikalarının etkinliğini doğrudan etkilemektedir. Örneğin, Rudebusch (2002), nominal gelir hedeflemesinin etkinliğinin enflasyonun kalıcılığıyla ters orantılı olduğunu ortaya koymuştur. Walsh (2004), enflasyon kalıcılığı arttıkça fiyat düzeyi hedeflemesinin performansının düştüğünü belirtmiştir. Levin ve Williams (2003) ise, düşük enflasyon kalıcılığına göre tasarlanan bir politikanın, yüksek enflasyon ataleti olan bir ekonomide ciddi olumsuz sonuçlara yol açabileceğini göstermiştir (Amano, 2007, s. 26).

Yapısal enflasyonun kalıcılığı üzerine geniş bir literatür olmasına rağmen, enflasyon sürecindeki rolü hakkında net bir fikir birliği yoktur. Cogely ve Sargent (2001), ABD'de enflasyonun kalıcılığının 1970'lerin başında arttığını ve 1980'lerin başından 2000'e kadar kademeli olarak azaldığını bulmuşlardır. Pivetta ve Reis (2007) ise enflasyonun ABD'deki kalıcılığının 1965'ten bu yana değişmediğini belirtmektedir. Willis (2004), son yirmi yılda ekonomideki yapısal değişikliklerin enflasyonun kalıcılığını ve belirsizliğini azalttığını öne sürmektedir. Fuhrer (2005), yapısal kalıcılığın genel enflasyon dinamiklerini yönlendiren önemli bir faktör olduğunu savunmaktadır. Marques (2004), enflasyon ortalamasının kalıcılığı tanımlamada ve ölçmede önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Altissimo vd. (2006) ise enflasyonun kalıcılığının, enflasyonu uzun vadeli dengesinden uzaklaştıran bir şokun ardından yavaş yavaş uzun vadeli değerine yaklaşma eğilimi olduğunu ifade etmektedir.

Pelipas (2012), enflasyonun kalıcılığını ölçmek için iki temel yaklaşım olduğunu belirtir. İlk yaklaşım, tek değişkenli otoregresyon modellerine dayanır ve otoregresif katsayıların toplamı enflasyon kalıcılığının bir ölçüsü olarak kabul edilir. İkinci yaklaşım ise, şokların enflasyon dinamiklerini açıklayan nedensel değişkenlerden geldiği yapısal çok değişkenli modellere dayanır. Marques ve Dias

(2010), enflasyon kalıcılığının uzun vadeli enflasyon düzeyine bağlı olduğunu ve tahminlerin belirlenen ortalama enflasyon seviyesine duyarlı olduğunu vurgular. Sabit bir ortalama varsayımı en yüksek kalıcılığı, zamanla değişen ortalama ise daha düşük kalıcılığı gösterir.

Enflasyon kalıcılığının derecesini doğru ölçmek için, ekonometri teknikleri kullanılarak enflasyon dinamiklerindeki yapısal kırılmaların belirlenmesi gerekmektedir. Farklı kırılma testi yöntemleri, farklı kırılma tarihleri ve sayıları verebilir. Castle vd. (2012), genelden özele yaklaşma ve etki göstergesi doygunluğuna dayanan model seçim prosedüründe birden fazla kırılmanın dikkate alındığını belirtmektedir. Monte Carlo simülasyonları kullanılarak, dürtü göstergesi doygunluk tekniği ile 100 gözlemde 20'ye kadar kayma tespit edilebilmiştir.

Duran ve Dindaroğlu (2021), Türkiye'de bölgesel enflasyon kalıcılığını incelemiş ve enflasyon kalıcılığının coğrafi olarak mekansal bir şekilde dağıldığını bulmuşlardır. Büyük firmaların varlığı ve tarımsal üretim payının artması kalıcılığı azaltırken, sanayi üretim payı ve ticaret hacminin artması kalıcılığı artırmaktadır. Erer (2023) ise, 1999-2021 döneminde OECD ülkelerinde enflasyon kalıcılığını incelemiş ve kriz dönemlerinde enflasyon kalıcılığının arttığını, COVID-19 pandemisi sırasında zirveye ulaştığını tespit etmiştir.

Bazı ülkeler uzun süreli enflasyon dönemleri yaşamıştır. Bu ülkelerde enflasyonist süreçlerin, geçmiş enflasyon deneyimlerinden etkilendiği ve yeni şoklar olmadığında enflasyonun kendini tekrar ettiği belirtilmektedir. Bu durum, enflasyon oranlarının zaman serilerinde oldukça kalıcı olduğunu göstermektedir. Türkiye, 1970'lerin sonlarından itibaren uzun süreli yüksek enflasyon deneyimiyle bu ülkeler arasında öne çıkmaktadır. 1990 - 2002 yılları arasında yaşanan ekonomik bunalımların temel sebebi siyasi istikrarsızlık, dolayısıyla orta ve uzun vadeli ekonomi politikasına sahip olamama nedeni ile 2000lerin başına kadar yüksek enflasyon süreci yaşanmıştır. 2001 Türkiye ekonomik krizi (diğer adıyla 2001 Krizi ya da Kara Çarşamba) sonrası Türkiye'de enflasyon hedeflemesi rejimi 2002-2005 yılları arasında "örtük enflasyon hedeflemesi" şeklinde uygulamaya konulmuştur ve 2006 yılından itibaren ise "açık enflasyon hedeflemesi rejimi" resmi olarak para politikası rejimi olarak benimsenmiştir. Bu süreç sonrası 2000lerin başına kadar kronik enflasyon Türkiye ekonomisinin temel özelliklerinden biri iken 2000 sonrası ile 2010ların sonlarına kadar Türkiye Ekonomisinde enflasyonun anlamlı düzeyde kontrol edildiği gözlenmiştir. Fakat 2020 ve sonrası dönemde Türkiye Ekonomisinde yaşanan enflasyon dinamikleri 2000 öncesi döneme ait dinamiklere benzer özellikler gösterdiği gözlenmektedir. Bu nedenle Türkiye Ekonomisi için enflasyon serisinde kalıcılığın düzeyinin incelenmesi önem kazanmaktadır. Şüphesiz ki enflasyon serisindeki kalıcılığı incelemek önemli olmakla birlikte enflasyon belirsizliğindeki kalıcılığın büyüklüğü de makroekonomik dinamikler açısından önemlidir.

Kısaca, Türkiye Ekonomisine ilişkin olarak vurgulanan süreç ışığı altında bu çalışma Türkiye Ekonomisi için hem enflasyon serisinde hem de enflasyon belirsizliği serisindeki kalıcılığın ilişkin büyüklüğü belirleyip bunun Türkiye Ekonomisi için iktisat politikası açısından değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bu anlamda, Türkiye ekonomisinde son yıllarda yaşanan dinamikler göz önüne alındığında bu çalışma literatüre anlamlı düzeyde katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı 1955-2024 dönemine ait enflasyon ve enflasyon belirsizliği serilerinde kalıcılık düzeyini inceleyip elde edilen sonuçların makroekonomik sonuçları üzerine politik çıkarımlar yapmaktır. Çalışmada kullanılan enflasyon serisi 1955-2024 yılları arasındaki üç aylık Tüketici Fiyat Endeksi serisindeki yüzde değişim olarak kullanılmıştır. Seri, üç aylık frekans da olduğu için seride mevsimsel dinamikler vardır. GARCH tipi modeller, varyansın zaman içindeki stokastik değişimine izin verdiğinden, tüketici fiyat endeksleri gibi ekonomik zaman serilerini modellemek için giderek daha popüler hale gelmişlerdir (Bollerslev, 1986; Pagan, 1996). Enflasyon belirsizliği, zaman içinde standart sapma veya varyans gibi daha geleneksel yöntemlerden GARCH tipi modeller kullanılarak bu model tahmininden elde edilen koşullu varyans serisinin karekökü olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada enflasyon belirsizliğinin belirlenmesinde FIGARCH ve APARCH modelleri kullanılmıştır. Bu çalışmada, enflasyon serisindeki kalıcılığın ölçülmesinde ARFIMA modeli kullanılırken enflasyon belirsizliğindeki kalıcılığın belirlenmesinde FIGARCH ve APARCH modelleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre enflasyonun kendisinde kalıcılığın zayıf olduğu görülmektedir. Diğer yandan enflasyon belirsizliğinde kalıcılığın orta düzeyde olduğu gözlenirken, pozitif şoklara nazaran

negatif şokların enflasyon belirsizliği üzerinde daha kalıcı etki yaptığı görülmektedir. Ancak enflasyon serisi üzerinde şokların etkisi uzun süreli değildir. Diğer bir ifade ile düşük miktarda belirsizlik ile sonuçlanan hızlı sönümlenme karşımıza çıkmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışmada Türkiye'deki enflasyon serilerinin bünyesinde atalet barındırdığı ve dolayısıyla enflasyon serisinde gözlenebilecek bir kalıcılığın mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bunun mümkün olup olmadığı ARFIMA, FIGARCH ve APARCH modelleri ile test edilmiştir. Bu modeller bu bölümde ele alınmaktadır. Modellerin test edilmesinde EVIEWS12 programı kullanılmıştır.

Temel ARIMA modeli (p, d, q) şöyle yazılabilir;

$$y_t = c + \alpha_1 y_{t-1} + \dots + \alpha_p y_{t-p} + u_t + \beta_1 u_{t-1} + \dots + \beta_q u_{t-q}, \quad t = 1, \dots, T \quad (1)$$

Burada α ve β katsayılarıdır. u ise hata terimidir, $u_t \sim NID(0, \sigma_u^2)$. Bütünleşik sırasını gösteren "d" ise ARIMA modellerinde tamsayı değerlerini alır ve durağan ise sıfır olup durağan olmadığı durumda en fazla 2 değerini almaktadır. Ancak bütünleşik sırasının kesirli olduğu başka bir ifade ile zaman serisinin uzun hafızaya (long memory) sahip olduğu durumlar da mevcuttur ve bu seriler ARFIMA modelleri ile modellenir (PennState, 2024). Uzun hafıza, geçmiş değerlerin gelecekteki değerler üzerinde kalıcı bir etkisi olduğu ve otokorelasyonların kısa bellek süreçlerine kıyasla daha yavaş azaldığı anlamına gelir. 'd' katsayısı, zaman serisinde uzun bellek varlığını gösterir.

Eğer $0 < d < 0.5$ ise, seri uzun bellek sergiler ve durağandır. 'd' değeri 0.5'e ne kadar yakınsa, uzun bellek o kadar güçlüdür.

Eğer $d = 0$ ise, seri uzun bellek olmadan standart bir ARMA (Otokorelasyonlu Hareketli Ortalama) sürecidir.

Eğer $d = 1$ ise, seri birim kök süreci olup, rastgele yürüyüşe benzer ve durağan değildir.

Eğer $d > 0.5$ ise, seri durağan değildir ancak ortalamaya döner.

Eğer $-0.5 < d < 0$ ise, seri kısa bellek ile durağandır.

Daha yüksek bir 'd' değeri, zaman serisine olan şokların daha uzun süreli bir etkiye sahip olacağını, daha düşük bir 'd' değeri ise şokların etkilerinin daha hızlı dağılacığını gösterir. 'd' katsayısı, zaman serisi verilerinin kalıcılık ve bellek özelliklerini anlamaya yardımcı olur (PennState, 2024). Eğer bir zaman serisi oynak bir yapıya sahipse bu durumda denkleme ARCH (otoregresif koşullu değişen varyans) etkisini de eklemek gerekmektedir. Hem ARCH etkisini hem de uzun hafızayı dikkate alan model ise FIGARCH modelidir (Baillie, Bollerslev ve Mikkelsen, 1996).

FIGARCH modeli, koşullu varyans fonksiyonunda gecikmeli kare veya mutlak yenilikler için yavaş bir hiperbolik azalmaya izin verir. Bu model, varyansın zamana bağlılığını yönetebilir ve getiriler için uzun bellek davranışı sergileyen leptokurtik bir koşulsuz dağılımı destekler.

Ballie vd. (1996) tarafından geliştirilen IGARCH-FIGARCH (p, d, q) modeli şöyle yazılabilir;

$$\Phi(L)(1-L)^d \varepsilon_t^2 = \omega + [1 - \beta(L)]v_t \quad (2)$$

burada $0 \leq d \leq 1$ kesirli diferansiyel parametresidir.

¹ Leptokurtik bir dağılım, aykırı değerlere sahip verilerin daha fazla olduğu bir durumu ifade edebilir. Mesokurtik bir dağılım ise normal dağılıma benzer bir tepesi ve kuyruğu olan bir dağılımdır. Bu, verilerin normal dağılıma oldukça yakın olduğu bir durumu ifade eder.

Bu form, koşullu varyansı modellemede daha fazla esneklik sunar, çünkü ($d = 0$) olduğunda kovaryans durağan GARCH modelini ve ($d = 1$) olduğunda IGARCH modelini gerektirecektir. FIGARCH modelinde, koşullu varyansa şokların kalıcılığı veya uzun bellek derecesi, kesirli bir fark parametresi (d) tarafından belirlenir. Modelin çekiciliği, ($0 < d < 1$) aralığında bir ara kalıcılık derecesine izin vermesidir. Özellikle, FIGARCH modeli, koşullu varyans fonksiyonunda gecikmeli kare yenilikler için yavaş bir hiperbolik azalma oranı öngörür, ancak bir volatilité şokunun gelecekteki koşullu varyansın optimal tahminleri üzerindeki etkisiyle ilişkili kümülatif darbe yanıtı ağırlıkları nihayetinde sifıra doğru eğilim gösterir.

ARCH çerçevesinde, Baillie vd. (1996) tarafından tanımlanan Kesirli Bütünleşik GARCH (FIGARCH) süreci geleneksel Genelleştirilmiş ARCH (GARCH) veya Bütünleşik GARCH (IGARCH) süreçlerinden daha esnek olması ve her ikisini de özel durumlar olarak barındırması nedeniyle özellikle anlamlı görünmektedir. Kesirli bir fark parametresi ekleyerek (d) bu model, gözlemlenen verilerdeki kalıcılığın hesaba katılmasına olanak tanır. Model $0 < d < 1$ için orta düzeyde kalıcılığa izin verecek kadar esnek bir yapıya sahiptir. Bu da onu uygulamalarda daha cazip kılmaktadır.

ARFIMA modelinde olduğu gibi burada da, ' d ' katsayısı, zaman serisi verilerinin volatilitesindeki kalıcılığı ve bellek özelliklerini anlamaya yardımcı olur. FIGARCH (Kesirli Bütünleşik Genelleştirilmiş Otoresif Koşullu Değişen Varyans) modelindeki ' d ' katsayısı, belirsizlik sürecindeki kesirli entegrasyon derecesini temsil eder. ' d ' katsayısı, zaman serisinin volatilitesinde uzun bellek varlığını gösterir. Uzun bellek, geçmiş volatilité şoklarının gelecekteki volatilité üzerinde kalıcı bir etkisi olduğu ve otokorelasyonların kısa bellek süreçlerine kıyasla daha yavaş azaldığı anlamına gelir.

Eğer $0 < d < 0.50$ ise, seri uzun bellek sergiler ve durağandır. ' d ' değeri 0.5'e ne kadar yakınsa, uzun bellek o kadar güçlüdür.

Eğer $d = 0$ ise, seri uzun bellek olmadan standart bir GARCH sürecidir.

Eğer $d = 1$ ise, seri bir IGARCH süreci olup, durağan değildir.

Eğer $d > 0.5$ ise, seri durağan değildir ancak ortalamaya döner.

Eğer $-0.5 < d < 0$ ise, seri kısa bellek ile durağandır.

Daha yüksek bir ' d ' değeri, volatilité şoklarının daha uzun süreli bir etkiye sahip olacağını, daha düşük bir ' d ' değeri ise şokların etkilerinin daha hızlı dağılacığını gösterir.

Volatilité yapısının asimetrik olup olmadığını dikkate alan model ise Ding vd. (1993) tarafından geliştirilen APARCH modelidir. Özetle, APARCH(p, q) modeli, asimetri ve uzun bellek etkilerini içeren volatilitéyi modellemek için esnek bir çerçeve sağlar ve finansal zaman serilerinin karmaşık dinamiklerini yakalamak için uygundur.

APARCH(p, q) modelinin tanımlanmış hali şu şekildedir:

$$y_t = x_{1,t}\mu + \epsilon_t \quad (3)$$

$$\epsilon_t = \sigma_t z_t \quad (4)$$

$$\sigma_t^\delta = x_{2,t}\omega + \sum_{i=1}^q \alpha_i k(\epsilon_{t-i})^\delta + \sum_{j=1}^p \beta_j \sigma_{t-j}^\delta \quad (5)$$

$$k(\epsilon_{t-i}) = |\epsilon_{t-i}| - \gamma_i \epsilon_{t-i} \quad (6)$$

Burada $x_{1,t}$ ve $x_{2,t}$ zayıf dışsal değişkenler vektörleridir. μ , ω , α_i , γ_i , β_j ve δ tahmin edilecek parametreler. ω , modeldeki sabit terimdir ve uzun vadeli ortalama volatilité seviyesini temsil eder. α_i , geçmiş mutlak getirilerin mevcut volatilité üzerindeki etkisini ölçer. Daha yüksek α_i değerleri, büyük geçmiş getirilerin (pozitif veya negatif) mevcut volatilité üzerinde önemli bir etkisi olduğunu gösterir. β_j , volatilitenin kalıcılığını yakalar. Daha yüksek β_j değerleri, geçmiş volatilitenin mevcut volatilité üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu ve volatilitenin kümelenmesini gösterir. γ_i , negatif getirilerin aynı büyüklükteki pozitif getirilere kıyasla volatilité üzerindeki farklı etkilerini hesaba katar. Eğer γ_i pozitifse, negatif getiriler volatilitéyi pozitif getirilerden daha fazla artırır. δ , mutlak getirilerin hangi

kuvvete yükseltileceğini kontrol eder. Getiriler ve volatilité arasındaki ilişkiyi modellemede esneklik sağlar. $\delta = 2$ olduğunda, model standart GARCH modeline indirgenir. δ ($\delta > 0$): Koşullu standart sapmanın Box-Cox dönüşümünü temsil eder. Burada, γ_i kaldıraç etkisini yansıtır. Pozitif γ_i değeri, geçmiş negatif şokların mevcut koşullu belirsizlik üzerinde daha derin bir etkiye sahip olduğunu gösterir. APARCH denklemi aşağıdaki koşulları karşılamalıdır; $\alpha_j = 0, j = 1, 2, \dots, q, \beta_i = 0, i = 1, 2, \dots, p$ olduğunda, $\sigma_t^2 = \omega$ olur. Bundan dolayı varyans pozitifdir. Yani $\omega > 0$ dir. $0 \leq \sum q_{i=1}$ ve $\beta_i \leq 1$ olmalıdır.

3. Ampirik bulgular

Bu makalede, 1955-2024 yılları arasındaki üç aylık Tüketici Fiyat Endeksi verilerinden elde edilmiş enflasyon serisi kullanılmaktadır. Bu seri "Federal Reserve Bank of St. Louis (FRED)" veri tabanından elde edilmiştir. Bu döneme ait enflasyon serisinin grafiği Şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1'de verilen enflasyon serisi incelendiğinde Türkiye Ekonomisinin yaşadığı enflasyonist süreç açıkça izlenebilmektedir. İncelediğimiz dönem itibarıyla Türkiye'de yaşanan enflasyonist süreç, ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmelerle şekillenen bir süreçtir. Bu süreç kimi dönemlerde yüksek enflasyon, kronik istikrarsızlık, ekonomik krizler ve reform girişimleriyle dolu bir tarihi kapsar.

1970'lerde Türkiye, petrol krizleri, artan dış ticaret açığı ve kamu harcamalarındaki kontrolsüz artış nedeniyle yüksek enflasyonla tanışmıştır. 1973 ve 1979 petrol krizleri ve Kıbrıs krizi ile birlikte uygulanan ambargo enerji fiyatlarını artırmış ve ithalat maliyetlerini yükseltmiştir. 1970'lerin sonunda enflasyon oranının %50'leri aşmış olduğu görülmektedir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmış ve dış ticaret rejimini liberalleştirmiştir. Ancak bu dönemde de enflasyonun kontrol altına alınmadığı görülmektedir. 1980'lerde enflasyon, %30-50 bandında seyretmektedir. 1988'de enflasyon %75'e yaklaşmış ve Türkiye, bu dönem "yüksek enflasyon" kategorisine girmiştir. 1990'lar, yine Türkiye'nin enflasyonla mücadelede başarısız olduğu bir dönemdir. Bu dönemde enflasyon oranı %70 ile %100 arasında seyretmiştir. Bu dönemde kamu açıkları, yüksek faiz oranları ve siyasi istikrarsızlık enflasyonun başlıca nedenleri olarak görülmektedir. 1994'te ise Türkiye, ciddi bir ekonomik kriz yaşamış, enflasyon %150'ye yaklaşmış ve Türk Lirası hızla değer kaybetmiştir. 1999'da IMF ile stand-by anlaşması imzalanmış ve enflasyonla mücadele için yapısal reformlar planlanmıştır (Akyüz ve Boratav, 2003).

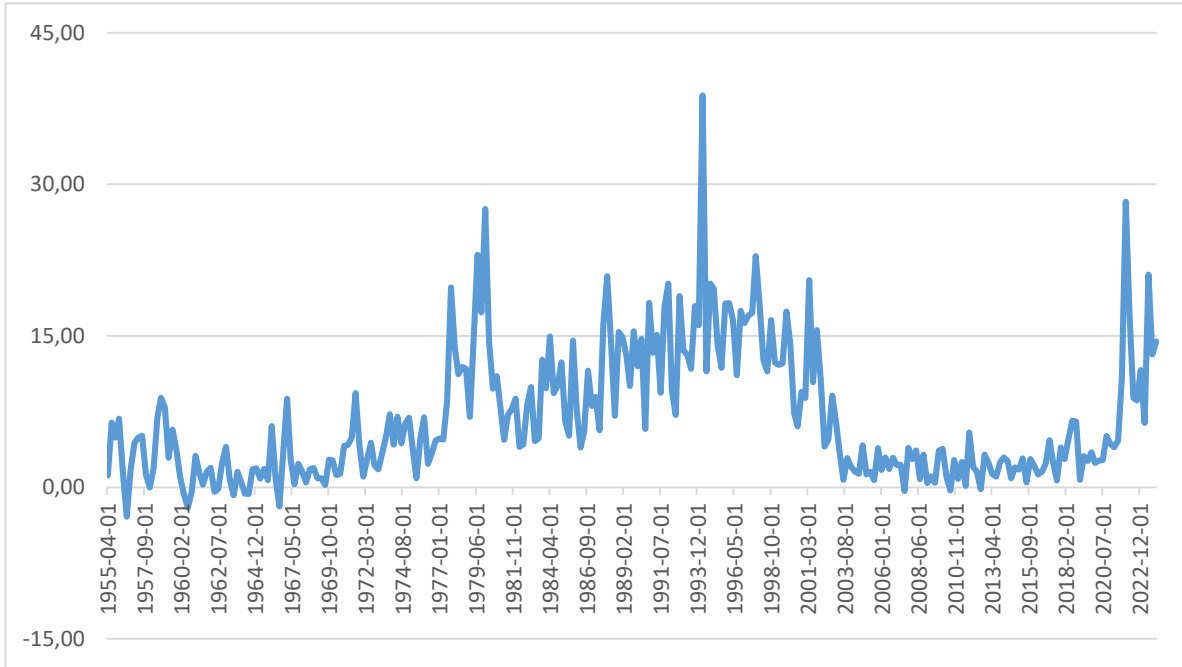
2000'li yıllarda enflasyonla mücadelede göreceli bir istikrarın yakalandığı görülmektedir. 2001 krizi, Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi Uygulaması merkez bankasının fiyat istikrarını sağlamak amacıyla belirli bir enflasyon oranını hedef alarak para politikalarını şekillendirdiği bir stratejidir. Türkiye'de enflasyon hedeflemesi uygulaması, 2002 yılında başlamış bir süreçtir. Bu süreç, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) bağımsız bir kurum olarak öne çıktığı ve fiyat istikrarını öncelikli hedef olarak belirlediği bir dönemi işaret eder. 2002-2006 yılları arasında enflasyon hedeflemesi stratejisi başarılı sonuçlar vermiş ve enflasyon oranı, 2004 yılında tek haneli rakamlara (%9,3) düşmüştür. Bu dönemde TCMB, şeffaf bir iletişim politikası izleyerek enflasyon raporları yayımlamış ve piyasa aktörlerine güven vermiştir (TCMB, 2006).

2008 küresel finans krizi ve 2013'teki FED'in sıkı para politikaları, Türkiye'nin enflasyon hedeflemesi sürecini olumsuz etkilemiştir. 2010'ların başında enflasyon, %6 ile %8 arasında kontrol altında tutulmuştur. Ancak 2013'ten itibaren ekonomik büyüme, dış borçlar ve siyasi belirsizlikler enflasyonu artırmıştır. 2018'de Türkiye, ciddi bir döviz kuru krizi yaşamıştır. TL hızla değer kaybetmiş ve enflasyon %25'i aşmıştır. 2019'da enflasyon %15 ile %20 bandında seyretmiştir. Bu dönemde Türkiye, tekrar yüksek enflasyonla karşı karşıya kalmıştır (Orhangazi ve Yeldan, 2021, s. 461-463).

2020'de COVID-19 pandemisi, küresel tedarik zincirlerini bozmuş ve enflasyonist etki yapmıştır. Bu dönemde Türkiye'de enflasyon %14,6 civarındadır. 2021'de TL'nin değer kaybı, enerji fiyatlarındaki artış ve merkez bankası politikaları nedeniyle enflasyon %36'yı aşmıştır. Bu dönemde TCMB'nin bağımsızlığının zaman zaman sorgulanması ve siyasi baskılar, enflasyon hedeflemesi stratejisinin etkinliğini azaltmıştır. 2022'de enflasyon, %80'i geçerek son 24 yılın en yüksek noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde enflasyondaki artışın esas olarak gıda, enerji ve ulaştırma fiyatlarındaki artıştan kaynaklandığı görülmektedir. 2023'te enflasyon, %60-70 bandında seyretmiş ve Türkiye, yüksek

enflasyonla mücadele için yeni politikalar arayışına girmiştir. 2023-2024 yıllarında TCMB'nın, enflasyon hedeflerini yeniden gözden geçirerek daha etkin bir para politikası izlemeye başladığı görülmektedir (TCMB, 2024).

Türkiye Ekonomisinde son dönemlerde yaşanan gelişmeler enflasyon serisindeki kalıcılığı yeniden gündeme getirdiği görülmektedir. Enflasyon serisinde kalıcılığın ölçümüne yönelik literatürde genellikle temelde iki farklı yaklaşım vardır. Bunlardan biri, enflasyon kalıcılığının ölçümü için enflasyon serisinin tek değişkenli zaman serisi modelleri ve enflasyon dinamiklerini açıklamaya yönelik yapısal modelleri kullanır. Birinci yaklaşım "tek değişkenli" yaklaşım, ikinci yaklaşımı ise "çok değişkenli" yaklaşım olarak adlandırılabilir. Kalıcılık, genellikle enflasyon serisine gelen şokların süresiyle ilişkilendirilir. Tek değişkenli yaklaşımda, genellikle enflasyon serisinin tek denklemlerle bir otoregresif sürece sahip olduğu varsayılır ve şoklar otoregresif sürecin beyaz gürültü bileşeni ile ölçülebilir. Bu çalışmada tek değişkenli yaklaşım kullanılarak enflasyon süresindeki kalıcılık analiz edilmiştir. Literatür de bazı çalışmalar hariç, ampirik literatürün büyük bir kısmı enflasyon kalıcılığını değerlendirirken enflasyonun ortalamasının analiz edilen dönem boyunca sabit olduğunu varsayar. Her ne kadar son dönemdeki bazı çalışmalar bunun kalıcılık tahminleri için potansiyel bir sorun olabileceğini kabul etse de, bu sorun genellikle enflasyonun ortalamasında bir veya birkaç (bazen tek bir) yapısal kırılma olasılığını dikkate alarak ele alınmıştır. Çalışmaya konu olan enflasyon serisinin grafiği Şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1 de grafiği verilen enflasyon serisinin dinamik özellikleri incelendiğinde farklı dönemlerde sapan enflasyon gerçekleştirmeleri ve yapısal kırılmaların olduğu gözlenmektedir. Bu çalışmada "anlamlı" olmak üzere toplam 3 farklı model tahmini rapor edilmiştir. Bu nedenle, Türkiye Ekonomisine ait enflasyon serisinde 4 farklı döneme ait sapan değerlere ilişkin kukla değişken kullanılmıştır. Bu kukla değişkenler sırası ile DUM80M02, DUM87M12, DUM94M04 ve DUM01M04 dir. Bu kukla değişkenler sırası ile 24 Ocak 1980 Kararları, 1987 yılında Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi, Mart 1994 krizi ve 2001 krizine karşılık gelmektedir. Bu tahminler sırası ile Tablo 2, 3 ve 4 de rapor edilmiştir.

Şekil 1. 1955-2024 yılları için çeyrek verilerle Türkiye TÜFE. (Consumer Price Index: All Items: Total for Turkey, Growth rate previous period, Quarterly, Not Seasonally Adjusted). Kaynak: FRED

Tablo 1’de 1954-2024 yılları TÜFE serisi için tanımlayıcı istatistikler verilmektedir.

Tablo 1
1954-2024 Yılları TÜFE Serisi için Tanımlayıcı İstatistikler

	TÜFE	TÜFESA
Ortalama	2,172910	2,173023
Median	1,516622	1,498561
En Yüksek Değer	23,38377	23,16874
En Küçük Değer	-4,347826	-3,705459
Std. Hata.	2,391040	2,324100
Çarpıklık	1,879378	1,906511
Basıklık	11,64476	12,33895
Jarque-Bera	3073,081	3519,034
Olasılık değ.	0,000000	0,000000
Toplam	1803,516	1803,609
Sapmaların Kareler Top.	4739,52	4477,795
Gözlem sayısı	830	830

Tablo 2’de ARIMA/ARFIMA modeli uygulama sonuçları verilmektedir. Bu çalışmada Türkiye ekonomisindeki önemli geçiş dönemleri kırılma noktaları olarak varsayılmıştır. Bu yıllar sırasıyla 1980, 1987, 1994 ve 2001 yılları olarak belirlenmiştir. Bu kukla değişkenlerin belirlenmesinde sadece tarihi dönmüm noktaları ile enflasyon serisinde gözlenen benzerlikten hareket edilmiştir.

Tablo 2
ARIMA/ARFIMA Modeli Uygulama Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-istat.	Olasılık değ.
C	1,91672	0,970117	1,97576	0,0485
DUM80M02	7,216186	2,091775	3,44979	0,0006
DUM87M12	6,483652	1,92496	3,3682	0,0008
DUM94M04	16,78503	0,936207	17,92877	0,0000
DUM01M04	5,454282	1,843043	2,95939	0,0032
@SEAS(1)	0,934996	0,213333	4,382812	0,0000
@SEAS(2)	0,166174	0,296866	0,55976	0,5758
@SEAS(3)	-0,046408	0,291857	-0,15901	0,8737
@SEAS(4)	0,045666	0,298223	0,153127	0,8783
@SEAS(5)	-0,259115	0,294126	-0,88097	0,3786
@SEAS(6)	-0,561624	0,251624	-2,232	0,0259
@SEAS(7)	-0,505898	0,245657	-2,05937	0,0398
@SEAS(8)	-0,441508	0,311449	-1,41759	0,1567
@SEAS(9)	0,645784	0,269681	2,394618	0,0169
@SEAS(10)	1,248242	0,286875	4,351174	0,0000
@SEAS(11)	0,399723	0,235013	1,700858	0,0894
d	0,345819	0,036553	9,460718	0,0000
AR(7)	0,117708	0,028906	4,072111	0,0001
AR(12)	0,157237	0,032277	4,871511	0,0000
MA(1)	0,128009	0,045476	2,814833	0,0050
SIGMASQ	1,908722	0,054905	34,76429	0,0000

Tanımlayıcı Testler			
R-kare	0,665734	Bağımlı Değ. Ortalam.	2,17291
Düzeltilmiş R-kare	0,65747	Bağımlı Değ.Std.Sap.	2,39104
Regresyonun Std.Ha.	1,399382	Akaike bilgi kriteri	3,537318
Artıkların Kare.Top.	1584,239	Schwarz kriteri	3,656776
Log likelihood	-1446,987	Hannan-Quinn kriteri	3,583128
F-istatistiği	80,56128	Durbin-Watson istat.	2,000802
Olasılık(F-ist.)	0,0000		
Q(10)	0,167		
Q(15)	0,427		
ARCH(5)	0,202		
ARCH(10)	0,258		
ARCH(15)	0,459		

Daha yüksek bir 'd' değeri, zaman serisine olan şokların daha uzun süreli bir etkiye sahip olacağını, daha düşük bir 'd' değeri ise şokların etkilerinin daha hızlı dağılacığını gösterir. 'd' katsayısı, zaman serisi verilerinin kalıcılık ve bellek özelliklerini anlamaya yardımcı olur (PennState, 2024). Tablo 2'de görüleceği üzere 'd' katsayısı 0.3458 bulunduğu için enflasyon serisinin kendisinde kalıcılık zayıftır.

FIGARCH modeli uygulama sonuçları Tablo 3'de verilmektedir.

Tablo 3

FIGARCH Modeli Uygulama Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	z-İstatistiği	Olasılık değ.
C	-0,16698	0,548802	-0,30426	0,7609
DUM80M02	7,504743	2,32943	3,221708	0,0013
DUM87M12	7,536093	1,649187	4,569581	0,0000
DUM94M04	18,40822	1,691459	10,88304	0,0000
DUM01M04	6,045308	1,716029	3,522846	0,0004
@SEAS(1)	0,711393	0,117463	6,056328	0,0000
@SEAS(2)	0,048801	0,1375	0,354913	0,7227
@SEAS(3)	0,06142	0,143339	0,428495	0,6683
@SEAS(4)	0,338361	0,142943	2,367102	0,0179
@SEAS(5)	0,006221	0,143886	0,043236	0,9655
@SEAS(6)	-0,5385	0,144805	-3,71877	0,0002
@SEAS(7)	-0,39753	0,149067	-2,66678	0,0077
@SEAS(8)	-0,10285	0,147185	-0,69879	0,4847
@SEAS(9)	0,476225	0,144651	3,292236	0,001
@SEAS(10)	1,446766	0,140669	10,28489	0,0000
@SEAS(11)	0,537564	0,117984	4,556261	0,0000
AR(1)	1,327959	0,034485	38,50805	0,0000
AR(2)	-0,3356	0,033519	-10,0124	0,0000
MA(1)	-0,90689	0,016592	-54,6598	0,0000

Variance Denklemi				
C(20)	0,040166	0,031395	1,279378	0,2008
RESID(-1)^2	0,355761	0,157091	2,264674	0,0235
GARCH(-1)	0,664537	0,153117	4,340073	0,0000
d	0,528122	0,196317	2,690147	0,0071
GED PARAMETER	1,098335	0,058605	18,74129	0,0000
Tanımlayıcı Testler				
R-kare	0,648141	Bağımlı Değ. Ortalam.		2.179228
Düzeltilmiş R-kare	0,640313	Bağımlı Değ. Std.Sap.		2.390364
Regresyonun Std.Ha.	1,433595	Akaike bilgi kriteri		3.259396
Artıkların Kare.Top	1662,654	Schwarz kriteri		3.396179
Log likelihood	-1325,39	Hannan-Quinn kriteri		3.311856
Durbin-Watson ista.	1,929985			
Q(5)	0,407			
Q(10)	0,204			
Q(15)	0,047			
ARCH(5)	0,954			
ARCH(10)	0,972			
ARCH(15)	0,994			

Not: Örnek öncesi varyans, 0.7 parametre değeri ile geri yayma yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir.

$$\text{GARCH} = \text{C}(20) + \text{C}(21) * \text{RESID}(-1)^2 + \text{C}(22) * \text{GARCH}(-1)$$

ARFIMA modelinde olduğu gibi burada da, 'd' katsayısı, zaman serisi verilerinin volatilitesindeki kalıcılık ve bellek özelliklerini anlamaya yardımcı olur. FIGARCH modelindeki 'd' katsayısı, volatilité sürecindeki kesirli entegrasyon derecesini temsil eder. 'd' katsayısı, zaman serisinin volatilitesinde uzun bellek varlığını gösterir. Uzun bellek, geçmiş volatilité şoklarının gelecekteki volatilité üzerinde kalıcı bir etkisi olduğu ve otokorelasyonların kısa bellek süreçlerine kıyasla daha yavaş azaldığı anlamına gelir.

Daha yüksek bir 'd' değeri, volatilité şoklarının daha uzun süreli bir etkiye sahip olacağını, daha düşük bir 'd' değeri ise şokların etkilerinin daha hızlı dağılacığını gösterir.

Tablo 3'den görüleceği üzere bu 'd' katsayısı $d=0.528122$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç bize enflasyon volatilitesinde kalıcılığın orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

APARCH modeli uygulama sonuçları Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4

APARCH Modeli Uygulama Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	z-İstatistiği	Olasılık değ.
C	2,318395	0,868452	2,669573	0,0076
DUM80M02	8,219255	5,444996	1,509506	0,1312
DUM87M12	6,633708	5,438546	1,219758	0,2226
DUM94M04	16,91173	1,865089	9,067518	0,0000
DUM01M04	5,839958	3,349836	1,743357	0,0813
@SEAS(1)	0,785262	0,154953	5,067733	0,0000
@SEAS(2)	0,097883	0,174982	0,559388	0,5759
@SEAS(3)	0,144954	0,178639	0,811438	0,4171
@SEAS(4)	0,151808	0,182668	0,831062	0,4059

@SEAS(5)	-0,030646	0,182905	-0,167549	0,8669
@SEAS(6)	-0,55594	0,174611	-3,183882	0,0015
@SEAS(7)	-0,532912	0,184345	-2,890842	0,0038
@SEAS(8)	-0,350356	0,190973	-1,834583	0,0666
@SEAS(9)	0,487296	0,188444	2,58589	0,0097
@SEAS(10)	1,322762	0,180205	7,34031	0,0000
@SEAS(11)	0,209301	0,140506	1,489624	0,1363
AR(1)	1,297144	0,051547	25,1643	0,0000
AR(2)	-0,305816	0,04994	-6,123658	0,0000
MA(1)	-0,873629	0,027385	-31,90167	0,0000
Varyans Denklemi				
C(20)	0,047304	0,010979	4,30859	0,0000
C(21)	0,10149	0,039722	2,554994	0,0106
C(22)	-0,99346	0,479351	-2,072509	0,0382
C(23)	0,883705	0,01692	52,22757	0,0000
C(24)	1,195208	0,195417	6,116183	0,0000
Tanımlayıcı Testler				
R-kare	0,657773	Bağımlı Değ. Ortalam.		2,179228
Düzeltilmiş R-kare	0,650158	Bağımlı Değ.Std.Sap		2,390364
Regresyonun Std.Ha	1,413838	Akaike bilgi kriteri		3,372291
Artıkların Kare.Top.	1617,142	Schwarz kriteri		3,509073
Log likelihood	-1372,128	Hannan-Quinn kriteri		3,424751
Durbin-Watson istat.	1,958779			
Q(5)	0,56			
Q(10)	0,214			
Q(15)	0,067			
ARCH(5)	0,923			
ARCH(10)	0,974			
ARCH(15)	0,996			

Not: Örnek öncesi varyans, 0,7 parametre değeri ile geri yayma yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir.

$$\text{@SQRT(GARCH)}^{\text{C(24)}} = \text{C(20)} + \text{C(21)} * (\text{ABS}(\text{RESID}(-1))) - \text{C(22)} * \text{RESID}(-1) + \text{C(23)} * \text{@SQRT(GARCH)}^{\text{C(24)}}$$

APARCH(p, q) modelinde, C katsayıları genellikle modelin yapısıyla ilgili parametrelerden birini temsil eder, örneğin geçmiş kare getiriler veya geçmiş koşullu varyanslar için katsayılarıdır. Bu katsayılar volatilité üzerindeki etkileri de göstermektedir. Geçmiş kare getiriler veya geçmiş koşullu varyansların mevcut volatilité üzerindeki etkisini ölçer. Daha yüksek bir değér, geçmiş değérlerin mevcut volatilité üzerindeki daha güçlü bir etkisini gösterir. Aynı zamanda kalıcılık hakkında da bilgi verir. Eğer C katsayıları geçmiş koşullu varyanslarla ilişkilendirilmişse, bu volatilitenin kalıcılığını gösterir. Daha yüksek bir katsayı, volatilité şoklarının daha uzun süreli bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Son olarak kaldıraç etkisi hakkında da bize fikir verir. Eğer katsayı geçmiş getirilerle ilişkiliyse, bu kaldıraç etkisini yakalayabilir, yani negatif getirilerin aynı büyüklükteki pozitif getirilere kıyasla volatilité üzerindeki farklı etkilerini gösterecektir.

Bu çalışmada C(21) katsayısı pozitif şokların volatilitenin kalıcılığı hakkında bize fikir vermekte, C(23) katsayısı ise negatif şokların volatilitenin kalıcılığı hakkında bize fikir vermektedir. C(24) katsayısı ise güç terimi ya da bozunma değeri hakkında bilgi vermektedir.

Bu açıklamalar çerçevesinde, bu çalışmada negatif şokların enflasyon belirsizliği üzerinde daha kalıcı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda C(24) 0'dan çok uzaktır; bu, çok hızlı bir azalma oranı anlamına

gelir; bu, şokların etkisinin uzun süreli olmadığı ve düşük miktarda volatilité ile sonuçlanan hızlı sönümlenme anlamına gelecektir.

5. Sonuç

Türkiye'deki devam eden ekonomik kriz, ülke genelinde birçok hane ve işletmeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Temel ihtiyaçların maliyeti dramatik bir şekilde artmıştır. Örneğin gıda fiyatları 2024 Ocak ayında bir önceki yılın aynı ayına göre % 69,71 oranında yükselmiştir. Bu fiyat artışının en önemli nedeni Türkiye'nin petrol ve doğal gaz ithalatına olan bağımlılığıdır. Bu durum diğer ürünlerin de maliyetlerini artırmaktadır. Türkiye petrolünün %93'ünü ve doğal gazının %99'unu ithal etmektedir ve her ikisi de dolar üzerinden fiyatlandırılmaktadır, bu da zayıflayan lira nedeniyle genel olarak artan maliyetlere yol açmaktadır.

2024 Türkiye'sinin enflasyon krizinin arka planında var olan belirleyiciler 1978-79 dönemindeki belirleyicilere oldukça benzemektedir. Bu dinamiklerin en önemlilerinin ithal hammaddeye özellikle petrol ve doğal gaz bağımlılık ve beraberinde dış açıklar ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin döviz kurlarındaki ani sıçramaları tetiklemesi olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de enflasyon serisinde uzun dönem hafızanın olması ve 1978-79 dönemine benzer bir ivmelenmenin 2021 yılından itibaren tekrarlanması uzun dönem hafıza ve enflasyonun kalıcılığı ile ilgili tartışmaları desteklemektedir. Bu çerçevede Türkiye'deki enflasyon tecrübesinin bünyesinde atalet barındırdığı ve dolayısıyla kalıcı bir enflasyon serisinin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

1955'ten 2024'e kadar olan dönemdeki üç aylık Tüketici Fiyat Endeksi verilerini kullanarak enflasyonun kalıcılığı ile ilgili yapılan testlerde Türkiye'de enflasyonda kalıcılığın olduğu görülmektedir ancak bu kalıcılık zayıf olarak nitelendirilebilecek bir kalıcılıktır. Dolayısıyla ARFIMA, FIGARCH ve APARCH modelleri kullanılarak yapılan test sonuçlarına göre, enflasyon serisinde güçlü bir kalıcılık olmadığı görülmektedir. ARIMA modeli testleri, enflasyonun kendisinde zayıf bir kalıcılık olduğunu ortaya koymaktadır. FIGARCH modeli testleri, enflasyon belirsizliğinde orta düzeyde bir kalıcılık olduğunu göstermektedir. APARCH modeli testleri ise negatif şokların enflasyon belirsizliği üzerinde pozitif şoklara kıyasla daha kalıcı bir etki yaptığını göstermektedir. Diğer taraftan enflasyon serisi üzerindeki şokların etkileri uzun süreli değildir ve hızlı bir sönümlenme ile düşük bir volatilité ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak 2021 sonrasında 1978-79 dönemine benzer bir enflasyonist sürecin başlamış olabileceğine ilişkin öngörülerimiz yaptığımız ampirik testlerimiz ile tam olarak desteklenmemektedir. 1980 öncesi döneme benzer bir enflasyon serisinin 2021 sonrasında tekrarlamasının arka planında uzun dönem hafızaya ve enflasyonun kalıcılığına ilişkin güçlü bir kanıt bulunmamıştır. Testler bu argümanı zayıf bir şekilde desteklemektedir. Ancak enflasyon serisinde görülen benzer trendin açıklanmasının yapılması gerekmektedir. Bu açıklama belki yaşanan iki ayrı döneme ilişkin benzer enflasyon trendinin arka planında siyasi istikrarsızlığın ve iyi çalışmayan karar mekanizmalarının varlığında yatmaktadır.

Yazar beyanı

Araştırma ve yayın etiği beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik kurul onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar katkıları

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar çatışması

Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek beyanı

Bu çalışma için herhangi bir destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Altissimo, F., Ehrmann, M. ve Smets, F. (2006). Inflation persistence and price-setting behaviour in the euro area: A summary of the IPN evidence. *Occasional Paper 46*, European Central Bank.
- Amano, R. (2007). Inflation persistence and monetary policy: A simple result. *Economics Letters*, 94(1), 26-31. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2006.06.022>.
- Akyüz, Y., ve Boratav, K. (2003). The making of the Turkish financial crisis. *World development*, 31(9), 1549-1566. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(03\)00108-6](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(03)00108-6)
- Baillie, R., Chung, C. F. ve Tieslau, M. A. (1996). Analysing Inflation by the Fractionally Integrated ARFIMA-GARCH Model. *Journal of Applied Econometrics*, 11(1), 23-40. Doi: <https://doi.org/10.1002/%28SICI%291099-1255%28199601%2911%3A1%3C23%3A%3AAID-JAE374%3E3.0.CO%3B2-M>
- Baillie, R. T., Bollerslev, T., ve Mikkelsen, H. O. (1996). Fractionally integrated generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 74, 3-30. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(95\)01749-6](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(95)01749-6)
- Balcilar, M. (2004). Persistence in inflation: Does aggregation cause long memory?. *Emerging markets finance and trade*, 40(5), 25-56. Doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1144016>
- Ball, L. (1992). Why does high inflation raise inflation uncertainty?. *Journal of Monetary Economics*, 29(3), 371-388. Doi: [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(92\)90032-W](https://doi.org/10.1016/0304-3932(92)90032-W).
- Ball, L. ve Cecchetti, S. G. (1990). Inflation and Uncertainty at Short and Long Horizons. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 215-254. Doi: <http://dx.doi.org/10.2307/2534528>
- Barsky, R. B. (1987). The Fisher Hypothesis and the Forecastability and Persistence of Inflation. *Journal of Monetary Economics*, 19(1), 3-24. Doi: [http://dx.doi.org/10.1016/0304-3932\(87\)90026-2](http://dx.doi.org/10.1016/0304-3932(87)90026-2)
- Baum, C. F. ; Barkoulas, J. T. ve Caglayan, M. (1999). Persistence in International Inflation Rates. *Southern Economic Journal*, 65(4), 900-913. Doi: <https://doi.org/10.2307/1061283>
- Bollerslev, T. (1986). Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 31(3), 307-327. Doi: [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(86\)90063-1](https://doi.org/10.1016/0304-4076(86)90063-1)
- Castle, J. L., Doornik, J. A. ve Hendry, D. F. (2012). Model selection when there are multiple breaks. *Journal of Econometrics*, 169, 239-246. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2012.01.026>
- Cogely, T. ve Sargent, T. J. (2001). Evolving post-World War II inflation dynamics. In: Bernanke, B. S., Rogoff, K. (Eds.). *NBER Macroeconomics Annual*. The MIT Press, Cambridge, 331-373. Doi: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c11068/c11068.pdf>
- Delgado, M. A. ve Robinson, P. M. (1994). New Methods for the Analysis of Long-Memory Time Series: Application to Spanish Inflation. *Journal of Forecasting*, 13(2), 97-107. Doi: [https://e-archivo.uc3m.es/rest/api/core/bitstreams ... 53bb9fc86058/content](https://e-archivo.uc3m.es/rest/api/core/bitstreams/.../53bb9fc86058/content)
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431. Doi: <https://doi.org/10.2307/2286348>
- Ding, Z., Granger, C. W. J. ve Engle, R. F. (1993). A long memory property of stock market returns and a new model. *Journal of Empirical Finance*, 1, 83-106. Doi: [https://doi.org/10.1016/0927-5398\(93\)90006-D](https://doi.org/10.1016/0927-5398(93)90006-D)
- Duran, H. E. ve Dindaroğlu, B. (2021). Regional inflation persistence in Turkey. *Growth and Change*, 52(1), 460-491. Doi: <https://doi.org/10.1111/grow.12456>
- Erer, E. (2023). Investigating of persistence in core, food and energy inflations: An evidence from time-varying approach. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 25(1), 77-91. Doi: <https://doi.org/10.31671/Doujournal.1256284>
- Federal Reserve Economic Data. (2024). *Federal Reserve Bank of St. Louis*. Erişim, 08 Ağustos 2024, <https://fredhelp.stlouisfed.org/fred/about/about-fred/what-is-fred/>
- Fuhrer, J. C. (2005). *Intrinsic and Inherited Inflation Persistence*. FRB of Boston Working Paper No. 05-8. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=760304> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.760304>.
- Granger, C. W. J. ve Joyeux, R. (1980). An Introduction to Long-Memory Time Series Models and Fractional Differencing. *Journal of Time Series Analysis*. 1(1), 15-29. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9892.1980.tb00297.x>

- Levin, A. T. ve Williams, J. C.,(2003). Robust monetary policy with competing reference models. *Journal of Monetary Economics*, 50, 945–975. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(03\)00059-X](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(03)00059-X)
- Marques, C. R. (2004). *Inflation persistence: facts or artefacts*. Working Paper 371, European Central Bank. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp371.pdf>
- Marques, C. R. and Dias, D. A. (2010). Using mean reversion as a measure of persistence. *Economic Modelling*, 27, 262–273. <http://dx.doi.org/10.1016/j.econmod.2009.09.006>
- MacDonald, R. ve Murphy, P. D. (1989). Testing for the long run relationship between nominal interest rates and inflation using cointegration techniques. *Applied Economics* 21(4), 439–447. Doi: <https://doi.org/10.1080/758519711>
- Orhangazi, Ö. ve Yeldan, A. E. (2021). The re-making of the Turkish crisis. *Development and change*, 52(3), 460-503. Doi: <https://doi.org/10.1111/dech.12644>
- Pagan, A. (1996). *The econometrics of financial markets*. Handbook of Statistics (Cilt 14: Statistical Methods in Finance). Editörler: G.S. Maddala ve C.R. Rao., Elsevier, 1-52
- Pelipas, I. (2011). Structural breaks and dynamic characteristics of inflation and growth rates of monetary aggregates. *BEROC Working Paper* 15. <https://www.beroc.org/upload/iblock/fb0/fb0fa047e6475794eae1f16fc0591c58.pdf>
- Pelipas, I. (2012). Multiple Structural Breaks and Inflation Persistence in Belarus, No 21. *BEROC Working Paper Series*, Belarusian Economic Research and Outreach Center (BEROC). <https://beroc.org/upload/iblock/eac/eace28c9979f09de6136a7c1a01641c5.pdf>
- PennState (2024). *Eberly College of Science. Applied Time Series Analysis*. 13.1 Long Memory Models and Fractional Differences | STAT 510 (<https://online.stat.psu.edu/stat510/> erişim 21.12.2024).
- Pivetta, F. ve Reis, R. (2007). The persistence of inflation in the United States. *Journal of Economic dynamics and control*, 31(4), 1326-1358. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jedc.2006.05.001>
- Rose, A.K. (1988). Is the Real Interest Rate Stable? *Journal of Finance*, 43(5), 1095–1112.
- Rudebusch, G.D. (2002). Assessing nominal income rules for monetary policy with model and data uncertainty. *Economic Journal*, 112, 402–432. Doi: <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00036>
- TCMB (2006). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası - Enflasyon Raporları*. Erişim adresi: <https://www.tcmb.gov.tr>
- TCMB (2024). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası - Enflasyon Raporları*. Erişim adresi: <https://www.tcmb.gov.tr>
- Walsh, C. E. (2004). Implications of a changing economic structure for the strategy of monetary policy. *UC Santa Cruz SCCIE Working Paper*, (03-18). Doi: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.509082>
- Willis, J. L. (2003). Implications of structural changes in the U.S. economy for pricing behavior and inflation Dynamics. *Economic Review*, First Quarter, Federal Reserve Bank of Kansas City. https://www.kansascityfed.org/documents/1659/Implications_of_Structural_Changes_in_the_U.S._Economy_for_Pricing_Behavior_and_Inflat.pdf

Online seyahat sektöründe nitel video analiz yöntemi kullanılarak reklam stratejilerinin incelenmesi: NVivo 15 örneği

Onur Türker*

*Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Elektronik Ticaret ve Yönetimi Bölümü, Beylikdüzü, İstanbul, 34000, Türkiye. E-Posta: oturker@gelisim.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5119-0313>

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 05.02.2025
Kabul: 26.02.2025
Çevrim içi kullanım
tarihi: 28.02.2025
Makale Türü: Araştırma
makalesi

Anahtar Kelimeler:

online seyahat
reklamları, NVivo
analizi, dijital
pazarlama stratejileri,
tüketici algısı, tematik
içerik analizi

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, online seyahat sektöründeki markaların reklamlarında ön plana çıkardığı temaların dağılımını, yoğunluğunu ve sürekliliğini belirleyerek, örneğin; hizmet kalitesi, ekonomik avantajlar, promosyon kampanyaları ve destinasyon vurguları gibi unsurların reklam içeriklerine nasıl yansıtıldığını ortaya koymaktır. Konunun seçilme nedeni, dijital reklamların turizm sektöründeki etkisinin giderek artması ve bu alanda nitel analiz çalışmalarının yetersiz kalmasıdır. Bu doğrultuda, reklam içerikleri NVivo 15 kullanılarak analiz edilmiş; reklamlar, Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler, Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları, Fiyat ve Ödeme Avantajları, Lokasyonlar ve Destinasyonlar ile Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri olmak üzere beş ana tema altında sınıflandırılmıştır. Çalışmada Ets Tur, Jolly Tur, Pronto Tur, Tatil Budur ve Tatil Sepeti gibi markaların reklam stratejileri karşılaştırılarak, tüketicilere sundukları mesajlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sonuçlar, markaların tüketicileri çekmek için hem duygusal bağ kurmaya hem de finansal avantajlara odaklandıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, hizmet kolaylığı, geniş destinasyon seçenekleri ve promosyonların reklam stratejilerinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. Bu çalışma, online seyahat sektöründeki markaların gelecekteki reklam stratejilerini optimize etmelerine katkı sağlayabilir. Akademik olarak, farklı dijital platformlardaki reklam stratejilerinin karşılaştırılması, YouTube içeriklerinde kullanılan görsel ve işitsel unsurların etkisinin derinlemesine analiz edilmesi, tüketici davranışlarına olan etkisinin deneysel yöntemlerle ölçülmesi ve kültürel faktörlerin reklam algısına nasıl yön verdiğinin araştırılması önerilmektedir.

Examining advertising strategies in the online travel industry using qualitative video analysis: An NVivo 15 example

ARTICLE INFO

Received:05.02.2025

Accepted:26.02.2025

Available online:28.02.2025

Article type: Research article

Keywords:

online travel advertisements, NVivo analysis, digital marketing strategies, consumer perception, thematic content analysis

ABSTRACT

This study aims to analyze online travel brands' YouTube advertisement content using NVivo 15 and identify the themes that shape consumer perception. The advertisements are categorized into five main themes: Factors Enriching the Travel Experience, Service and Reservation Convenience, Price and Payment Advantages, Locations and Destinations, and Promotion and Campaign-Oriented Travel Options. The study compares the advertising strategies of Ets Tur, Jolly Tur, Pronto Tur, Tatil Budur, and Tatil Sepeti, examining the messages they convey to consumers in detail. The findings reveal that brands focus on both emotional engagement and financial incentives to attract consumers. Additionally, service convenience, diverse destination options, and promotional offers play a significant role in advertising strategies. This study can help online travel brands optimize their future advertising strategies. Academically, it is recommended to compare advertising strategies across different digital platforms, analyze the impact of visual and auditory elements in YouTube content, measure their influence on consumer behavior through experimental methods, and examine how cultural factors shape advertisement perception.

1. Giriş

Son yıllarda seyahat sektörü, dünya ekonomisinin en büyük ve en hızlı büyüyen endüstrilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dijitalleşmenin artmasıyla birlikte, seyahat sektörü geleneksel acentelere dayalı iş modelini kullanmaya devam etmekle birlikte, giderek daha fazla online platformlar üzerinden faaliyet göstermeye başlamıştır. Özellikle tüketicilerin web siteleri, mobil uygulamalar gibi dijital araçları seyahat süreçlerinde daha yaygın olarak kullanması, sektörün yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir (Chen, Zhang ve Cheng, 2024, s. 790) Dijital platformlar üzerinden gerçekleştirilen seyahat arama, rezervasyon, ödeme gibi birçok faaliyet, tüketicilerin turizme yönelik alışverişlerini artırmıştır. Dijitalleşme sayesinde tüketiciler, tatillerine yönelik daha kolay fiyat karşılaştırması yapabilmenin yanı sıra görsel içeriklerle daha fazla bilgi edinme imkanına sahip olmuştur. Bu bağlamda, YouTube gibi video tabanlı sosyal medya platformları, seyahat sektörünün pazarlama stratejilerinde önemli bir araç haline gelmiştir (Kim ve Sutherland, 2024, s. 2). Turizm şirketlerinin YouTube gibi platformlarda hazırladıkları video içerikleri, yalnızca turizm faaliyetleri hakkında bilgi vermekle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda duygusal etkiler yaratarak tüketicileri kendilerine çekmeyi amaçlamaktadır. Markalar, YouTube üzerinden yayınladıkları görsel ve işitsel unsurlarla zenginleştirilmiş reklam içerikleriyle tüketicileri etkileyerek marka bağlılığı oluşturmayı ve satışlarını artırmayı hedeflemektedir (Franco ve diğerleri, 2023, s. 3).

Bu çerçevede, dijital pazarlamanın hızla evrildiği ve tüketici tercihlerinin giderek daha karmaşık bir yapıya büründüğü göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın temel bulgularını ortaya koyabilmek için nitel veri analiz yöntemi büyük önem taşımaktadır. Nitel veri analizi, verilerin kodlanarak tanımlayıcı temalar ve sonuçlara ulaşılmasını hedefleyen bir yöntemdir. Ancak, bu süreçte nicel analizlerde olduğu gibi sabit bir yöntem takip edilmemekte; analiz, verilerin taşıdığı anlamların detaylı bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. Bu tür zorlukların üstesinden gelmek amacıyla geliştirilen NVivo yazılımı, nitel veri analizinde kodlama, temaların belirlenmesi, sonuçların görsel olarak sunulması ve nitel verilerin sayısal boyutlarının analiz edilmesi gibi pek çok aşamada araştırmacılara önemli kolaylıklar sağlamaktadır (Işık ve Karagöz, 2019, s. 1559). Bu çalışma kapsamında, NVivo

analizi kullanılarak turizm sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin YouTube platformunda paylaştıkları video içerikleri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Araştırmanın amacı, markaların reklam içeriklerinde tüketicileri etkilemek için kullandıkları temaları belirlemek ve bu temaların tüketici kararlarını nasıl yönlendirdiğini ortaya koymaktır. Çalışma, reklam mesajlarında kullanılan görsel ve işitsel unsurların hangi temalar etrafında toplandığını analiz ederek, markaların tüketici algısı ve pazarlama stratejilerine olan etkilerini anlamayı hedeflemektedir. Çalışma çerçevesinde NVivo yazılımı kullanılarak yapılan nitel veri analizle, videolarda yer alan temaların belirlenmesi, bu temaların tüketiciler üzerindeki etkilerinin sınıflandırılması ve sonuçların görsel olarak sunulması hedeflenmiştir. Bu süreçte, turizm markalarının Youtube üzerinden yayınladığı reklama videolarında kullandığı görsel ve işitsel unsurlar detaylı bir şekilde kodlanarak, markaların reklama faaliyetlerinde odaklandıkları temalar derinlemesine incelenmiştir.

Turizm markalarının YouTube reklamlarında yer alan ve tüketicileri etkilemeyi hedefleyen görsel, işitsel ve tematik unsurların, nitel video analizi yöntemi kullanılarak detaylı bir şekilde açığa çıkarılması, çözülmesi gereken önemli bir araştırma problemidir. Bu unsurlar, tüketicilerin duygusal bağ kurmalarını sağlamak, marka algısını güçlendirmek ve seyahat tercihlerini yönlendirmek amacıyla stratejik bir şekilde tasarlanmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada söz konusu problem ele alınarak, turizm markalarının YouTube reklam içeriklerinde kullandıkları mesajların hangi temalar etrafında şekillendiği, bu temaların tüketici üzerindeki etkileri ve reklamların marka değerine olan katkıları incelenmek istenmiştir.

2.Literatür taraması

2.1. Seyahat sektöründe tüketici tercihlerinin belirlenmesine yönelik literatür analizi

Turizm sektörüne yönelik olarak literatürde birçok akademik çalışma bulunmasına rağmen, bu alanda nitel analiz yöntemlerini kullanan çalışmaların sınırlı olması, önemli bir araştırma boşluğu oluşturmaktadır. Turizm sektöründe tüketici tercihlerini, markaların reklam stratejilerini ve video içeriklerin etkilerini anlamaya yönelik çalışmalar genellikle nicel yöntemlerle sınırlı kalmıştır. Ancak, görsel ve işitsel unsurların detaylı bir şekilde incelenmesi ve bu unsurların tüketici davranışları üzerindeki etkilerinin nitel yöntemlerle analiz edilmesi, daha derinlemesine ve kapsamlı bir bakış açısı sunabilir. Bu bağlamda, bu çalışmanın literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı ve turizm sektöründe dijital pazarlama ve tüketici davranışları alanına yeni bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Uluslararası literatürde, seyahat endüstrisiyle ilgili yapılmış ve sektördeki çeşitli dinamikleri inceleyen önemli çalışmalar bulunmaktadır. Seddighi ve Theocharous (2002) tarafından yapılan çalışmada turistlerin bir destinasyonu seçerken dikkate aldığı faktörleri analiz edilmiştir. Araştırmada, turistlerin destinasyon tercihlerinde önemli olan ekonomik faktörler (gelir düzeyi, fiyatlar), psikolojik faktörler (motivasyon, algılar), sosyokültürel faktörler (kültürel yakınlık, sosyal etkiler) ve destinasyon özellikleri (altyapı, turistik olanaklar) detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hsu, Tsai ve Wu (2009) tarafından yapılan çalışmada turistlerin destinasyon tercihlerini etkileyen faktörlerin analizi yapılmış ve bu faktörlerin önem düzeylerini belirlenmiştir. Çalışma, turistlerin destinasyon seçiminde en çok önem verdikleri unsurlar analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öne çıkan faktörlerin doğal güzellikler, kültürel miras, ulaşım kolaylığı, fiyat uygunluğu ve güvenlik olduğu görülmüştür. Kim, Timothy ve Hwang (2012) tarafından yapılan çalışma Japon turistlerin alışveriş tercihlerini anlamak ve bu tercihleri etkileyen faktörleri analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, karar ağacı analiz yöntemi kullanılarak turist davranışları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada demografik, çevresel ve ürünle ilgili faktörlerin yanı sıra hediye alma isteği, prestij ve statü arayışı ve kültürel deneyim gibi psikolojik faktörlerinde turizme yönelik alışverişleri etkilediği sonucu anlaşılmıştır. Seyidov ve Adomaitienė (2016) yılı çalışmasında yerel turistlerin destinasyon seçimi sürecini etkileyen faktörleri incelemiştir. Araştırmada, demografik ve sosyoekonomik faktörlerin (yaş, gelir düzeyi, eğitim seviyesi gibi) turist tercihleri üzerindeki etkileri ele alınmış, ekonomik faktörlerin (bütçe kısıtlamaları ve fiyat algısı) karar sürecinde belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, destinasyonun doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel özellikleri, altyapı kalitesi ve ulaşılabilirliği gibi fiziksel ve çevresel özelliklerin turistlerin kararlarını yönlendirdiği tespit edilmiştir. Singh, Vishnoi ve Bagga tarafından (2018) yılında yapılan çalışma seyahat ve turizm sektöründe müşteri tercihlerini anlamayı ve müşterilerin bu sektörde sunulan hizmetlere ilişkin beklenti ve memnuniyetlerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma, müşterilerin

seyahat planlaması sırasında fiyat, hizmet kalitesi, konfor ve hız gibi faktörlere önem verdiğini ortaya koymuş; bireysel ve grup seyahatlerinde tercihlerin farklılaştığını vurgulamıştır. Wang, Zhang, Song ve Wan (2020) tarafından yapılan çalışma Çin’de kış sporları turizmi ile ilgilenen eğlence amaçlı kayakçılar üzerinde yapılan bir araştırmayı içermektedir. Çalışma, bu turistleri destinasyon seçimine yönlendiren "push" (itici) ve "pull" (çekici) faktörleri incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada itici faktörler arasında stres atma, eğlenme, sağlık ve zindelik arayışı, macera arzusu ve sosyal etkileşim gibi bireysel motivasyonlar öne çıkarken; çekici faktörler arasında kayak pistlerinin kalitesi, modern tesisler, doğal güzellikler, hizmet kalitesi ve eğlence olanakları yer almıştır. Cuomo ve diğerleri (2022) tarafından yapılan çalışma COVID-19 sonrası değişen turist tercihlerinin konaklama sektöründeki rekabet gücü üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma, özellikle hijyen standartları, sosyal mesafe uygulamaları, esnek rezervasyon politikaları ve temassız hizmetlerin turist tercihleri üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Ayrıca çalışmada, konaklama sektöründeki işletmelerin değişen müşteri taleplerine nasıl uyum sağladığı, dijital teknolojilerin (örneğin, temassız check-in ve yapay zeka destekli hizmetler) sektörde nasıl bir rekabet avantajı sunduğu incelenmiştir. Diwyarhi ve diğerleri (2024) tarafından yapılan çalışmada, Bali'deki turizm sektöründe tüketici tercihleri üzerinde demografik faktörlerin etkisi incelenmiştir. Çalışmada nicel veri analiz yöntemleri kullanılarak turistlerin farklı yaş, gelir ve kültürel arka plana sahip olmalarına bağlı olarak konaklama, aktivite ve destinasyon seçimlerinin nasıl farklılık gösterdiği analiz edilmiştir.

Ulusal literatürde, seyahat endüstrisiyle ilgili önemli çalışmalar bulunmaktadır. Çakmakoğlu ve Güçler (2015) çalışmalarında, Kastamonu’daki turistlerin konaklama tercihlerine etki eden faktörleri analiz etmişlerdir. Araştırmada otel konforu, fiyat, konum, müşteri yorumları ve hizmet kalitesi gibi unsurlar ele alınmış ve bu unsurların yerel turizm pazarının gelişimi açısından önemli olduğu ortaya konmuştur. Gürkan (2019) tarafından yapılan çalışmada, turistlerin destinasyon seçiminde sosyal medyanın rolü incelenmiştir. Çalışmada, Instagram, YouTube ve Facebook gibi platformlardaki içeriklerin turistlerin algısını nasıl şekillendirdiği ve seyahat kararlarını nasıl yönlendirdiği analiz edilmiştir. Sezgin ve Köseoğlu (2021) editörlüğünde gerçekleştirilen çalışmada, turizm sektöründe markalaşmanın tüketici tercihlerine nasıl yön verdiği ele alınmıştır. Çalışmada, güçlü bir marka kimliğinin tüketici sadakati ve destinasyon imajı üzerindeki etkisi detaylı olarak incelenmiştir. Yıldız ve Kutlu (2022) editörlüğünde yapılan çalışmada, turizm sektöründe değişen tüketici eğilimleri ele alınmıştır. Çalışmada, dijitalleşme, sürdürülebilirlik ve esnek rezervasyon politikaları gibi modern seyahat trendleri üzerinde durulmuş, özellikle COVID-19 sonrası değişen seyahat alışkanlıkları analiz edilmiştir. Kotan ve Kırmacı (2022) çalışmalarında, üniversite akademik personelinin tatil tercihlerinde etkili olan faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, gelir seviyesi, boş zaman yönetimi, destinasyon özellikleri ve fiyat algısının akademisyenlerin seyahat tercihleri üzerindeki rolü analiz edilmiştir. Luşak (2023) tarafından yapılan çalışmada, tüketicilerin paket tur satın alma süreçlerinde etkili olan faktörler incelenmiştir. Araştırmada fiyat duyarlılığı, güvenilirlik, seyahat acentelerinin hizmet kalitesi ve tüketici beklentileri ele alınmış; ayrıca tur operatörleri ve acentelerin müşteri sadakatini nasıl artırabileceği üzerine öneriler sunulmuştur. Son olarak, Aytekin ve Küçükergin (2024) çalışmalarında, oyunlaştırılmış reklam stratejilerinin turizm sektöründeki markaların farkındalığı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma, tüketicilerin interaktif reklam içeriklerine olan ilgisini değerlendirerek, oyun temelli pazarlamanın turistlerin karar alma süreçlerine nasıl etki ettiğini ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları, yenilikçi pazarlama stratejilerini benimseyen turizm markalarının tüketicilerin ilgisini daha fazla çektiğini ve satın alma kararları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Mevcut literatür incelendiğinde, turizm sektöründe tüketici tercihlerini etkileyen çeşitli faktörlerin analiz edildiği birçok çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmalar, tüketicilerin destinasyon seçimlerini, seyahat alışkanlıklarını, markalaşma süreçlerini, sosyal medya etkisini ve pazarlama stratejilerinin tüketici üzerindeki rolünü detaylı bir şekilde ele almıştır. Ancak, markaların reklam stratejilerinde tüketicileri etkilemek amacıyla kullandıkları temaları belirlemeye yönelik, nitel yöntemle gerçekleştirilmiş kapsamlı bir araştırmanın literatürde bulunmadığı görülmektedir. Özellikle reklam içeriklerinde kullanılan temalar, duyuşal unsurlar ve pazarlama mesajlarının tüketici algısı üzerindeki etkisini inceleyen nitel çalışmaların eksikliği, bu alanda daha derinlemesine bir araştırma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlayarak, markaların turizm sektöründeki reklam stratejilerinde tüketiciyi etkilemek için kullandıkları temaları belirlemeye

yönelik nitel bir analiz sunmaktadır. Araştırma kapsamında, YouTube gibi dijital platformlarda yayınlanan turizm reklamları incelenerek, görsel, işitsel ve içerik bazlı pazarlama unsurlarının tüketici algısı üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir

2.2. Online seyahat sektörü

Seyahat acenteleri, seyahat etmek isteyen kişilerin tüm seyahat ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmet sunan ticari kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Seyahat acentaları, tüketicilerin ulaşım, konaklama, rehberlik, vize işlemleri, tur programları ve ek hizmetler gibi seyahatle ilgili tüm gereksinimlerini karşılamaktadır. Bu acenteler seyahatleri organize ederek, tüketicilerin seyahat planlarını daha kolay ve konforlu hale getirilmesine yardımcı olmaktadır (Emir, 2010, s. 1248). Türkiye ve Dünya’da seyahat endüstrisindeki işletmeler geleneksel yöntemlerden dijital platformlara doğru bir dönüşüm geçirmiş ve çevrimiçi seyahat hizmetleri aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşma imkanı elde etmiştir (Kayumovich, Gulyamovich ve Khudoynazarovich , 2020, s. 33).

Online seyahat hizmetlerinin gelişmesiyle birlikte pek çok önemli marka pazarlama faaliyetlerini dijital ortamda yapmaya başlamıştır. Dijital ortamda markalar dinamik fiyatlandırma, gerçek zamanlı müşteri yorumları, esnek rezervasyon seçenekleri ve kişiselleştirilmiş öneriler gibi çeşitli avantajlar sunmaktadır (Morosan ve DeFranco, 2016, s. 214). Bununla birlikte, çevrimiçi seyahat sektörü, artan kullanıcı sayısı ve genişleyen hizmet yelpazesi ile yoğun rekabetin yaşandığı bir alan haline gelmiştir. Teknolojik gelişmeler ve dijital platformların yaygınlaşması, online seyahat hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmış, ancak aynı zamanda sektördeki oyuncuların sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmelerini zorlaştırmıştır. Bu yoğun rekabet ortamında, reklam faaliyetleriyle firmaların müşteri memnuniyetini sağlaması ve güvenilirliklerini artırması, uzun vadede başarılarını belirleyen en önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Xiang, Magnini & Fesenmaier, 2015, s. 78).

3. Araştırmanın metodolojisi

3.1. Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın temel amacı, online seyahat sektöründe faaliyet gösteren markaların YouTube reklam içeriklerinde öne çıkan tematik unsurların dağılımını, yoğunluğunu ve sürekliliğini ortaya koymaktır. NVivo 15 nitel veri analiz programı kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışma, reklam metinleri ve görsel-işitsel unsurlar üzerinden; hizmet kalitesi, ekonomik avantajlar, promosyon kampanyaları, destinasyon vurguları ve tatil deneyimini zenginleştiren faktörler gibi öğelerin sistematik olarak belirlenmesini hedeflemektedir.

3.2. Araştırmanın kapsamı

Araştırma, 01 Ocak 2024 ile 31 Aralık 2024 tarihleri arasında YouTube platformunda yayımlanmış online seyahat reklamlarını kapsamaktadır. Çalışmaya, Ets Tur, Jolly Tur, Pronto Tur, Tatil Budur ve Tatil Sepeti gibi sektörde bilinirliği yüksek markalara ait toplam 35 reklam filmi dahil edilmiştir. Bu reklamlar üzerinden gerçekleştirilen nitel video analizi, tematik yapıların belirlenmesi ve markalar arasındaki farklılıkların ortaya konulması amacı taşımaktadır.

3.3. Araştırmanın kısıtları

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İncelenen reklamlar yalnızca belirlenen zaman dilimi ve seçilen markalara ait olduğundan, elde edilen bulgular tüm online seyahat sektörünü tam anlamıyla temsil etmeyebilmektedir. Ayrıca, nitel veri analizinde öznelliğin etkili olabileceği ve NVivo 15 programının Türkçe dil desteği ile ilgili bazı sınırlamaların mevcut olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

3.4. Araştırma soruları

Araştırmanın temel soruları şunlardır:

- i. Online seyahat markalarının YouTube reklam içeriklerinde hangi tematik unsurlar öne çıkmaktadır?
- ii. Reklam içeriklerinde yer alan temaların dağılımı, yoğunluğu ve sürekliliği markalar arasında nasıl farklılık göstermektedir?
- iii. NVivo 15 nitel veri analiz programı kullanılarak, reklam içeriklerinin tematik yapısı nasıl sistematik olarak sınıflandırılabilir?

3.5. Ek istatistikî bilgiler

Araştırma metodolojisi kapsamında, reklam içeriklerinde yer alan temaların dağılımı ve yoğunluğuna ilişkin istatistikî bilgiler, "Online Seyahat Markalarının Reklamlarındaki Tematik Dağılımına İlişkin İstatistikî Bilgiler" başlıklı Ek Tablo'da sunulmuştur. Bu tablo, temaların reklam içeriklerindeki kodlama sayıları, yüzdeler ve dağılımları ve reklamlar arasındaki varyasyonları göstermekte olup, metodolojik yaklaşımın somut veri temelli yorumlanmasına katkı sağlamaktadır.

Örneğin, Ek Tablo'da yer alan verilere göre, Ets Tur %23.25 ile "Erken Rezervasyon" kodunu öne çıkararak planlı tatili teşvik ederken, "Keyifli Tatil" ve "Deniz Tatili" vurgularıyla eğlenceli yaz temalarına da yer vermektedir. Jolly Tur'da "İndirim" ve "Erken Rezervasyon" kodlarının %4.60 oranıyla maliyet tasarrufu ve planlamayı ön plana çıkarması dikkat çekerken, "Tatil Fırsatı" ve "Kesintisiz İptal" kodları tüketicilere ek esneklik sağlamaktadır. Pronto Tur, %12.82 ile "Erken Rezervasyon" ve "Süper Promosyon" kodlarında promosyonel odaklanmayı sürdürürken, "Güven ve Tecrübe" ve "İtalya" kodlarıyla da uluslararası destinasyonlara vurgu yapmaktadır. Tatil Budur'da "Kıbrıs" ve "Bodrum" %8.57 oranıyla yakın destinasyonları öne çıkarırken, "Taksit Kolaylığı" ve "Detaylı Web Sitesi" gibi hizmet kolaylıkları göze çarpmaktadır. Son olarak, Tatil Sepeti %15.0 oranıyla "Budapeşte" kodunda yurtdışı destinasyonlara vurgu yaparken, "Hayalindeki Tatil" ve "Ücretsiz İptal" gibi kodlarla duygusal ve pratik avantajları bir arada sunmaktadır.

4. Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak yürütülmüş ve amaçlı örnekleme stratejileri çerçevesinde "maksimum çeşitlilik örnekleme" kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmada ele alınan olgunun farklı bakış açılarından incelenmesi için çeşitli özelliklere sahip bireylerin veya birimlerin örnekleme dâhil edilmesini amaçlamaktadır (Patton, 2002, s. 234). Böylece heterojen bir örneklem grubu oluşturularak, araştırma konusunun daha geniş bir perspektifte ele alınması sağlanmaktadır. Maksimum çeşitlilik örnekleme, nitel araştırmalarda sıkça tercih edilen bir yaklaşım olup, farklı demografik, sosyo-kültürel ve mesleki özelliklere sahip katılımcılarla çalışarak bulguların genellenebilirliğini değil, derinlemesine anlaşılmasını hedeflemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 120). Araştırmanın evrenini, YouTube platformunda yayınlanan tüm online seyahat sitesi reklamları oluşturmaktadır. Ancak, zaman kısıtlaması nedeniyle yalnızca 01 Ocak 2024 - 31 Aralık 2024 tarihleri arasında yayımlanan reklamlar örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada, tüm reklam filmleri yerine ETS Tur, Jolly Tur, Pronto Tur, Tatil Sepeti ve Tatil Budur markalarına ait reklamlar tercih edilmiştir. Bu seçimin temel nedeni, söz konusu markaların Türkiye'de turizm sektöründe geniş bir müşteri kitlesine hitap eden, sektörde bilinirliği yüksek ve reklam faaliyetleri açısından aktif markalar olmasıdır. Bu firmalar, hem geleneksel hem de dijital medya kanallarında sıklıkla reklam veren ve tüketici kararlarını etkileyebilecek güçlü kampanyalar yürüten markalar arasında yer almaktadır. Ayrıca, araştırmanın dönersellik etkisinden arındırılması amacıyla çeşitleme yöntemi uygulanmış ve her online seyahat markasından 5 adet reklam filmi rastgele seçilerek analiz kapsamına alınmıştır. Böylece, toplamda 35 reklam filmi incelenerek, belirlenen süre boyunca reklam stratejilerinin genel eğilimleri hakkında daha kapsamlı bir değerlendirme yapılması sağlanmıştır.

4.1. Veri analizi

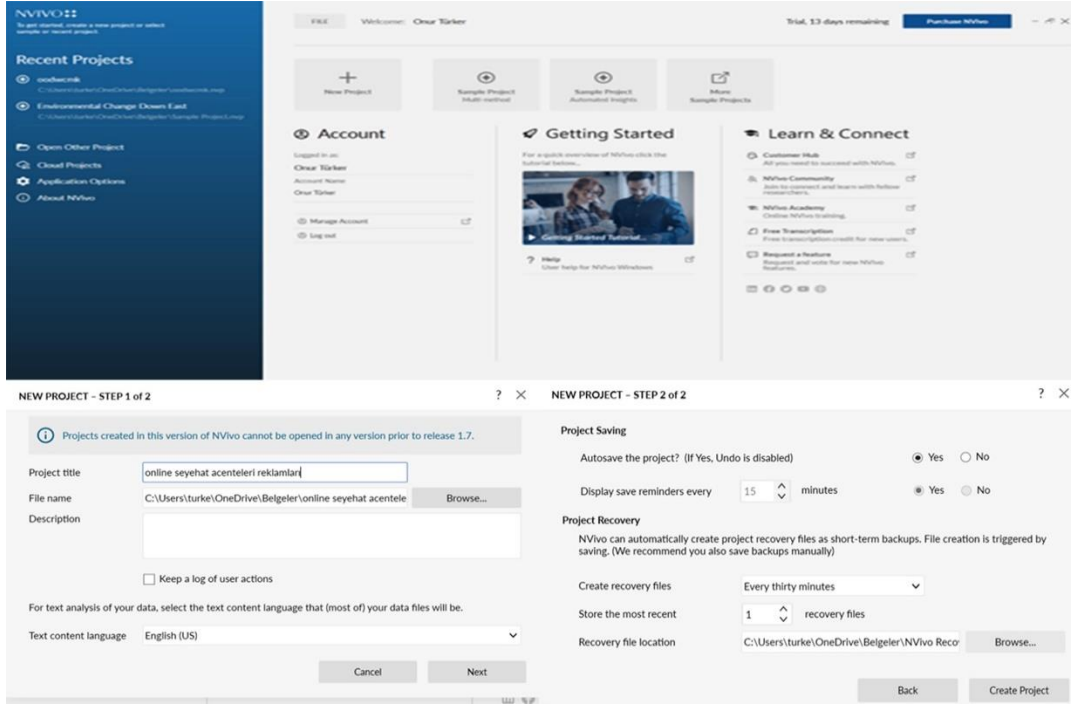
Araştırmamızda, nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan “doküman incelemesi” yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, yalnızca yazılı kaynakları değil, aynı zamanda ses, video ve fotoğraf gibi görsel ve işitsel materyalleri de kapsayarak araştırmalara geniş bir veri kaynağı sağlamaktadır. Böylece, yüz ifadeleri, vücut dili, mimikler ve ses tonundaki değişimler gibi sözsüz iletişim unsurları da analiz sürecine dahil edilebilmektedir. Bu durum, özellikle medya içeriklerinin derinlemesine çözümlenmesine olanak tanıyan bir yaklaşım sunmaktadır (Merriam ve Tisdell, 2016, s. 180).

Araştırmada 35 adet reklam filmi Nvivo 15 nitel veri analizi programı kullanarak analiz edilmiştir. Araştırmada 35 adet reklam filmi, NVivo 15 nitel veri analizi programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu tercihin temel nedeni, NVivo'nun büyük veri setlerini sistematik bir şekilde kodlayarak analiz etme, tematik ve söylem analizini kolaylaştırma, sözsüz iletişim unsurlarını inceleme ve veri yönetimi süreçlerini organize etme yeteneğidir (Bazeley ve Jackson, 2013, s. 87; Creswell ve Poth, 2018, s. 210). Reklam filmlerinde yalnızca metin içeriği değil, mimikler, beden dili, ses tonu ve görsel unsurlar gibi sözsüz iletişim öğeleri de önemli olduğundan, NVivo'nun sunduğu multimedya analiz araçları, araştırmanın derinlemesine ve sistematik bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, NVivo veri görselleştirme ve kategorilendirme gibi özellikleriyle analiz sürecinin güvenilirliğini artırarak tekrar edilebilir ve akademik şeffaflığı yüksek bir yöntem sunmuştur (Miles, Huberman ve Saldaña, 2014, s. 78; Gibbs, 2018, s. 112).

Nvivo 15 nitel analiz programına aktarılan 35 reklam filmi, öncelikle sesli olarak dinlenmiş ve içerikleri zaman aralıkları belirtilerek metne dökülmüştür. Program, görüntü ve metin verilerini ayrı ayrı kodlama imkânı sunarak, belirlenen zaman dilimlerine göre bu iki bileşeni otomatik olarak eşleştirmiştir. Kodlama sürecinde önceden belirlenmiş bir kod listesi kullanılmamış, bunun yerine verinin doğal akışı doğrultusunda durumlara uygun kodlar doğrudan atanmıştır. Görüntüler analiz edilirken, her bir kod belirli çerçeve aralıkları içinde tanımlanmış, metin analizinde ise satır satır inceleme yöntemi uygulanarak ifadelerin taşıdığı anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Benzer anlamlar içeren kodlar, ortak temalar altında sistematik bir şekilde sınıflandırılmış ve yapılandırılmıştır. Son aşamada, tüm reklam filmleri için oluşturulan kod listesi tekrar gözden geçirilerek, analiz sürecinin tutarlılığı ve kapsamlılığı sağlanmıştır.

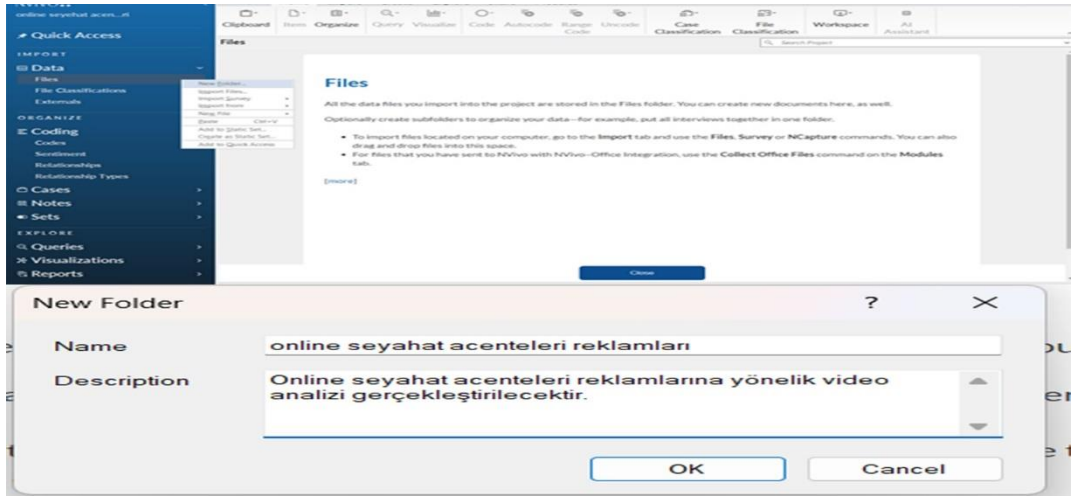
4.2. Nvivo 15 programı kullanılarak video analizi yapılması

NVivo 15 programı açıldıktan sonra, orta kısımda yer alan "New Project" (Yeni Proje) seçeneği tıklanır. Açılan pencerede, proje başlığı (örneğin, "online seyahat acenteleri reklamları") girilir ve proje dosyasının kaydedileceği konum belirtilir (örneğin, "C:\Users\turke..."). Daha sonra, ikinci pencerede projenin otomatik olarak kaydedilmesi için "Autosave" (Otomatik Kaydetme) seçeneği etkinleştirilir. Ayrıca, 15 dakikada bir kaydetme hatırlatması yapılacak şekilde "Save Reminders" (Kaydetme Hatırlatıcıları) ayarlanır. Tüm bu ayarlamalar tamamlandıktan sonra, sağ alt köşedeki "Create Project" (Proje Oluştur) butonuna tıklanarak proje oluşturulur.

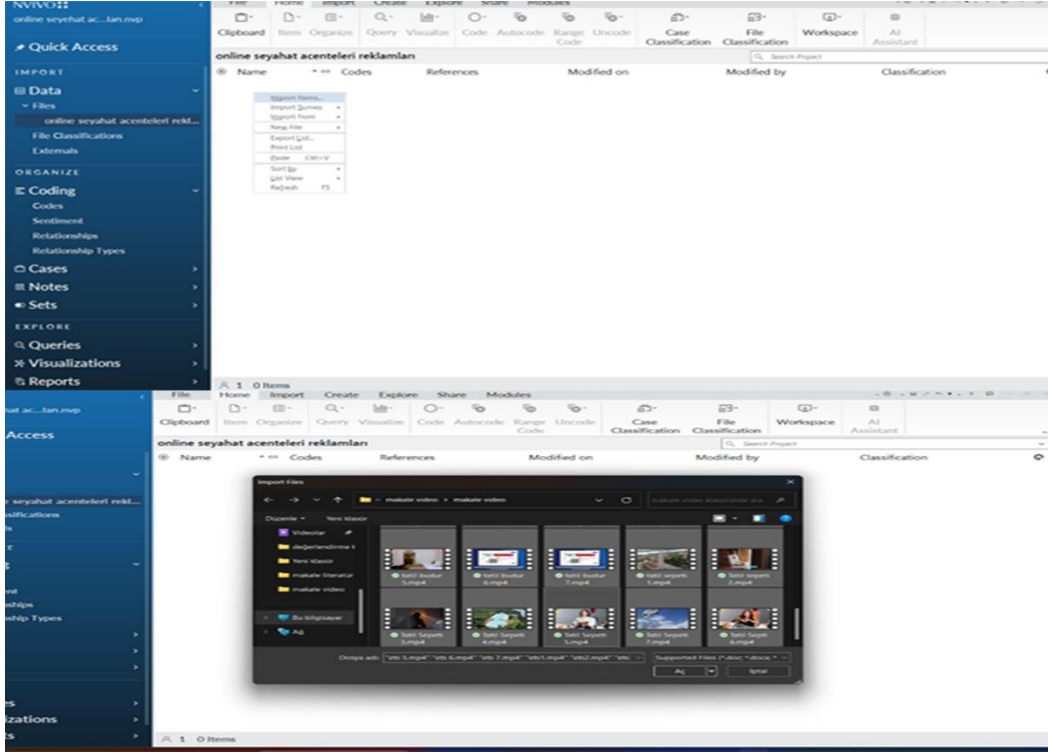
Şekil 1. Nvivo 15 proje oluşturma

Proje açıldıktan sonra, sol taraftaki menüden "Import" (İçe Aktar) bölümü seçilir ve "Files" (Dosyalar) seçeneği altında bulunan "New Folder" (Yeni Klasör) seçeneği tıklanır. Açılan pencerede oluşturulacak klasör için bir isim ve açıklama girilir. Tüm bilgiler girildikten sonra "OK" butonuna tıklanarak klasör oluşturulur ve proje içerisine eklenir.

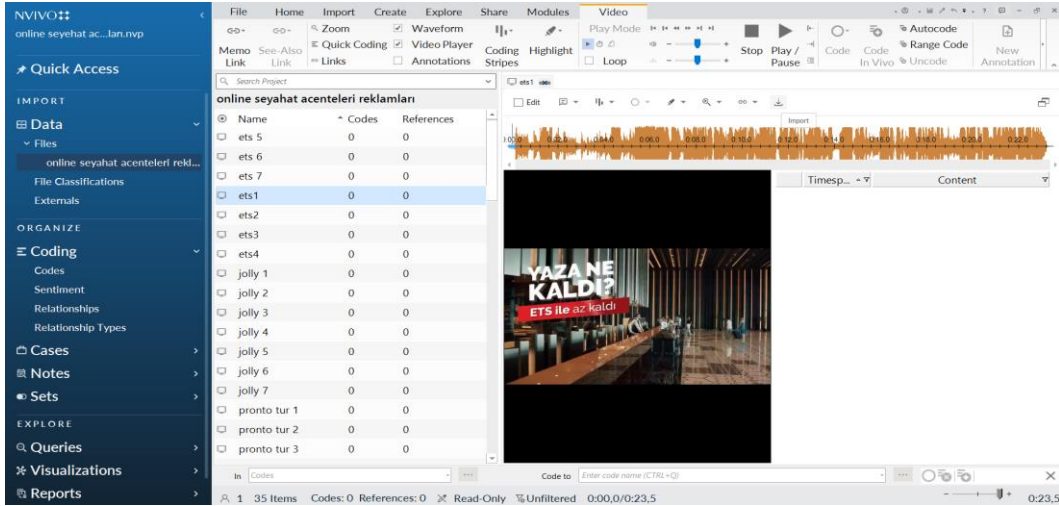
Şekil 2. Proje içerisinde dosya açılması

Videoların eklenmesi için Sol taraftaki menüden daha önce oluşturulan klasör (örneğin, "online seyahat acenteleri reklamları") seçilir. Daha sonra farenin sağ tuşuna tıklanır ve açılan menüden "Import Files" (Dosya İçe Aktar) seçeneği seçilir. Açılan dosya seçim penceresinde, projeye eklenecek olan dosyalar belirlenir. Örneğin aşağıdaki görselde, "makale video" isimli bir klasörde yer alan videolar seçilmiştir. Seçilen dosyalar işaretlendikten sonra, pencerenin sağ alt köşesindeki "Aç" veya "Import" (İçe Aktar) butonuna tıklanarak dosyalar projeye eklenir.

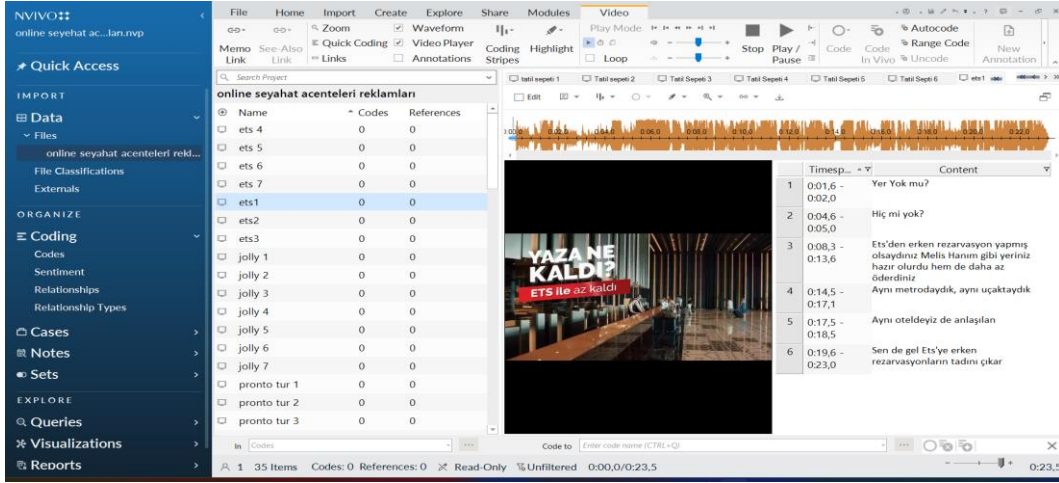
Şekil 3. Videoların programa eklenmesi

Videolar eklendikten sonra, farenin sol tuşu ile istenilen video seçilir. Video seçildikten sonra, sağ tarafta video önizlemesi görüntülenir. Sağ üstte yer alan video menüsünden “Play” (Oynat), “Pause” (Duraklat) ve “Stop” (Durdur) gibi seçenekler kullanılarak video oynatılabilir, durdurulabilir veya başa sarılabilir.

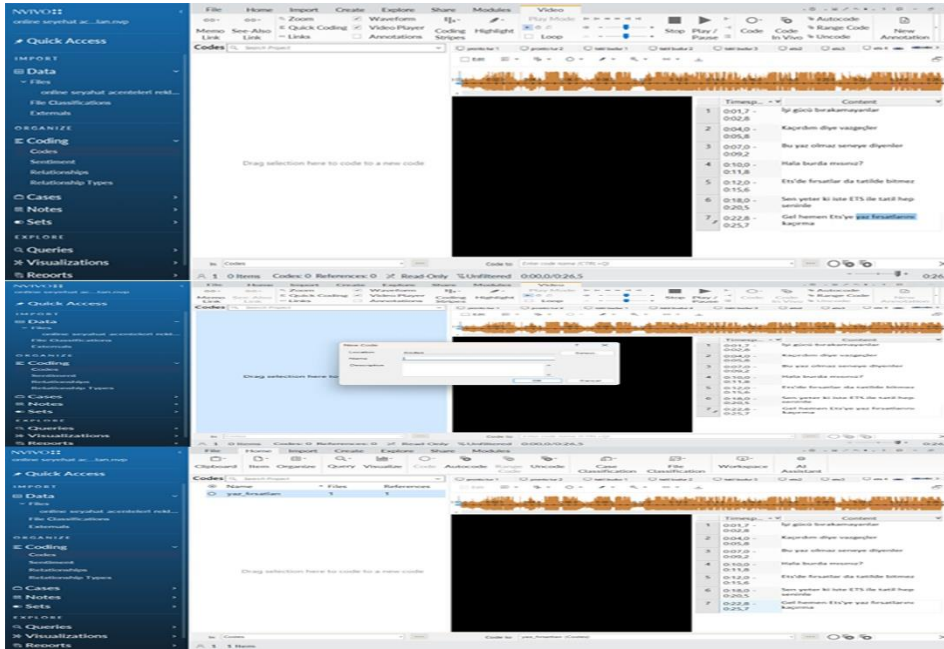
Şekil 4. Video seçimi yapma

Video analizlerinde, görüntülerin yanı sıra videolarda yer alan seslerin de analiz edilmesi gerektiğinden, seslerin metin olarak video kaynağına eklenmesi önemlidir. Bunun için öncelikle videonun üst kısmında yer alan “Edit” (Düzenle) seçeneğine tıklanır. Ardından, sağ tarafta açılan ekranda “Timespan” (Zaman Aralığı) kısmına konuşmaların geçtiği süre (örneğin, 0:08,3-0:13,0), “Content” (İçerik) kısmına ise bu zaman aralığında geçen cümleler girilir. Bu işlem, sesli içeriklerin detaylı analizini mümkün kılmakta ve videonun metinle ilişkilendirilmesini sağlamaktadır.

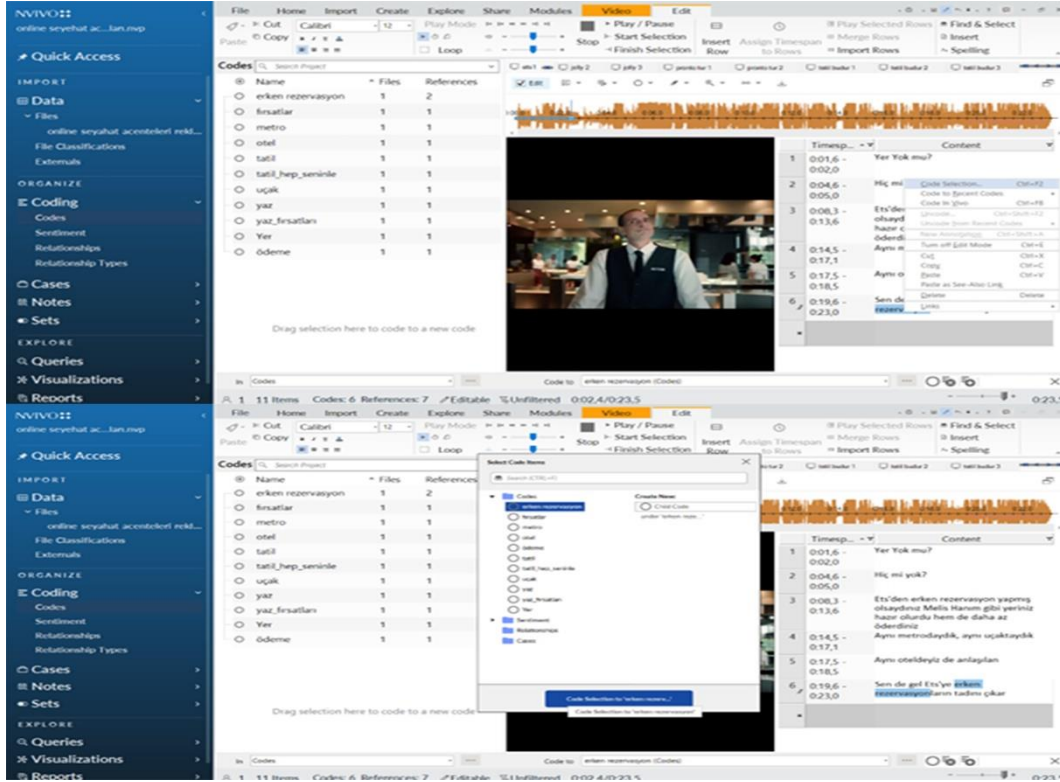
Şekil 5. Video Üzerine Metin Ekleme

Metin girişi tamamlandıktan sonra kodlama aşamasına geçilir. Bu süreçte, metin baştan sona dikkatlice okunur ve çalışmanın konusuyla ilgili bilgi sağlayan anlamlı ifadeler belirlenir. Örneğin, çalışmanın konusu “online seyahat reklamlarında tüketici tercihlerini etkileyen faktörler” ise, “yaz fırsatları” ifadesi bu bağlamda anlamlı bir bilgi sunar ve kodlanabilir. Kodlama işlemi için bu ifade fareyle seçilir ve "Codes" bölümüne sürüklenir. Sürükleme işlemi tamamlandığında açılan pencerede, “Name” alanına kodun adı (örneğin, “yaz fırsatları”) girilir, “Description” alanına ise kodun açıklaması veya tanımı yazılır. Bu bilgiler doldurulduktan sonra “OK” butonuna tıklanarak kodlama işlemi tamamlanır.

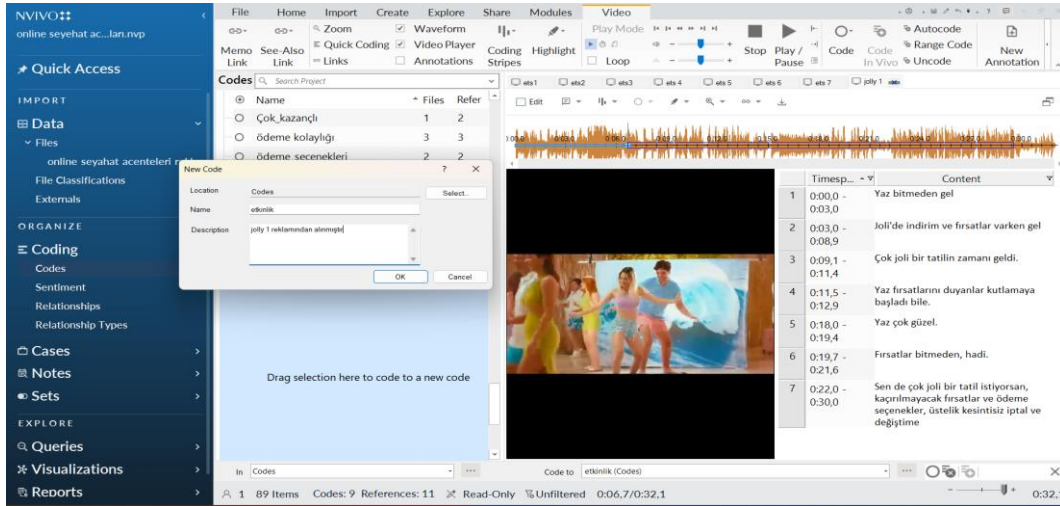
Şekil 6. Metin kodlaması yapma

Bir kod, aynı reklamda veya farklı bir reklamda tekrar kullanılmak istendiğinde, ilgili ifade seçilir ve seçimin üzerine sağ tıklanır. Açılan menüden “Code Selection” (Seçimi Kodla) seçeneği tıklanır. Ardından, açılan kod listesi içerisinde ilgili kod seçilir ve “Code Selection to [Kodun Adı]” seçeneğine tıklanarak işlem tamamlanır. Bu yöntem, aynı temaya veya kategoriye ait ifadelerin kolayca bir araya getirilmesini sağlar.

Şekil 7. Metni yeniden kodlama

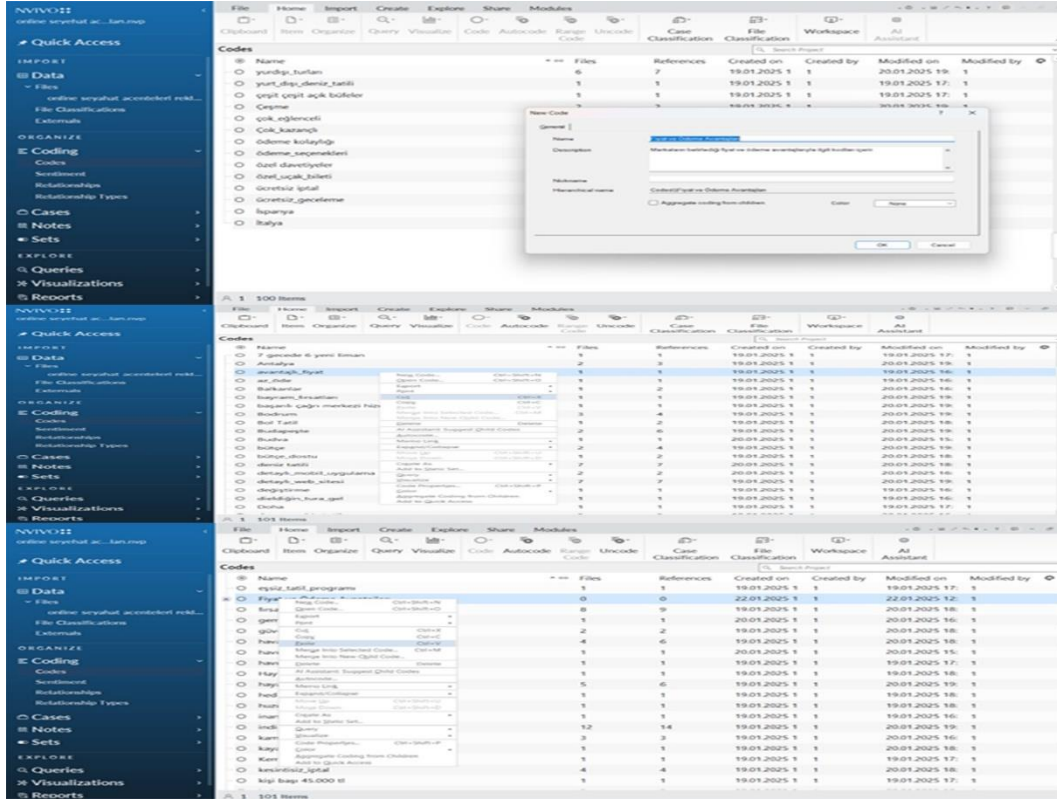
Metin kodlaması tamamlandıktan sonra video kodlama aşamasına geçilir. Reklam dikkatlice izlenir ve çalışma konusu ile ilişkili kareler belirlenerek zaman aralıklarıyla işaretlenir. Seçilen kareler, kodlama alanına sürüklenerek uygun kodlara atanır. Aynı şekilde, sesli kodlama için de reklamın ses içeriği analiz edilir, anlamlı bölümler zaman aralığıyla belirlenir ve ilgili kodlara atanarak kodlama işlemi tamamlanır.

Şekil 8. Görüntü kodlaması yapma

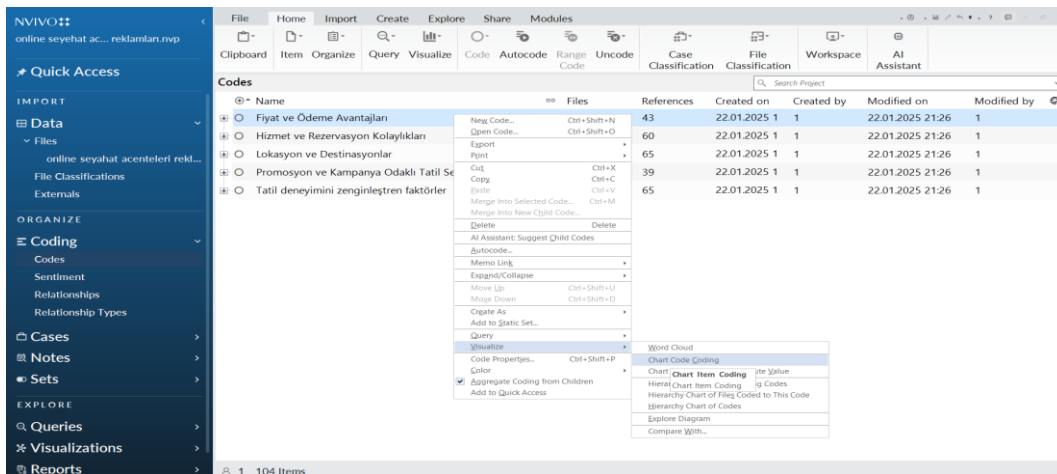
Tüm kodlama işlemleri tamamlandıktan sonra, kodları daha kolay yorumlayıp çözümlmek için ortak özelliklere sahip kodlar temalar altında gruplandırılabilir. Örneğin, “uçak bileti indirimi,” “taksit kolaylığı” ve “avantajlı fiyat” gibi kodların “Fiyat ve Ödeme Avantajları” teması altında toplanmak istendiğini varsayalım. Bu işlem için şu adımlar izlenir: Kod alanında sağ tıklanarak yeni bir kod oluşturulur ve bu kod, tema adı olarak belirlenir. Daha sonra, bu tema altında toplanmak istenen kodlardan biri seçilir, üzerine sağ tıklanarak “Cut” (Kes) seçeneği seçilir. Ardından, yeni oluşturulan tema kodunun üzerine sağ tıklanarak “Paste” (Yapıştır) seçeneği tıklanır. Aynı işlem, aynı tema altında

toplanmak istenen diğer kodlar için de tekrarlanır. Bu yöntem, kodların düzenli bir şekilde organize edilmesine ve tematik analiz sürecinin daha etkili hale gelmesine olanak tanır.

Şekil 9. Tema altında kodları toplama

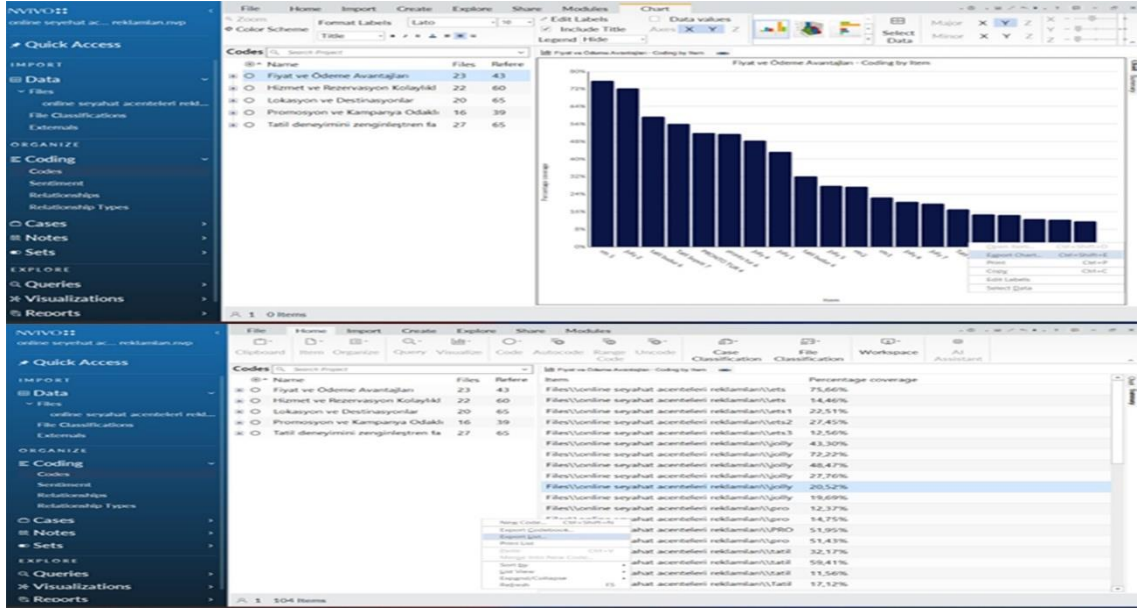
Temalar altında kodların toplanma işlemi tamamlandıktan sonra, kodlar ve temalara ilişkin grafikler ve yüzdeler oluşturmak için şu adımlar izlenir: İlgili kod veya temanın üzerine sağ tıklanır, açılan menüden sırasıyla “Visualize” ve ardından “Chart Node Coding” seçenekleri seçilir. Bu işlemin ardından, seçilen kod veya temaya ilişkin veri görselleştirilir ve yüzdeler kolayca analiz edilebilir. Bu yöntem, verilerin görsel olarak sunulmasını sağlayarak analiz sürecini daha etkili ve anlaşılır hale getirir.

Şekil 10. Kodlarla grafik ve yüzde oluşturma işlemi

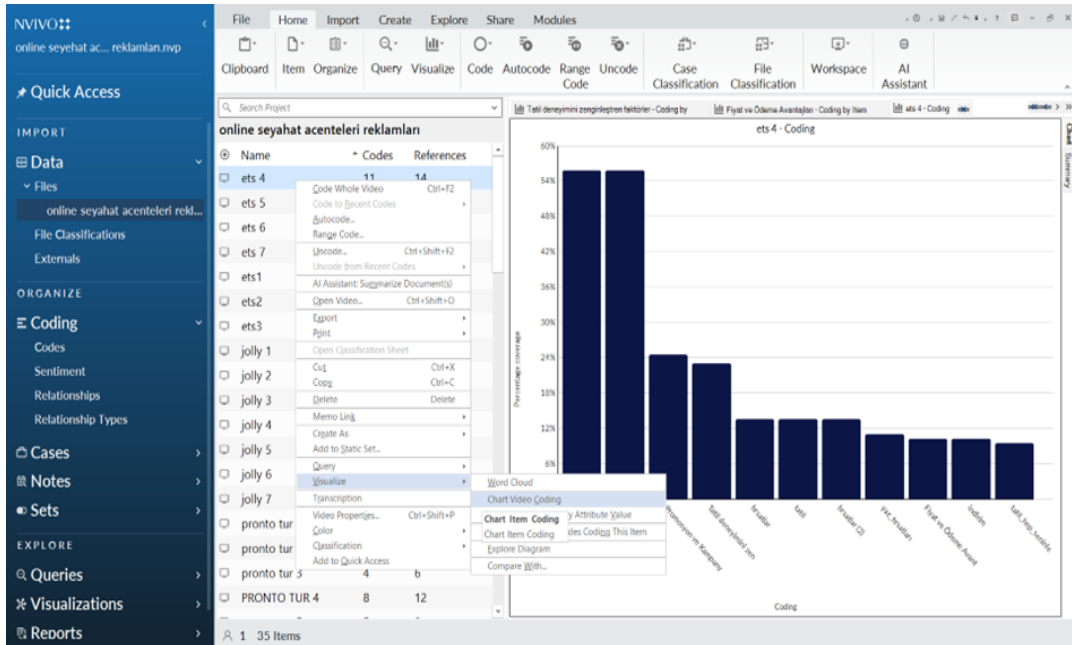
Bu işlemler sonucunda, seçili kod veya temanın hangi videolarda ne kadar yer aldığı ve yüzdeler kolayca analiz edilebilir. Programın üst menüsündeki “Chart” seçeneği kullanılarak, görüntülenmek istenen grafik türü seçilebilir ve görselleştirme özelleştirilebilir. Oluşturulan grafiğe sağ

tıklanarak “Export Chart” seçeneğiyle grafik, bir resim dosyası olarak dışa aktarılabilir. Ayrıca, programın sağ alt kısmındaki “Summary” (Özet) seçeneğine tıklanarak yüzdeler ve detaylı analiz sonuçları özet halinde görüntülenebilir. Bu işlemler, verilerin daha etkili bir şekilde analiz edilmesine ve paylaşılmasına olanak tanımaktadır.

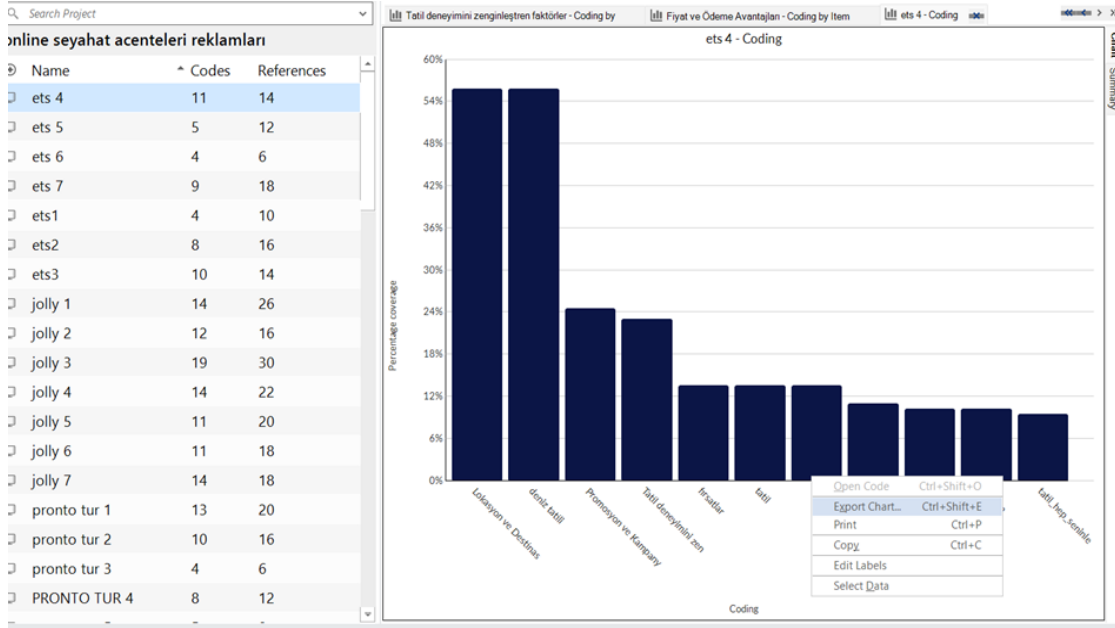
Şekil 11. Kodlarla grafik ve yüzde oluşturma örneği

Belirli bir videoda hangi kod veya temanın ne ölçüde yer aldığını ve bunların sıralamasını liste ve grafik şeklinde görmek istediğinizde, ilgili videonun üzerine sağ tıklanır. Açılan menüden sırasıyla “Visualize” ve ardından “Chart Node Coding” seçenekleri seçilir. Bu işlem, seçilen video için kodların ve temaların dağılımını grafiksel ve liste formatında görselleştirmenizi sağlamaktadır.

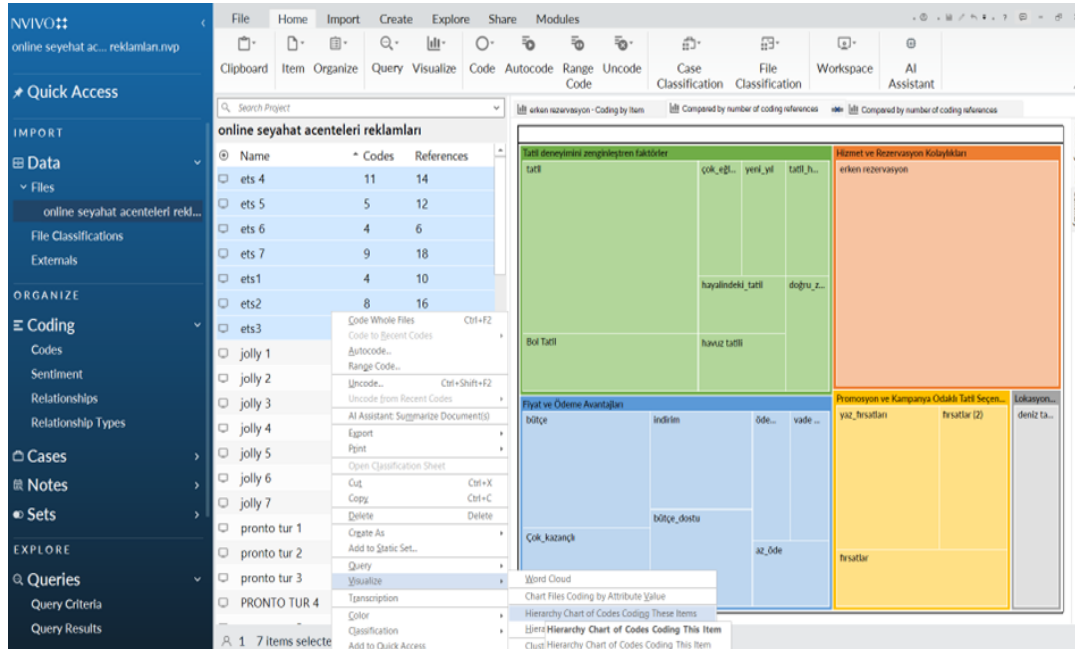
Şekil 12. Kodlarla video üzerinden grafik ve yüzde oluşturma işlemi

Programın üst kısmında yer alan “Chart” seçeneği kullanılarak, istenen grafik türü seçilip özelleştirilebilmektedir. Oluşturulan grafiğe sağ tıklanarak “Export Chart” seçeneği ile grafik bir resim dosyası olarak kaydedilebilir. Ayrıca, programın sağ orta bölümünde bulunan “Summary” seçeneği tıklanarak yüzdeler ve analiz sonuçları detaylı bir özet halinde görüntülenebilir. Bu işlemler, verilerin görsel olarak daha anlaşılır ve etkili bir şekilde sunulmasını sağlar.

Şekil 13. Kodlarla video üzerinden grafik ve yüzde oluşturma işlemi

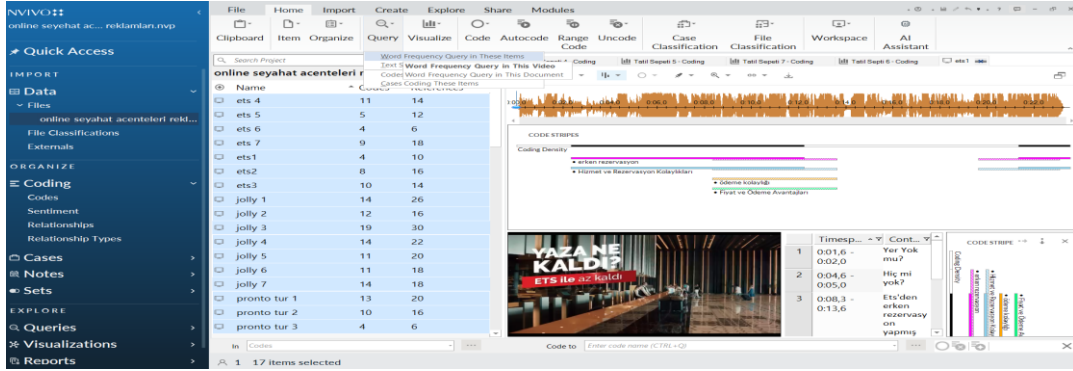
NVivo programında "Tree Map" oluşturularak kodların ve temaların analize katkısı görsel olarak kolayca değerlendirilir ve araştırma sonuçları daha anlaşılır hale getirilir. Bu işlem için markaların tüm reklamları seçilir, ardından sağ tıklanarak "Visualize" ve "Chart Node Coding" seçenekleri seçilir. Oluşturulan Tree Map, temaların öne çıkma derecesini ve kodların bağlantı yoğunluğunu hızlı bir şekilde değerlendirme imkânı sunar. Haritada, kodlar ve temalar farklı renklerle gruplandırılmış olup, kutuların boyutları sıklıklarına veya referans sayılarına göre belirlenir. Daha büyük kutular, analize daha fazla katkı sağlayan veya daha sık kullanılan kodları temsil eder. Örneğin, "Fiyat ve Ödeme Avantajları" teması altında "İndirim" ve "Taksit" gibi kodlar yer alır. Bu görselleştirme, verilerin tematik önemini ve analizdeki rolünü etkili bir şekilde ortaya koyar.

Şekil 14. Tree map örneği

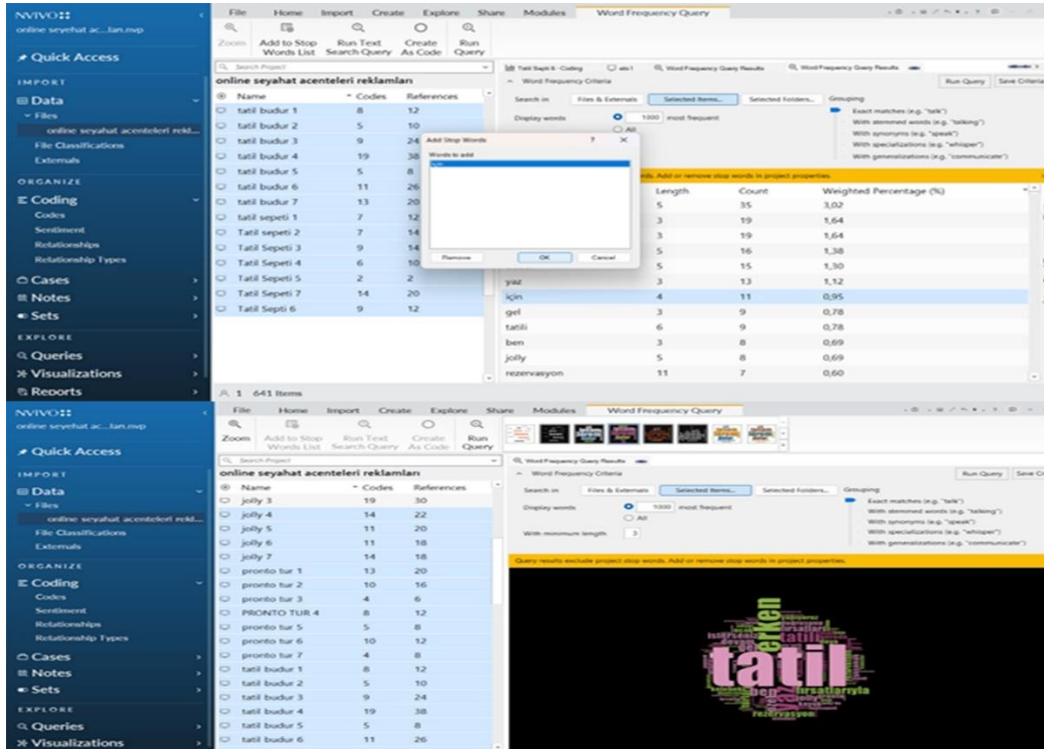
NVivo programı, videolarda geçen kelimelerin frekanslarını grafik ve yüzdelik olarak analiz etme imkânı sunar. Ayrıca, benzer anlamlı veya eş kökenli kelimeleri bir araya getirerek daha doğru sonuçlar sağlayabilir. Ancak, bu özellik Türkçe dil desteği için bulunmadığından, yalnızca elle tek tek yapılabilmektedir. Kelime frekans analizi yapmak için, ilgili video veya videolar "Ctrl" tuşu yardımıyla

seçilir ve ardından üst menüde yer alan “Query” sekmesinden “Word Frequency” seçeneği tıklanarak işlem gerçekleştirilir.

Şekil 15. Kelime frekansı analiz işlemi

Elde edilen kelime listesinde, çalışma için anlam taşımayan edatlar, bağlaçlar gibi kelimeleri çıkarmak için ilgili kelimenin üzerine sağ tıklanır ve “Add to Stop Word List” seçeneği seçilir. Açılan pencerede “OK” butonuna tıklanarak işlem tamamlanır. Bu adımla videolarda geçen kelimelerin tekrar sayıları daha anlamlı bir şekilde belirlenir. Kelime bulutunu (Word Cloud) grafik olarak görüntülemek için ise sağ tarafta bulunan “Word Cloud” seçeneği tıklanır. Bu işlem, kelimelerin görsel olarak analiz edilmesini sağlar.

Şekil 16. Word cloud analizi örneği

Bu çalışmada, video analizi yöntemi NVivo 15 programı üzerinden şu aşamalarla uygulanmıştır:

Aşama 1: Video Dosyalarının İçer Aktarılması ve Hazırlanması:

Çalışmaya dahil edilen 35 reklam videosu, NVivo 15'e ie aktarılmıştır. Her bir video dosyası, analize uygun hale getirilmek üzere öncelikle görüntü ve ses kalitesi açısından kontrol edilmiş; gerekirse düzenlemeler yapılmıştır.

Aşama 2: Transkripsiyon ve Zaman Damgaları:

Videoların sesli içerikleri, manuel veya yarı otomatik yöntemlerle transkribe edilmiştir. Her transkripsiyon, videonun belirli zaman aralıklarına (örneğin 0:08-0:13 gibi) göre etiketlenmiş, böylece belirli ifadelerin hangi bölümde geçtiği netleştirilmiştir.

Aşama 3: Kodlama Süreci ve Tematik Yapının Oluşturulması:

Açık Kodlama: Transkribe edilmiş metinler, NVivo 15'in kodlama araçları kullanılarak satır satır incelenmiş; içerikte anlam taşıyan ifadeler, "kod" adı verilen etiketlerle işaretlenmiştir.

Kodların Gruplanması: Benzer anlamlar taşıyan kodlar, daha geniş tematik kategoriler altında toplanmıştır. Örneğin; "Erken Rezervasyon" gibi bireysel kodlar, "Fiyat ve Ödeme Avantajları" teması altında gruplanmıştır.

Görsel Kodlama: Videoların görsel unsurları da, belirli zaman aralıkları ile eşleştirilerek analiz edilmiştir. Bu sayede, hem metin hem de görsel içeriklerin tematik dağılımları bütüncül olarak değerlendirilmiştir.

Aşama 4: Veri Görselleştirme ve İstatistiki Analiz:

NVivo 15'in sunduğu görselleştirme araçları (örneğin; Word Cloud, Tree Map, Chart Node Coding) kullanılarak, her bir temanın kodlama sayısı, yüzdelik dağılımları ve reklamlar arasındaki varyasyonları detaylı olarak analiz edilmiştir. Bu aşamada, Ek Tablo ve Tablo 2'de sunulan istatistiki veriler oluşturulmuş, temaların reklam içeriklerindeki yer alma oranları sayısal verilerle desteklenmiştir.

Aşama 5: Yorumlama ve Son Kontrol:

Kodlama işlemi tamamlandıktan sonra, oluşturulan kod listesi tekrar gözden geçirilmiş; farklı kodlayıcılar arasında tutarlılığın sağlanması amacıyla inter-koder güvenilirliği kontrol edilmiştir. Bu adım, analiz sonuçlarının bilimsel güvenilirliğini artırmaya yönelik ek bir değerlendirme olarak gerçekleştirilmiştir.

5. Bulgular

Beş farklı online seyahat sitesine ait 35 reklamın incelenmesi sonucunda, toplamda 5 tema ve 105 kod oluşturulmuştur. Pazarlama ve medya alanında uzman 3 öğretim üyesi tarafından kod ve temalar değerlendirilmiş ve araştırma alanıyla ilgisi bulunmayan 8 kod analizden çıkarılmıştır. Geriye kalan 97 kod, 5 ana tema altında gruplandırılmıştır. Bu temalara içeriklerini ve kodlamalarını en iyi yansıtabilecek şekilde "Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri", "Fiyat ve Ödeme Avantajları", "Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları", "Lokasyonlar ve Destinasyonlar", "Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler" isimleri verilmiştir.

Tablo 1

Çalışmada Belirtilen Temalar ve İlgili Kodlar

Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri	Fiyat ve Ödeme Avantajları	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler
Yeni Bayram Fırsatları	Vade Farksız Taksit	Ücretsiz Geceleme	Yurt Dışı Deniz Tatili	Yepyeni Keşifler
Yaz Fırsatları	Uçak Bileti İndirimi	Ücretsiz İptal	Yurtdışı Turları	Yenileyici Termal Otel
Süper Promosyon Son Dakika Fırsatları	Taksit Kolaylığı Ödeme Seçenekleri	Özel Uçak Bileti Özel Davetiyeler	Sharm El Sheikh Safari Uru	Yeni Yıl Yat Gezisi

Kampanya	Ödeme Kolaylığı	Ücretsiz Konaklama	Roma	Türkiye'nin Alanında Öncü ve Lider Kuruluşlarından Biri
Hediye Tatili	Kredi Kartına İndirim Avantajı	Kesintisiz İptal	Prag	Türkiye Kültür Turları
Kazanma Fırsatları	Kolay Rezervasyon	Havalimanı Transferi	Phuket	Termal Otel
Bayram Fırsatları	Kişi Başı 45.000 TL İndirim	Erken Rezervasyon Detaylı Web Sitesi	Paris	Tatil Seçimi
	Kazançlı Fiyat Teklifi	Detaylı Mobil Uygulama	Mosdar	Tatil Hep Seninle
	Çok Kazançlı Mil Avantajı	Değiştirme	Mısır	Tatil Fırsatı
	Bütçe Dostu	Başarılı Çağrı Merkezi Hizmeti	Marmaris	Keyifle Tatil
	Bütçeye Uygun Az Ödeme Avantajlı Fiyat		Ksamil	Sürprizlerle Dolu Tatil
			Kıbrıs	Muhteşem Bir Tatil
			Kemer	Motivasyon
			İtalya	Kültür Turu
			İspanya	Kış Tatili
			Gemi Turu	Kayak, Termal ve Doğa Otelleri
			Dubai	İnanılmaz Tatil Ortamı
			Doha	Huzur
			Dilediğin Tura Gel	Hayalindeki Tatil
			Deniz Tatili	Hayal Edilen Tatilden Daha Fazlası
			Çeşme Bölgesel Lezzet Deneyimleri	Havuz Başında Serinleme Havuz başında güneşlenme ve dinlenme olanakları.
			Budva	Güven ve Tecrübe
			Budapeşte	Festivaller
			Bodrum	Bol Etkinlik
			Balkanlar	Eşsiz Tatil Programı
			Antalya	En Konforlu
			7 Gecede 6 Yeni Liman	En İyi Lezzetler
				Doyasıya Bir Tatil
				Doğru Zamanlı Tatil
				Çok Eğlenceli
				Bol Tatil

Elde edilen kod ve temaların, 35 reklam filminin tamamında ve her birinde ne kadar yer aldığı, analizler açısından büyük önem taşımaktadır. Kodlar, hem metin hem de görsel olarak belirli zaman aralıklarına göre kodlandığı için yalnızca frekanslarını değerlendirmek, analizlerin eksik kalmasına neden olabilir. Bu nedenle NVivo programı, kodların frekanslarına ek olarak, ilgili videolarda zaman açısından yüzde olarak ne kadar yer kapladığını da hesaplayarak analiz sürecine dahil etmiştir. Reklam filmlerinin uzunlukları birbirinden farklı olduğu için kod ve temaların videolarda ne kadar süre yer aldığı aritmetik ortalama ile hesaplanmamış, bunun yerine her reklam filminin uzunluğuna göre ağırlıklı ortalama yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca, örnekleme oluşturan 35 reklam filminin tamamında geçen kod ve temaların hem kodlanma sayısı hem de zaman açısından yüzde olarak ne kadar yer aldığı bilgisi değerlendirilmiş, bunların kaç farklı reklam filminde geçtiği de anlamlı bir veri olarak analizlere dahil edilmiştir. Bu bilgiler ışığında yapılan analizler sonucunda kodlara ilişkin elde edilen veriler aşağıdaki Ek Tablo'da yer almaktadır.

Yapılan analizler sonucunda temalara ilişkin elde edilen veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2

Online Seyahat Markalarının Reklamlarındaki Tematik Dağılımına İlişkin İstatistik Bilgiler

Online Seyahat Markası	Tema	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Ets Tur	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler	6	14	33.0
	Fiyat ve Ödeme Avantajları	6	12	28.0
	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	3	10	23.0
	Promosyon ve Kampanya Odaklı	2	5	12.0
	Tatil Seçenekleri	2	2	5.0
Jolly Tur	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	2	2	5.0
	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	6	17	25.0
	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler	7	16	24.0
	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	5	15	22.0
	Fiyat ve Ödeme Avantajları	6	12	18.0
Pronto Tur	Promosyon ve Kampanya Odaklı	4	8	12.0
	Tatil Seçenekleri	4	5	12.0
	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	6	18	45.0
	Promosyon ve Kampanya Odaklı	3	7	18.0
	Tatil Seçenekleri	4	5	12.0
Tatil Budur	Fiyat ve Ödeme Avantajları	4	5	12.0
	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	3	5	12.0
	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler	3	5	12.0
	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	5	24	35.0
	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	5	16	23.0
Tatil Budur	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler	4	12	17.0

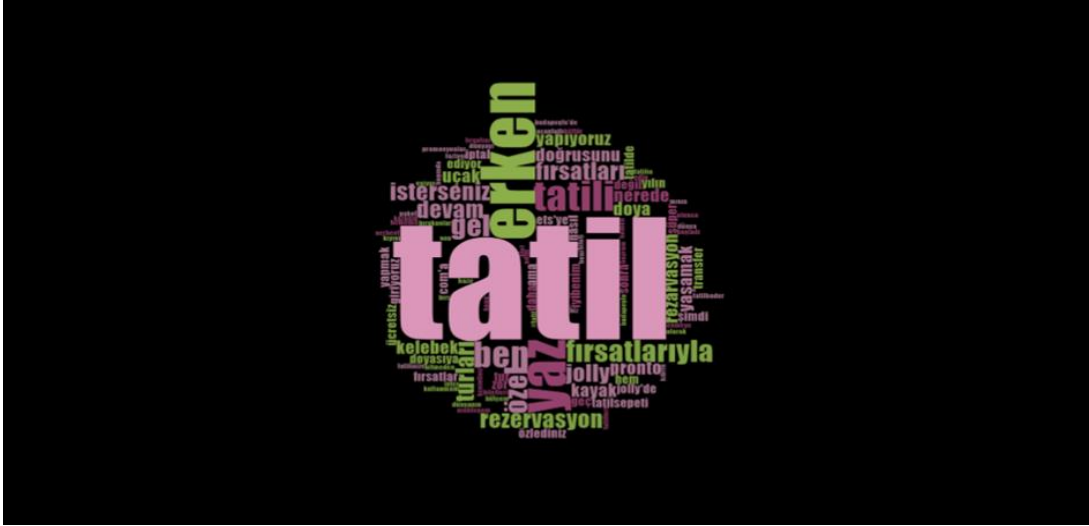
	Fiyat ve Ödeme Avantajları	3	10	14.0
	Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri	3	7	10.0
Tatil Sepeti	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler	6	17	42.0
	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	5	12	30.0
	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	2	6	15.0
	Fiyat ve Ödeme Avantajları	3	3	8.0
	Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri	1	2	5.0

Tablo 3

Online Seyahat Markası Reklamlarının Nitel Analiz Sonuçlarının Temalara Göre Sıralanması

Sıralama	Online Seyahat Markası				
	Ets Tur	Jolly Tur	Pronto Tur	Tatil Budur	Tatil Sepeti
1	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler
2	Fiyat ve Ödeme Avantajları	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler	Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları
3	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	Fiyat ve Ödeme Avantajları	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler	Lokasyonlar ve Destinasyonlar
4	Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri	Fiyat ve Ödeme Avantajları	Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları	Fiyat ve Ödeme Avantajları	Fiyat ve Ödeme Avantajları
5	Lokasyonlar ve Destinasyonlar	Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri	Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler	Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri	Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri

NVivo programı kullanılarak analizde yer alan online seyahat reklamlarının sesli bölümlerinde geçen kelimelerin frekanslarına göre boyutlarını artıran ve bunları görsel olarak bütünleşik bir şekilde sunan “Kelime Bulutu” (Word Cloud) sorgusu gerçekleştirilmiştir. Bu sorgu, kelimelerin frekanslarını görsel bir tablo gibi sunarak analiz sürecine katkı sağlamış ve aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir.

Şekil 17. Online Seyahat Markalarının Reklamlarında Kullanılan Kelimelere Ait Kelime Bulutu Görünümü

6. Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı, online seyahat sektöründeki markaların YouTube reklamları aracılığıyla tüketicilere nasıl bir etki yaratmayı hedeflediklerini analiz etmektir. Çalışma çerçevesinde NVivo yardımıyla gerçekleştirilen analizlerde, reklamların içeriklerinde yer alan metin, görsel ve işitsel öğeler nitel kodlama yöntemi ile kategorilere ayrılmış, bu kategoriler farklı temalar altında toplanmıştır. Bu temalar, markaların tüketici algısını yönlendirmeye yönelik stratejik yaklaşımlarını daha iyi anlamak için detaylı bir şekilde incelenmiştir. NVivo yazılımı kullanılarak elde edilen veriler, reklam içeriklerinde sıklıkla vurgulanan mesajların, tüketici davranışlarını şekillendiren anahtar unsurlarını ortaya koymuştur. Çalışmada kullanılan temalar, özellikle Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri, Fiyat ve Ödeme Avantajları, Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları, Lokasyonlar ve Destinasyonlar ve Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler olarak belirlenmiştir.

Analiz sürecinde, YouTube reklamları içerisindeki işitsel unsurların kelime frekansları ve görsel unsurların sembolik anlamları detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca, reklamların hangi temaları ne sıklıkla işlediği ve bu temaların tüketiciler üzerindeki duygusal etkileri NVivo'nun görselleştirme araçlarıyla analiz edilmiştir. Örneğin, sıkça vurgulanan "erken rezervasyon avantajları" veya "yaz tatili fırsatları" gibi mesajların, tüketici tercihlerini yönlendirme üzerindeki etkileri sayısal verilerle desteklenmiştir.

Ets Tur, reklamlarında en çok Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler temasına (%33) odaklanarak, tüketicilerin duygusal bağ kurmasını sağlamayı hedeflemiştir. "Keyifle Tatil", "Bol Tatil" ve "Çok Eğlenceli" gibi kodların sıklıkla kullanılması, markanın tatili yalnızca bir konaklama süreci olarak değil, unutulmaz bir deneyim olarak sunmayı amaçladığını göstermektedir. Bu temayı, fiyat avantajlarını vurgulayan Fiyat ve Ödeme Avantajları teması (%28) takip etmektedir. "Erken Rezervasyon", "İndirim", "Vade Farksız Taksit" ve "Bütçeye Uygun" gibi kodlar, markanın tüketicilere ekonomik ve planlı tatil seçenekleri sunduğunu göstermektedir. Özellikle "Erken Rezervasyon" kodunun sık kullanımı, tüketicileri planlı alışverişe yönlendirme stratejisini desteklemektedir. Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları teması (%23) ile Ets Tur, "Ücretsiz İptal", "Kolay Rezervasyon" ve "Detaylı Web Sitesi" gibi kodlarla tüketicilere güven veren bir hizmet anlayışı sunduğunu göstermektedir. Bu kodlar, rezervasyon sürecinde esneklik ve güvence sağlayarak müşteri memnuniyetini artırma stratejisini yansıtmaktadır. Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri teması (%12), "Fırsatlar" ve "Yaz Fırsatları" gibi kodlarla tüketicilere cazip kampanyalar sunduğunu göstermektedir. Son olarak, Lokasyonlar ve Destinasyonlar teması (%5) altında "Deniz Tatili" ve "Marmaris" gibi kodların kullanımı, markanın belirli destinasyonları öne çıkararak tüketicileri yönlendirmeyi hedeflediğini ortaya koymaktadır. Ets Tur'un reklam stratejisi, tüketicilere duygusal bağ kurabilecekleri bir tatil deneyimi sunma, uygun fiyat avantajları sağlama, rezervasyon süreçlerinde kolaylık ve güven verme ile belirli destinasyonları öne çıkarma üzerine kuruludur. NVivo analizleri,

markanın hem ekonomik hem de keyifli tatil seçenekleri sunarak müşteri sadakatini artırmaya odaklandığını göstermektedir.

Jolly Tur, reklamlarında en çok Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları temasına (%25) odaklanarak, müşteri deneyimini kolaylaştırmayı ve rezervasyon süreçlerini sorunsuz hale getirmeyi amaçlamaktadır. "Havalimanı Transferi", "Kesintisiz İptal" ve "Detaylı Web Sitesi" gibi kodlar, tüketicilere kolay ve güvenli bir tatil planlama süreci sunduğunu göstermektedir. Bunu, Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler teması (%24) takip etmektedir. "Keyifle Tatil", "Bol Etkinlik" ve "İnanılmaz Tatil Ortamı" gibi kodlar, tatili yalnızca bir hizmet değil, unutulmaz bir deneyim olarak sunduğunu ortaya koymaktadır. Erken Rezervasyon ve İndirim (%9,23) kodlarının sıklıkla kullanılması, finansal avantajlarla müşteri memnuniyetini artırmayı hedeflediğini göstermektedir. Lokasyonlar ve Destinasyonlar teması (%22) ile "Prag", "Roma" ve "Phuket" gibi kodlar, markanın geniş yurt içi ve yurt dışı tatil seçenekleri sunduğunu yansıtmaktadır. Ücretsiz İptal ve Değiştirme gibi kodlar ise, esneklik ve güvence sağlayarak tüketicilere rahat bir tatil planlama süreci sunmayı amaçlamaktadır. Jolly Tur'un reklam stratejisi, hizmet kolaylığı, unutulmaz tatil deneyimleri ve geniş destinasyon seçenekleri sunarak müşteri memnuniyetini artırmaya odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, markanın hem mevcut müşteri sadakatini güçlendirme hem de yeni tüketicilere ulaşma çabasını desteklemektedir.

Pronto Tur, reklamlarında en çok Lokasyonlar ve Destinasyonlar teması (%45) üzerinde durarak geniş bir yurt dışı tatil ağı sunduğunu göstermektedir. "Paris", "Mısır", "Dubai" ve "Gemi Turu" gibi kodlar, çeşitli destinasyon seçeneklerine vurgu yapıldığını göstermektedir. Bunu, Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri (%18) teması takip etmekte olup, "Süper Promosyon" ve "Fırsatlar" gibi kodlarla cazip indirimlerin öne çıkarıldığı görülmektedir. Fiyat ve Ödeme Avantajları (%12) ile "Ödeme Kolaylığı" ve "Uçak Bileti İndirimi" gibi kodlar, markanın bütçe dostu seçenekler sunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları (%12) teması altında yer alan "Güven ve Tecrübe" ve "Kolay Rezervasyon" gibi kodlar, müşteri odaklı bir hizmet anlayışını desteklemektedir. Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler (%12) teması ile "Dilediğin Tura Gel" ve "Kültür Turu" gibi kodların kullanımı, tatili keşif odaklı bir deneyim olarak sunduğunu göstermektedir. Pronto Tur, geniş destinasyon seçenekleri, cazip promosyonlar, bütçe dostu tatil fırsatları ve müşteri memnuniyeti odaklı hizmet anlayışıyla YouTube reklamlarını şekillendirmiştir.

Tatil Budur, Lokasyonlar ve Destinasyonlar (%35) ve Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları (%23) temalarını ön plana çıkararak geniş tatil seçenekleri sunduğunu göstermektedir. "Kıbrıs", "Bodrum", "Antalya" ve "Çeşme" gibi kodların kullanımı, özellikle yerli turizme odaklandığını, ancak "Yurtdışı Turları" ile uluslararası destinasyonlara da yer verdiğini göstermektedir. Hizmet kolaylığı vurgusu, "Kolay Rezervasyon", "Ücretsiz İptal" ve "Kesintisiz İptal" gibi kodlarla desteklenmiş, bu da markanın tüketicilere esneklik ve güvence sağlamayı hedeflediğini ortaya koymuştur. Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler (%17) teması altında yer alan "Keyifle Tatil" ve "Doyasıya Bir Tatil" gibi kodlar, markanın sadece satış değil, tatil deneyimi sunmaya odaklandığını göstermektedir. Fiyat ve Ödeme Avantajları (%14) teması, "Taksit Kolaylığı" ve "Ödeme Kolaylığı" gibi kodlarla tüketicilere ekonomik tatil seçenekleri sunduğunu ortaya koymaktadır. Promosyon ve Kampanya Odaklı Tatil Seçenekleri (%10) ise, "Bayram Fırsatları" ve "Fırsatlar" kodlarıyla tatil sezonlarında cazip kampanyalar sunduğunu göstermektedir. Tatil Budur'un stratejisi, geniş destinasyonlar, esnek rezervasyon seçenekleri, unutulmaz tatil deneyimi ve uygun fiyat politikası üzerine kurulmuştur. Reklam içerikleri, tüketicilere ulaşılabilir, güvenilir ve keyifli bir tatil sunma vaadini güçlendirmektedir.

Tatil Sepeti, reklamlarında Tatil Deneyimini Zenginleştiren Faktörler temasına (%42) ağırlık vererek tüketicilere unutulmaz ve keyifli tatil deneyimleri sunmayı hedeflediğini göstermektedir. "Sürprizlerle Dolu Tatil", "Muhteşem Bir Tatil" ve "Hayal Edilen Tatilden Daha Fazlası" gibi kodlar, markanın tatili yalnızca bir hizmet değil, özel bir deneyim olarak sunduğunu ortaya koymaktadır. Hizmet ve Rezervasyon Kolaylıkları (%30) teması, "Ücretsiz İptal", "Havalimanı Transferi" ve "Başarılı Çağrı Merkezi" gibi kodlarla desteklenerek, tüketicilere güvenilir, esnek ve sorunsuz bir tatil süreci sunmayı amaçladığını göstermektedir. Bu hizmetler, özellikle planlama aşamasında rahatlık ve güvence arayan tüketicilere hitap etmektedir. Lokasyonlar ve Destinasyonlar teması (%15) ile Tatil Sepeti, "Budapeşte", "Paris" ve "Dubai" gibi farklı destinasyonları vurgulayarak tüketicilere geniş seçenekler sunduğunu göstermektedir. Hem yerli hem de uluslararası tatil seçeneklerinin sunulması, markanın çeşitli tüketici kitlelerine hitap etme stratejisini desteklemektedir. Tatil Sepeti'nin reklam stratejisi,

unutulmaz tatil deneyimi, esnek rezervasyon süreçleri ve geniş destinasyon seçenekleri üzerine kurulmuştur. NVivo analizleri, markanın tüketicilere rahat, eğlenceli ve güvenilir bir tatil sunma vaadini ön plana çıkardığını göstermektedir.

Elde edilen bulgular, dijital reklamların tüketici davranışlarını şekillendirmedeki etkisini ve markaların stratejik yaklaşımlarını ortaya koyarken, literatürde bildirilen eğilimlerle genel olarak uyum göstermektedir. Örneğin, Chen, Zhang ve Cheng (2024) ile Kim ve Sutherland (2024) tarafından vurgulanan dijital reklamların tüketici tercihlerinde belirleyici rol oynadığı bulguları, çalışmamızda da benzer şekilde gözlemlenmiştir. Ayrıca, Hsu, Tsai ve Wu (2009) çalışmaları dijital içeriklerin tüketici seçimlerini etkilediğini ortaya koyarken, Seddighi ve Theocharous (2002) ise turizm destinasyon seçiminde dijital medyanın rolünü destekleyici veriler sunmaktadır. Bununla birlikte, çalışmamızın öne çıkan farklılığı, reklam içeriklerinin tematik yapısının sayısal verilerle desteklenmiş detaylı kodlama analizine dayanmasıdır. Hsu, Tsai ve Wu (2009) ile Seddighi ve Theocharous (2002) gibi çalışmaların daha çok nitel betimlemelere odaklanmasının aksine, bu çalışma kodlama sayıları, yüzdelik dağılımlar ve süreklilik verileriyle desteklenen somut istatistiki veriler sunmaktadır. Bu yöntemsel yaklaşım, reklam stratejilerinde öne çıkan unsurların mikro düzeydeki farklılıklarını netleştirerek, sektördeki genel trendlerin daha detaylı bir şekilde yorumlanmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, elde edilen veriler literatürde bildirilen sonuçları tamamlayıcı niteliktedir. Uhai ve diğerleri (2024) ile Lo ve Cheng (2020) çalışmalarında, tüketici tercihlerinin belirli reklam unsurlarıyla ilişkilendirildiği ifade edilirken, çalışmamızda bu ilişki, markaların belirli temalara (örneğin, “Erken Rezervasyon”, “İndirim”, “Detaylı Web Sitesi” gibi) verdikleri ağırlığın sayısal dağılımı üzerinden incelenmiştir. Bu durum, hem benzer hem de farklı stratejilerin nasıl uygulandığını ortaya koyarak, online seyahat markalarının reklam stratejilerinin optimize edilmesine yönelik pratik öneriler sunmaktadır. Sonuç olarak, çalışma; (a) mevcut literatürde bildirilen dijital reklam stratejilerinin etkisini destekler nitelikte benzer bulgular ortaya koymakta, (b) yöntemsel olarak somut istatistiki verilerle desteklenmiş farklı bir analiz sunmakta ve (c) reklam içeriklerinin tematik yapısının, tüketici davranışlarına etkisinin daha derinlemesine anlaşılmasına yönelik literatürü tamamlayıcı nitelikte katkılar sağlamaktadır.

Yapılan analizler, online seyahat markalarının reklam stratejilerinde, hem finansal avantajlar hem de tüketiciye sunulan deneyim ve hizmetlerin ön planda olduğunu göstermektedir. NVivo yardımıyla elde edilen veriler, markaların reklam içeriklerini belirli temalar etrafında şekillendirdiğini ve bu temaların tüketicilerin algısını yönlendirme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu analiz sonuçları, online seyahat sektöründeki markaların gelecekteki reklam stratejilerini daha etkin bir şekilde şekillendirmelerine rehberlik edebilir. Akademik açıdan, bu çalışma tüketici algısını şekillendirmede tematik reklam stratejilerinin önemini ortaya koymaktadır. Gelecek araştırmalarda, reklam içeriklerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisi deneysel yöntemlerle ölçülebilir. Ayrıca, farklı dijital platformlarda (Instagram, TikTok) uygulanan reklam stratejileri karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Son olarak, farklı kültürel bağlamlarda tüketicilerin bu reklamlara nasıl tepki verdiğini anlamak için çapraz kültürel analizler yapılabilir.

Yazar beyanı

Araştırma ve yayın etiği beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik kurul onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar katkıları

Çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek beyanı

Bu çalışma için herhangi bir destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Aytekin, G., ve Küçükergin, F. N. Oyun temelli reklamların turizm sektöründeki markaların farkındalığı üzerindeki etkisi. *Sinop-e: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 47-61.
- Bazeley, P., ve Jackson, K. (2013). *Qualitative data analysis with NVivo*. SAGE Publication.
- Carvache-Franco, O., Carvache-Franco, M., Carvache-Franco, W., ve Martin-Moreno, O. (2023). Topics and destinations in comments on YouTube tourism videos during the Covid-19 pandemic. *Plos one*, 18(3), 1,16. doi: 10.1371/journal.pone.0281100
- Chen, Y., Zhang, N., ve Cheng, X. (2024). The spillover effects of online tourism platforms on sustainable development. *Information Systems Journal*, 34(3), 788-827. Doi: <https://doi.org/10.1111/isj.12448>
- Chen, Y., Zhang, N., ve Cheng, X. (2024). The spillover effects of online tourism platforms on sustainable development. *Information Systems Journal*, 34(3), 788-827. doi:10.1111/isj.12448
- Creswell, J. W., ve Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (4th ed.)*. SAGE Publication.
- Cuomo, M. T., Tortora, D., Danovi, A., Festa, G., ve Metallo, G. (2022). Toward a 'new normal'? Tourist preferences impact on hospitality industry competitiveness. *Corporate Reputation Review*, 25(3), 212.
- Çakmakoğlu, N., ve Güçer, E. (2015). *Turistlerin konak otellerini tercihlerine etki eden faktörler: Kastamonu örneği*. 16. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 501-514.
- Diwyarthi, N. D. M. S., Pratama, I. W. A., Jata, I. W., Wiarta, N. G. M., ve Darmiati, M. (2024). Analyzing the influence of demographic factors on consumer preferences in the tourism industry in Bali. *West Science Social and Humanities Studies*, 2(02), 295-304. Doi: <https://doi.org/10.58812/wsshs.v2i02.665>
- Emir, A. (2010). Seyahat acentalarının turizm sektöründeki rolü ve fonksiyonları. *Turizm ve Seyahat Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1248-1259.
- Gibbs, G. R. (2018). *Analyzing qualitative data (2nd ed.)*. SAGE Publications.
- Gürkan, A. S. (2019). *Turistik tüketicilerin destinasyon tercihlerinde sosyal medyanın etkisi (Yayınlanmamış Doktora tezi)*. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.
- Hsu, T. K., Tsai, Y. F., ve Wu, H. H. (2009). The preference analysis for tourist choice of destination: A case study of Taiwan. *Tourism management*, 30(2), 288-297. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.07.011>
- Işık, K. C., ve Karagöz, Y. (2019). Bankacılık reklamlarının nitel video analizi ile incelenmesi: nvivo 10 örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1558-1579.
- Kayumovich, K. O., Gulyamovich, D. I., ve Khudoynazarovich, S. A. (2020). Information and information technologies in digital tourism. *Special issue on financial development perspectives of the life standard in Central Asia*, 10(4) 32-38.
- Kim, K., ve Sutherland, I. (2024). Comparing importance and satisfaction of selection attributes of YouTube tourism content. *Current Issues in Tourism*, 1-20. Doi: <https://doi.org/10.1080/13683500.2024.2404993>
- Kim, S. S., Timothy, D. J., ve Hwang, J. (2011). Understanding Japanese tourists' shopping preferences using the decision tree analysis method. *Tourism management*, 32(3), 544-554. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.04.008>
- Kotan, N., ve Kırmacı, E. (2022). Türk tüketicilerin tatil tercihi: üniversite akademik personeline yönelik uygulama. *Journal of Silk Road Tourism Research*, 2(2), 17-29.
- Lo, W. H., ve Cheng, K. L. B. (2020). Does virtual reality attract visitors? The mediating effect of presence on consumer response in virtual reality tourism advertising. *Information technology & tourism*, 22(4), 537-562.
- Luşak, H. S. (2023). *Tüketicilerin paket tur satın alma süreçlerine etki eden faktörler*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Merriam, S. B., ve Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation (4th ed.)*. Jossey-Bass,
- Miles, M. B., Huberman, A. M., ve Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook (3rd ed.)*. SAGE Publications..

- Morosan, C., ve DeFranco, A. (2016). Co-creating value in hotels using mobile devices: A conceptual model with empirical validation. *International Journal of Hospitality Management*, 52, 131-142. doi:10.1016/j.ijhm.2015.10.004
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publications, s. 234.
- Seddighi, H. R., ve Theocharous, A. L. (2002). A model of tourism destination choice: a theoretical and empirical analysis. *Tourism management*, 23(5), 475-487. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(02\)00012-2](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(02)00012-2)
- Seyidov, J., ve Adomaitienė, R. (2016). Factors influencing local tourists' decision-making on choosing a destination: a case of Azerbaijan. *Ekonomika*, 95(3), 112-127. Doi: 10.15388/Ekon.2016.3.10332
- Singh, A., Vishnoi, S. K., ve Bagga, T. (2018). A study on customer preferences towards travel and tourism sector and their services. *International Journal of Research in Advent Technology*, 6(12), 3847-3854.
- Uhai, S., Indriani, N., Darmiati, M., Diwyarthi, S., ve Putri, N. R. (2024). Revenge Tourism: Strategy To Increase The Number Of Tourist To Mount Bromo After The Fire. *Reslaj: Religion Education Social Laa Roiba Journal*, 6(3), 2462-2470. Doi:10.47467/reslaj.v6i3.6228
- Wang, X., Zhang, J. J., Song, G., ve Wan, X. (2020). Push and pull factors influencing the winter sport tourists in China: The case of leisure skiers. *Sage Open*, 10(2), 2158244020938739. Doi: <https://doi.org/10.1177/2158244020938739>
- Xiang, Z., Magnini, V. P., ve Fesenmaier, D. R. (2015). Information technology and consumer behavior in travel and tourism: Insights from travel planning using the internet. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 244-249. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2014.08.005>
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, S., ve Kutlu, D. (Ed.). (2022). *Turizmde Değişen Tüketici Eğilimleri*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Yıldız, S., ve Kutlu, D. (Eds.). (2021). *Turizm sektöründe markalaşma ve tüketici tercihleri*. İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Ekler

Ek Tablo

Online Seyahat Markalarının Reklamlarındaki Tematik Dağılımına İlişkin İstatistik Bilgiler

Ets Tur Kodlanma Dağılımı

Kod	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Erken Rezervasyon	3	10	23.25
Keyifle Tatil	5	6	13.95
Yaz Fırsatları	2	3	6.97
Deniz Tatili	2	2	4.65
Fırsatlar	2	2	4.65
İndirim	2	2	4.65
Bütçeye Uygun	1	3	6.97
Çok Kazançlı	1	2	4.65
Bütçe Dostu	1	2	4.65
Bol Tatil	1	2	4.65
Az Öde	1	1	2.32
Ödeme Kolaylığı	1	1	2.32
Vade Farksız Taksit	1	1	2.32
Hayalinizdeki Tatil	1	1	2.32
Havuz Başında Güneşlenme ve Dinlenme Olanakları	1	1	2.32
Doğru Zamanda Tatil	1	1	2.32
Çok Eğlenceli	1	1	2.32
Yeni Yıl	1	1	2.32
Tatil Hep Seninle	1	1	2.32

Jolly Tur Kodlanma Dağılımı

Kod	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
İndirim	5	6	9.23
Erken Rezervasyon	3	6	9.23
Fırsatlar	4	5	7.69
Tatil Fırsatı	4	4	6.15
Kesintisiz İptal	3	3	4.61
Havalimanı Transferi	2	3	4.61
Ödeme Seçenekleri	2	2	3.07
Detaylı Web Sitesi	2	2	3.07
Bol Etkinlik	2	2	3.07
Yurt Dışı Turları	2	2	3.07
Deniz Tatili	2	2	3.07
Kültür Turu	1	2	3.07
Hayalinizdeki Tatil	1	2	3.07
Yaz Fırsatları	1	2	3.07
Ücretsiz İptal	1	1	1.53
Değiştirme	1	1	1.53
Detaylı Mobil Uygulama	1	1	1.53
Termal Otel	1	1	1.53
Kayak, Tatil ve Termal Oteller	1	1	1.53
Keyifli Tatil	1	1	1.53
Kış Tatili	1	1	1.53
İnanılmaz Tatil Ortamı	1	1	1.53
İspanya	1	1	1.53
Safari Turu	1	1	1.53
Sharma El Skeih	1	1	1.53
Roma	1	1	1.53
Prag	1	1	1.53
Phuket	1	1	1.53
Paris	1	1	1.53
Mosdar	1	1	1.53
Ksamil	1	1	1.53
Dubai	1	1	1.53
Budva	1	1	1.53
Son Dakika Fırsatları	1	1	1.53
Kampanya	1	1	1.53
Uçak Bileti İndirimleri	1	1	1.53
Kredi Kartı	1	1	1.53

Pronto Tur Kodlanma Dağılımı

Kod	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Erken Rezervasyon	3	5	12.82
Süper Promosyon	3	5	12.82
Yurtdışı Turları	3	3	7.69
Güven ve Tecrübe	2	2	5.12
İndirim	2	2	5.12
İtalya	1	2	5.12
Dubai	1	2	5.12
Balkanlar	1	1	2.56
Yurt Dışı Deniz Tatili	1	1	2.56
Safari Turu	1	1	2.56
Gemi Turu	1	1	2.56
Dilediğin Tura Gel	1	1	2.56
Deniz Tatili	1	1	2.56
Paris	1	1	2.56
Mısır	1	1	2.56
Doha	1	1	2.56
7 Gecede 6 Yeni Liman	1	1	2.56
Kampanya	1	1	2.56
Fırsatlar	1	1	2.56
Tatil Fırsatı	1	1	2.56
Kültür Turu	1	1	2.56
Eşsiz Tatil Programı	1	1	2.56
Ödeme Kolaylığı	1	1	2.56
Uçak Bileti İndirimi	1	1	2.56
Kişi Başı 45.000 TL	1	1	2.56

Tatil Budur Kodlanma Dağılımı

Kod	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Kıbrıs	3	6	8.57
Bodrum	3	4	8.57
Ücretsiz İptal	3	4	5.71
Keyifli Tatil	3	3	5.71
Antalya	2	3	4.28
Çeşme	2	3	4.28
Taksit Kolaylığı	2	3	4.28
İndirim	2	3	4.28
Detaylı Web Sitesi	2	2	2.85
Deniz Tatili	2	2	2.85
Doyasıya Bir Tatil	2	2	2.85
Yaz Fırsatları	1	3	4.28
Erken Rezervasyon	1	3	4.28
Yurtdışı Turları	1	2	2.85
Marmaris	1	2	2.85
Ücretsiz Konaklama	1	2	2.85
Havalimanı Transferi	1	2	2.85
Kültür Turları	1	2	2.85
Fiyat Teklifi	1	2	2.85
Yeni Bayram Fırsatları	1	2	2.85
Bölgesel Lezzet Deneyimleri	1	1	1.42
Safari Turu	1	1	1.42
Kemer	1	1	1.42
Özel Uçak Bileti	1	1	1.42
Kesintisiz İptal	1	1	1.42
Detaylı Mobil Uygulama	1	1	1.42
Çok Eğlenceli	1	1	1.42
Tatil Seçimi	1	1	1.42
Havuz Başında Serinleme	1	1	1.42
Hayalindeki Tatil	1	1	1.42
Türkiye Kültür Turları	1	1	1.42
Ödeme Kolaylığı	1	1	1.42
Uçak Bileti İndirimi	1	1	1.42
Kampanya	1	1	1.42
Bayram Fırsatları	1	1	1.42

Tatil Sepeti Kodlanma Dağılımı

Kod	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Budapeşte	2	6	15.0
Detaylı Web Sitesi	3	3	7.5
Hayalindeki Tatil	2	2	5.0
Ücretsiz Geceleme	1	2	5.0
Ücretsiz İptal	1	2	5.0
Bol Etkinlik	2	2	5.0
Çok Eğlenceli	1	1	2.5
Yepyeni Keşifler	1	1	2.5
Yenileyici Termal Otel	1	1	2.5
Termal Otel	1	1	2.5
Sürprizlerle Dolu Tatil	1	1	2.5
Muhteşem Bir Tatil	1	1	2.5
Kış Tatili	1	1	2.5
Huzur	1	1	2.5
En Konforlu	1	1	2.5
En İyi Lezzetler	1	1	2.5
Doyasıya Bir Tatil	1	1	2.5
Türkiye'nin Alanında Öncü ve Lider Kuruluşlarından Biri	1	1	2.5
Hayal Edilen Tatilden Daha Fazlası	1	1	2.5
Özel Davetiyeler	1	1	2.5
Ücretsiz Konaklama	1	1	2.5
Havalimanı Transferi	1	1	2.5
Erken Rezervasyon	1	1	2.5
Başarılı Çağrı Merkezi	1	1	2.5
Hediye Tatili	1	1	2.5
Kazanma Fırsatları	1	1	2.5
Kolay Rezervasyon	1	1	2.5
İndirim	1	1	2.5
Bütçeye Uygun	1	1	2.5

Gazi Akademik Yayıncılık